

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXIV

ДЕЦЕМБАР 1903

БРОЈ 12

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА ПЕТРА I

ДУХОВНИ СУД ЕПАРХИЈЕ БЕОГРАДСКЕ

УВАЖЕЊЕ ОСТАВКЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 15 новембра 1903 год., на предлог господина Министра просвете и црквених послова одлучено је:

да се протођакону г. *Божидару Л. Поповићу*, писару II класе духовног суда епархије београдске уважи оставка коју је поднео на државну службу.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

УВАЖЕЊЕ ОСТАВКЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 29 новембра 1903 године одлучено је:

да се г. *Лазару Триковићу*, супленту лесковачке гимназије, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ВЕЛИКА ШКОЛА

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом Господина Министра просвете и црквених послова од 21 новембра 1903 године, ПБр. 17063 постављен је за доцента математичке физике на Великој Школи г. *Коста Стојановић*, професор гимназије Вука Стеф. Караџића.

Претписом Господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 18220 од 5 децембра 1903 године постављен је за хонорарног професора Велике Школе за катедру Трговачког и меничног права са степишним поступком г. *Спасоје Радојић*, члан Касационог Суда.

Претписом господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 18221 од 5 децембра 1903 године постављен је за хонорарног професора Велике Школе за катедру Историје Архитектуре с византиским стилом г. *Михаило Рувидић*, архитекта Министарства Грађевина.

Претписом Господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 18222 од 5 децембра 1903 године постављен је за хонорарног професора за вежбања из камених и дрвених мостова на Великој Школи г. *Драгољуб Спасић*, инжењер Министарства Грађевина.

МУШКА УЧИТЕЉСКА ШКОЛА У ЈАГОДИНИ

ПОСТАВЉЕЊЕ

Претписом Господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 17674 од 25 новембра 1903 године, постављен је за хонорарног наставника пољске привреде у Мушкој Учитељској Школи у Јагодини г. *Душан Багић*, економ среза беличког.

ДЕВОЈАЧКЕ ШКОЛЕ

Девојачка школа у Шапцу

Претписом Господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 17159 од 17 новембра 1903 године разрешен је од дужности управитеља Девојачке Школе у Шапцу г. *Ђорђе Кока*, професор гимназије Господара Јеврема Обреновића.

Истим претписом постављена је за управитељку те школе г-ђа *Јелена Караматићка*, наставница у поменутој школи.

Девојачка школа у Враћи

Претписом Господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 15935 од 21 новембра 1903 године постављен је за хонорарног учитеља цртања и лепог писања у Врањској Девојачкој Школи г. *Јанча Илић*, учитељ у врањској гимназији.

Девојачка Школа у Зајечару

Претписом Господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 17398 од 24 новембра 1903 године, постављена је за управитељицу Девојачке Школе у Зајечару г-ђица *Мирослава Димитријевићева*, виша учитељица исте школе.

Претписом Господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 15066 од 16 новембра 1903 године постављена је за привремену вишу учитељицу Девојачке Школе у Зајечару г-ђица *Косара Бобићева*, свршена ученица философског факултета Велике Школе.

Девојачка Школа у Пожаревцу

Претписом Господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 8326 од 16 октобра 1903 године постављена је за привремену вишу учитељицу Девојачке Школе у Пожаревцу г-ђица *Александра Брунети*, свршена ученица философског факултета Велике Школе.

Претписом Господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 14797 од 11 новембра 1903 године постављена је за привремену вишу учитељицу Девојачке Школе у Пожаревцу г-ђица *Даница Секулићева*, свршена ученица философског факултета Велике Школе.

Претписом Господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 16421 од 30 октобра 1903 године постављена је по службеној потреби за привремену вишу учитељицу Девојачке Школе у Пожаревцу г-ђа *Емилија Кениг*, класна учитељица Више Женске Школе Кнегиње Љубице у Крагујевцу.

Претписом Господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 17026 од 13 новембра 1903 године разрешена је од дужности привремене више учитељице у Девојачкој Школи у Пожаревцу г-ђица *Надежда Атанацковићева*, на основу чл. 50 закона о народним школама због удаје.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписима Господина Министра просвете и црквених послова постављени су ови учитељи и учитељице:

у округу београдском:

Никола Р. Милић, ђак Велике Школе, за учит. приправника при основној школи на дунавском крају у Београду; Василије Марковић, учитељ у пензији за учитеља на дунав. крају у Београду; Јелисавета Марковићка, наставница В. Ж. Школе за учитељицу на Савинцу у Београду; Миленко Смиљковић, учитељ у пензији за учитеља у Вел. Иванчи; Милош Милошевић, пређ. учитељ за заступн. учит. у Вел. Иванчи; Лепосава Здравковићева, сврш. учен. учитељ. школе са испитом за заступн. учит. у Бучју;

у округу ваљевском:

Мирослава Миросављевићева, свр. учен. Женске Учитељске Школе са испитом за заступницу учит. у Осечини; Бошко Миловановић, сврш. богослов за заступн. учит. у Осечини.

у округу врањском:

Стеван Поповић, пређ. учитељ. заступник за заступн. учит. у Јовцу; Стојан Поповић, пређашњи учитељ. заступник за заступн. учит. у Једашници; Радоје Красић, привремени виши учитељ грађанске школе у Нишу, за учитеља основне школе у Владичином Хану;

у округу крајинском :

Милосав Ђурић, учитељ у пензији за заступ. учитеља у Клоковцу; Вождар Илић, ђак Велике Школе, за заступ. учит. у Табаковцу; Маринко Јанковић, свештеник из Прахова, за заступ. учит. у Прахову; Живота Обрадовић, пређ. учит. заступ. за заступ. учит. у Малајници; Симеон Глишовић, пређ. учит. заступ. за заступ. учит. у Голубињу; Сретен Вукосављевић, пређ. учит. заступ., за заступ. учит. у Манастирици;

у округу крушевачком :

Сима Поповић, учитељ у пензији, за учитеља у Рибарима;

у округу широтском :

Вождар Здравковић, свршени матурант, за заступника учитеља у Завоју; Александар Петровић, свршени матурант за заступ. учитеља у Вел. Лукањи; Вождар Поповић, привремени виши учитељ грађанске школе у Прокупљу, за учитеља основне школе у Пироту;

у округу подринском :

Сима Коснић, ђак Велике Школе, за заступ. учит. у Криваји;

у округу пожаревачком :

Радивој Ковачевић, учитељ у пензији, за учитеља у Бусуру; Јеврем Љујић, пређ. учит. заступ., за заступ. учитеља у Рановцу; Милутин Дедовић, пређ. учитељ, за заступ. у Рашанцу; Велимир Трифуновић, пређ. учитељ за заступн. учитеља у Печаници; Петар Радуловић, пређашњи учитељ за заступ. учитеља у Дубокој;

у округу смедеревском :

Чедомир Аћимовић, свршени ђак учит. школе са испитом, за заступника учит. у Малом Орашју;

у округу тимочком :

Цветко Крстић свештеник, пређашњи заступ. учитеља, за заступ. учитеља у Подгорцу; Крста Милетић, ђак Велике Школе, за заступн. учит. у Бачевици; Владимир Илић, пређ. учитељ. заступ., за заступ. учитеља у Слатини;

у округу топличком :

Светозар М. Лазнић, пређ. учит. заступник, за учитеља у Облачини; Сава В. Поповић, пређашњи учитељ. заступник, за заступника учитеља у Драгуши.

ПРЕМЕШТАЈИ ПО МОЛБИ

Претписима Господина Министра просвете и црквених послова премештени су по молби ови учитељи и учитељице:

у округ београдски :

Даница Милошевићева, учитељица из Бељена (београд.) за учит. у Вел. Иванчи;

у округ ваљевски :

Јелена и Алекса Т. Поповић, учитељи из Осечине (ваљев.) за учитеље у Осладићу;

у округ врањски :

Димитрије Димитријевић, заступ. учитеља у Власини (врањ.), за заступ. учитеља у Присјану; Михаило Вељић, учитељ у Јовцу (врањ.), за учитеља у Разгојни; Милева Шкрљићка, учитељица у Преображењу за учит. у Врању;

у округ крајински :

Босилка и Никола Јанић, учитељи из Грабовице (крајин.), за учитеље у Уровици; Косара Стојковићева и Алекса Стојковић, учитељи из Маладнице (крајин.), за учитеље у Грабовици;

у округ моравски :

Велимир Димитријевић, учитељ у Дворишту (морав.), за учитеља у Дубљу; Новак Тоскић, учитељ у Дубљу (морав.) за учит. у Свилајинцу;

у округ нишки :

Живомир Бобић, заступ. учит. у Вишевцу (крагујевачки), за заступ. учитеља у Доњем Љубешу;

у округ широтски :

Недељко Петровић, учитељ у Вел. Лукању (пирот.), за учитеља у Сукову; Јордан А. Илић, заступ. учит. у Завору (пирот.), за заступ. учитеља у Дојкинцима; Наталија Петровићка, заст. учит. у Дојкинцима (пирот.), за заступ. учит. у Сукову;

у округ подрински :

Атанасије Витић, учитељ у Цветуљи (подрински), за учитеља у Клењу; Милица Ст. Обрадовићева, учитељица у Драгинцу (подрински) за учит. у Лозници;

у округ пожаревачки :

Драгољуб Марјановић, заступ. учитеља у Златову (пожарев.), за заступ. учит. у Гареву; Војислав Јаковљевић, учит. приправ. у Бусурју (пожарев.), за учит. у Ждрелу; Станица Милутиновићева, учитељ у Породину (пожарев.) за учит. у Кучеву; Драгиња Савићка, учитељ у Кучеву (пожарев.) за учит. у Ракиницу; Стеван Биљетина, заступн. учитеља у Гареву (пожарев.) за заступн. учит. у Крпољину;

у округ смедеревски :

Гаврило Адамовић, учитељ у Ждрелу (пожарев.) за учит. у Крњеву; Персида Грбићка, учит. у Крњеву (смедерев.) за учит. у Старом Аџибеговцу; Милан Глигоријевић, учитељ у Лучанима (чачан.) за учитеља у Радинцу;

у округ тимочки :

Трифун Илић, учитељ у Васиљу (тимоч.) за учитеља у Жуковцу; Јелисавета Поповићка, учитељица у Пироту (пирот.), за учитељицу у Књажевцу;

у округ ужички :

Драгомир Глишић, заступ. учитеља у Брекову (ужички) за заступ. учит. у Севојну ;

у округ чачански :

Витомир Видаковић, учитељ из Карана (ужички) за учитеља у Миросалцима ;

ПРЕМЕСТАЈИ НА ОСНОВУ ЧЛ. 72 А. ЗАКОНА О НАР. ШКОЛАМА

Претписима Господина Министра просвете и црквених послова премештени су на основу члана 72 а закона о народним школама ови учитељи и учитељице :

Јован Н. Илић привремени виши учитељ грађанске школе у Параћину за привременога учитеља грађанске школе у Прокупљу ; Василије Лукић учитељ из Рогачице (ужички) за учитеља у Бајиној Башти ; Андреја Станојевић учитељ из Љутовнице (руднички) за учитеља у Враћевшници (руднички) ; Даринка Стојковићева учитељица у Лукавци (београдски) за учитељицу у Бељену (београд).

ПРЕМЕСТАЈИ ПО КАЗНИ

Претписима Господина Министра просвете и црквених послова премештени су ови учитељи и учитељице по казни :

Јелисавета Живковићева учитељица у Жежевици (чачански) за учитељицу у Лучанима (чачански) ; Матеја Љујић учитељ у Ст. Адибеговцу (смедеревски) за учитеља у Сараорцима (смедеревски) ; Ранко Ранић учитељ у Свилајинцу (моравски) за учитеља у Овсишту (крагујевачки).

РАЗРЕШЕЊА

Претписима Господина Министра просвете и црквених послова решени су ови учитељи и учитељице :

Стојан Пауновић заступник учитеља у Разгојни (врашки) ; Сретен Вукосављевић заступник учитеља у Голубињу (крајински) ; Симеон Глишовић заступник учитеља у Манастирици (крајински) ; Ружица Марковићева заступница учитељице у Бунару (моравски) ; Драга Барјактаровићева заступ. учит. у Драгову ; Милутин Магазиновић заступник учит. у Горњој Тријешници (подрин.) ; Милица Ралићева заступница учитељице у Жагубици (пожар.) ; Душан Д. Николић заступник учит. у Миросалцима (чачански) ; Вукадин Ђурковић заступ. учит. у Драгуши (топлички) ; Сава В. Поповић заступник учитеља у Облачини (топлички).

УМРЛИ НАСТАВНИЦИ НАРОДНИХ ШКОЛА

Живка Поповићева, учитељица у Слатини (округ крајински) 27 октобра 1903 год. ; Драгутин Поповић, заступник учитељски у Ракинцу (округ пожаревачки) 10 октобра 1903 год. ; Стојан Крстић, учитељ из Лувачине (округ смедеревски) 16 октобра 1903 год. ; Ранко Брадић, учитељ у Павлици (округ чачански) 13 новембра 1903 год. ; Сретен Лазаревић, учитељ у Приликама (округ чачански) 3 новембра 1903 год.

РАСПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Директорима гимназија и Управи Државне Штампарије

Главни Просветни Савет на свом 857. састанку од 26 пр. месеца одлучио је и ја сам ту одлуку одобрио „да се сви уџбеници за средње школе чија је употреба раније одобрена могу и даље употребљавати у садашњем свом облику све до новог издања; ново издање мора се поднети Главном Просветном Савету на преглед и одобрење (према чл. 54. правила о штампању уџбеника).

Ову одлуку изволите саопштити наставницима те школе ради знања и даљег управљања. — Ово се саопштава управи ради знања.

ПБр. 18157.

8 децембра 1903 год.

Београд.

Министар
просвете и црквених послова
Љуб. Стојановић с. р.

НАГРАЂЕНИ УЧИТЕЉИ И УЧИТЕЉИЦЕ НАРОДНИХ ШКОЛА

у 1902/1903 години

Рађено у Министарству просвете и црквених послова 26 новембра 1903 године у Београду

А

За марљивост у раду у продужним и вечерњим школама и за са-влађивање тешкоћа у наставничком позиву у 1902—903. школској години, по предлогу школских надзорника а на основу чл. 61. Закона о Народним Школама, одлучујем да се награде ови учитељи и учитељице:

I У округу крајинском :

1. Гаја Поповић из Самариновца са двеста (200) дин.
2. Пера Јовановић из Србова са сто педесет (150) "
3. Ђура Миленковић из Вељкова са сто педесет (150) "
4. Димитрије Узуновић из Милошева . . . са двеста (200) "
5. Милован Митровић из Слатине са двеста (200) "
6. Милан Поповић из Купусишта са сто педесет (150) "
7. Драгољуб Поповић из Велеснице са двеста (200) "
8. Јован Маџарац из Вајуге са сто педесет (150) "
9. Радован Богдановић из М. Врбнице . . . са двеста (200) "
10. Јован Јаковљевић из Мироча са сто педесет (150) "
11. Петар Вуксановић из Мосне са сто педесет (150) "
12. Лазар Ђоковић из Танде са сто педесет (150) "
13. Петко Петковић из Топонице са двеста (200) "
14. Јосиф Бабовић из Дупљана са педесет (50) "

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

15. Живка Бабовићка из Дупљана са	сто	(100)	дин.
16. Милосав Лазаревић из Малајнице са	сто	(100)	"
17. Станојка Лазаревић из Малајнице са	сто	(100)	"
18. Мирко Ђоковић из Плавне са	сто	(100)	"
19. Јордан Милетић из Плавне са	сто	(100)	"
20. Светозар Крстић из Љубичевца са	педесет	(50)	"
21. Милева Петровићева из Љубичевца са	педесет	(50)	"
22. Миленко Пауновић из Подвршке са	осамдесет	(80)	"
23. Танасије Комарчић из Клокочевца са	педесет	(50)	"
24. Анка Комарчић из Клокочевца са	педесет	(50)	"
25. Јаков Лучић из Вољетина са	педесет	(50)	"
26. Зорка Лучић из Вољетина са	тридесет	(30)	"
27. Спасоје Бркић из В. Врбице са	сто	(100)	"
28. Косара Бркић из В. Врбице са	шесет	(60)	"
29. Тирило Јанковић из Чубре са	шесет	(60)	"
30. Драга Јанковић из Чубре са	четрдесет	(40)	"
31. Светозар Михаиловић из Корбулова са	педесет	(50)	"
32. Радисав Крсмановић из Видровца са	двеста	(200)	"
33. Драга Бурићева из Видровца са	двеста	(200)	"
34. Миладин Ђерамилац из Јасенице са	сто педесет	(150)	"
35. Зорка Нинковићева из Јасенице са	сто	(100)	"
36. Михаило Ђорђевић из Уровице са	педесет	(50)	"
37. Марија Ђорђевић из Уровице са	осамдесет	(80)	"
38. Марко Пилетић из Горњана са	шесет	(60)	"
39. Катарина Пилетић из Горњана са	шесет	(60)	"
40. Пера Ђорђевић из Рудне Главе са	сто	(100)	"
41. Милева Јовановићева из Рудне Главе са	сто	(100)	"
42. Душан Арнаутовић из Уровице са	сто	(100)	"
43. Бошко Пилетић из Кобишнице са	педесет	(50)	"
44. Анка Пилетић из Кобишнице са	педесет	(50)	"
45. Димитрије Ђорђевић из Кобишнице са	педесет	(50)	"
46. Јован Телебаковић из Кобишнице са	педесет	(50)	"
47. Марија Телебаковић из Кобишнице са	педесет	(50)	"
48. Младен Милојевић из Кобишнице са	педесет	(50)	"
49. Зорка Милојевић из Кобишнице са	педесет	(50)	"
50. Илија Станковић из Миланова са	педесет	(50)	"
51. Милан Димитријевић из Миланова са	педесет	(50)	"
52. Петар Косић из Миланова са	педесет	(50)	"
53. Светозар Милошевић из Душановца са	педесет	(50)	"
54. Емилија Милошевић из Душановца са	педесет	(50)	"
55. Светислав Милосављевић из Душановца са	педесет	(50)	"
56. Јулијана Милосављевић из Душановца са	педесет	(50)	"
57. Никола Богдановић из Радујевца са	педесет	(50)	"
58. Љубица Богдановић из Радујевца са	педесет	(50)	"
59. Милан Младеновић из Радујевца са	педесет	(50)	"
60. Јелена Милановићева из Радујевца са	педесет	(50)	"
61. Анка Ђурковићева из Штубика са	педесет	(50)	"
62. Марија Ђурковићева из Штубика са	педесет	(50)	"
63. Сава Илић из Штубика са	педесет	(50)	"
64. Најдан Костић из Јабуковца са	педесет	(50)	"
65. Лепосава Костић из Јабуковца са	педесет	(50)	"

WWW.UNIBS.RG

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

66.	Бока Поповић из Јабуковца	са	педесет	(50)	дин.
67.	Јелена Давидовићева из Јабуковца	са	педесет	(50)	"
68.	Живка Радовићева из Јабуковца	са	педесет	(50)	"
69.	Станко Дудић из Михаиловца	са	педесет	(50)	"
70.	Вељко Николић из Михаиловца	са	педесет	(50)	"
71.	Милева Симићева из Михаиловца	са	педесет	(50)	"
72.	Никола Јањић из Грабовице	са	педесет	(50)	"
73.	Босиљка Јањић из Грабовице	са	педесет	(50)	"
74.	Алекса Стојковић из Грабовице	са	педесет	(50)	"
75.	Танасије Јовановић из Рткова	са	педесет	(50)	"
76.	Драга Јовановић из Рткова	са	педесет	(50)	"
77.	Јелена Јелкићева из Рткова	са	педесет	(50)	"
78.	Божидар Батављевић из Мајдан-Пека	са	педесет	(50)	"
79.	Савка Батављевић из Мајдан-Пека	са	педесет	(50)	"
80.	Евица Бугарска из Мајдан-Пека	са	педесет	(50)	"
81.	Димитрије Илић из Мале Каменице	са	четрдесет	(40)	"
82.	Свет. Петровић из В. Каменице	са	четрдесет	(40)	"
83.	Живка Петровић из В. Каменице	са	четрдесет	(40)	"
84.	Јаков Пасковић из Костола	са	педесет	(50)	"
85.	Симеон Глишовић из Манастирице	са	четрдесет	(40)	"
86.	Михаило Јовановић из Брусника	са	сто педесет	(150)	"
87.	Данило Мишић из Вел. Јасикова	са	сто педесет	(150)	"
88.	Милорад Стојановић из Вел. Јасикова	са	сто педесет	(150)	"
89.	Катарина Мишићка из Вел. Јасикова	са	сто	(100)	"
90.	Милан Радојевић из Глоговице	са	осамдесет	(80)	"
91.	Никола Ристовић из Глоговице	са	осамдесет	(80)	"
92.	Христина Ристовић из Глоговице	са	осамдесет	(80)	"
93.	Олга Петровићева из Глоговице	са	осамдесет	(80)	"
94.	Кузман Пивашевић из Речке	са	сто педесет	(150)	"
95.	Никола Михаиловић из Дубочана	са	осамдесет	(80)	"
96.	Јелена Михаиловић из Дубочана	са	осамдесет	(80)	"
97.	Алекса Богдановић из Кленовца	са	педесет	(50)	"
98.	Никола Петковић из Лука	са	осамдесет	(80)	"
99.	Зорка Стојановићка из Лука	са	осамдесет	(80)	"
100.	Димитрије Димитријевић из М. Јасикова	са	осамдесет	(80)	"
101.	Јелена Димитријевић из М. Јасикова	са	осамдесет	(80)	"
102.	Станко Верговић из Метриша	са	осамдесет	(80)	"
103.	Драга Стојановићка из Поповице	са	педесет	(50)	"
104.	Јован Цветковић из Салаша	са	осамдесет	(80)	"
105.	Наталија Миленковићева из Салаша	са	осамдесет	(80)	"
106.	Јеврем Симоновић из Сикола	са	педесет	(50)	"
107.	Стеван Велимировић из Сикола	са	педесет	(50)	"
108.	Милева Симоновићка из Сикола	са	педесет	(50)	"
109.	Петар Томић из Трњана	са	шесет	(60)	"
110.	Радојка Јелисавчевићева из Трњана	са	шесет	(60)	"
111.	Панта Богдановић из Шар-Камена	са	педесет	(50)	"

II У округу тимочком :

112.	Милорад Милосављевић из Бора	са	двеста	(200)	дин.
113.	Јован Карабашевић из Брестовца	са	сто	(100)	"
114.	Јелисавета Карабашевић из Брестовца	са	сто	(100)	"

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

115.	Тешман Николић из Бучја	са	двеста	(200)	дин.
116.	Дим. Јончић из В. Извора	са	педесет	(50)	"
117.	Станоје Ристић из В. Извора	са	педесет	(50)	"
118.	Цветко Петровић из В. Извора	са	педесет	(50)	"
119.	Станко Станојевић из Вражогрнаца	са	сто	(100)	"
120.	Теофило Бекић из Вражогрнаца	са	сто	(100)	"
121.	Милан Смиљанић из Гамзиграда	са	осамдесет	(80)	"
122.	Петар Ристић из Гор. Беле Реке	са	педесет	(50)	"
123.	Жив. Стојићевић из Грлишта	са	сто педесет	(150)	"
124.	Олга Бекићка из Вражогрнаца	са	сто	(100)	"
125.	Катарина Стојићевићка из Грлишта	са	сто	(100)	"
126.	Вукашин Поповић из Грљана	са	педесет	(50)	"
127.	Депосава Поповић из Грљана	са	педесет	(50)	"
128.	Пеладија Маринковићева из Грљана	са	педесет	(50)	"
129.	Драгољуб Стевановић из Доње Беле Реке	са	четрдесет	(40)	"
130.	Полексија Стевановић из Доње Беле Реке	са	четрдесет	(40)	"
131.	Лазар Јовић из Звездана	са	осамдесет	(80)	"
132.	Зарија Варјачић из Кривеља	са	сто педесет	(150)	"
133.	Милица Рајичићева из Кривеља	са	сто	(100)	"
134.	Бранко Аћимовић из Кривеља	са	педесет	(50)	"
135.	Сретен Радосављевић из Леновца	са	шесет	(60)	"
136.	Симка Ризнићева из Леновца	са	педесет	(50)	"
137.	Сима Маринковић из Лубнице	са	педесет	(50)	"
138.	Јелена Маринковићка из Лубнице	са	педесет	(50)	"
139.	Катарина Гавриловићева из Лубнице	са	педесет	(50)	"
140.	Драгољуб Симић из Метовнице	са	педесет	(50)	"
141.	Драгутин Симић из Метовнице	са	педесет	(50)	"
142.	Јелена Спасојевићка из Метовнице	са	педесет	(50)	"
143.	Будимир Марјановић из Николичева	са	педесет	(50)	"
144.	Цвета Марјановић из Николичева	са	педесет	(50)	"
145.	Петар Бурић из Оштреља	са	педесет	(50)	"
146.	Косара Петровићева из Оштреља	са	педесет	(50)	"
147.	Сава В. Николић из Прлите	са	педесет	(50)	"
148.	Димитрије Илић из Слатине	са	педесет	(50)	"
149.	Даница Илићка из Слатине	са	педесет	(50)	"
150.	Мих. Станисављевић из Травца	са	сто педесет	(150)	"
151.	Владимир Николић из Шљивара	са	педесет	(50)	"
152.	Сава Димитријевић из Бачевце	са	сто	(100)	"
153.	Марко Матејић из Планинице	са	педесет	(50)	"
154.	Живан Милосављевић из Планинице	са	педесет	(50)	"
155.	Љубица Јовановићева из Планинице	са	педесет	(50)	"
156.	Драгутин Михаиловић из Валакоње	са	четрдесет	(40)	"
157.	Мих. Цветковић из Валакоње	са	четрдесет	(40)	"
158.	Милева Михаиловићка из Валакоње	са	четрдесет	(40)	"
159.	Манојло Ђорђевић из Валакоње	са	четрдесет	(40)	"
160.	Јосиф Брадић из Оснића	са	педесет	(50)	"
161.	Милева Брадићка из Оснића	са	педесет	(50)	"
162.	Владислав Станковић из Оснића	са	педесет	(50)	"
163.	Мих. Михаиловић из Кривог Вира	са	тридесет	(30)	"
164.	Жив. Стојиљковић из Кривог Вира	са	тридесет	(30)	"
165.	Милан Живановић из Подгорца	са	тридесет	(30)	"

166.	Катарина Живановићка из Подгорца . . . са	тридесет	(30)	дин.
167.	Јелена Костићева из Подгорца . . . са	тридесет	(30)	"
168.	Недељко Југовић из Шарбановца . . . са	тридесет	(30)	"
169.	Живојин Ђорђевић из Шарбановца . . . са	тридесет	(30)	"
170.	Живојин Младеновић из Ласова . . . са	тридесет	(30)	"
171.	Милан Цветковић из Врбовца . . . са	двадесет	(20)	"
172.	Јованка Милановићева из Врбовца . . . са	тридесет	(30)	"
173.	Милош Милошевић из Бучја . . . са	шесет	(60)	"
174.	Мих. Профировић из Вине . . . са	четрдесет	(40)	"
175.	Мих. Марковић из Зубетинца . . . са	тридесет	(30)	"

III У округу појсаревачком :

(награђени за рад у вечерњим школама)

176.	Петар Мартиновић из Браничева . . . са	педесет	(50)	дин.
177.	Јеврем Цветковић из Мустапића . . . са	осамдесет	(80)	"
178.	Милан Тадић из Буковске . . . са	осамдесет	(80)	"
179.	Јелена Милутиновићева из Буковске . . . са	педесет	(50)	"
180.	Јован Симић из Вољује . . . са	педесет	(50)	"
181.	Персида Симићка из Вољује . . . са	тридесет	(30)	"
182.	Наталија Тасићка из Дубока . . . са	педесет	(50)	"
183.	Миливоје Богдановић из Дубока . . . са	педесет	(50)	"
184.	Живан Живадиновић из Рановца . . . са	осамдесет	(80)	"
185.	Димитрије Лазић из Рановца . . . са	педесет	(50)	"
186.	Петар Тасић из Рановца . . . са	педесет	(50)	"
187.	Љубица Богдановићка из Рановца . . . са	педесет	(50)	"
188.	Благоје Нешић из Старчева . . . са	тридесет	(30)	"
189.	Јован Гојковић из Дубочке . . . са	осамдесет	(80)	"
190.	Живко Живковић из Кнежице . . . са	осамдесет	(80)	"
191.	Милица Младеновићева из Кнежице . . . са	педесет	(50)	"
192.	Миливоје Поповић из Буровца . . . са	осамдесет	(80)	"
193.	Милан Ненадовић из Табановаца . . . са	осамдесет	(80)	"
194.	Драгољуб Бранковић из Орешковице . . . са	осамдесет	(80)	"
195.	Јевросима Лукићка из Орешковице . . . са	педесет	(50)	"
196.	Васелије Мршић из Вошановца . . . са	педесет	(50)	"
197.	Љуб. Павловић из Добрња . . . са	осамдесет	(80)	"
198.	Тихомиљ Јоковић из Стамнице . . . са	осамдесет	(80)	"
199.	Никола Стојановић из Стамнице . . . са	осамдесет	(80)	"
200.	Анка Стојановићка из Стамнице . . . са	педесет	(50)	"
201.	Радосав Гојковић из Мелнице . . . са	педесет	(50)	"
202.	Јован Буквић из Мелнице . . . са	педесет	(50)	"
203.	Вукосава Буквићка из Мелнице . . . са	тридесет	(30)	"
204.	Милић Букумировић из Кладурова . . . са	педесет	(50)	"
205.	Милица Букумировић из Кладурова . . . са	педесет	(50)	"
206.	Драга Живадиновићка из Рановца . . . са	тридесет	(30)	"
207.	Петар Јовановић из Манастирице . . . са	педесет	(50)	"
208.	Милорад Ковачевић из Речице . . . са	осамдесет	(80)	"
209.	Милосав Марковић из Средњева . . . са	осамдесет	(80)	"
210.	Боривоје Павловић из Чешљеве Баре . . . са	педесет	(50)	"
211.	Вићентије Станић из Кобиља . . . са	осамдесет	(80)	"

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNI

IV У округу моравском :

212. Момир Милосављевић из Риљца са сто (100) дин.

V У округу врањском :

213. Хусејин Бабић из Сијарине са пет стотина (500) дин.

Б.

За успешан рад у настави „Ручнога Рада“ у школским радионицама, награђени су ови наставници:

I У округу подринском :

214. Милај Рабреновић у Бадовинцима . . . са сто (100) дин.

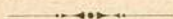
215. Мих. Бошковић у Шапцу са сто (100) „

II У округу ужичком :

216. Младен Симоновић из Беле Реке . . . са сто (100) дин.

217. Лазар Турубатовић из Каменице . . . са сто (100) „

Свега издато динара . . . 16.560.00¹ дин.

¹ Учитељи и учитељице из осталих школа у земљи награђени су за рад у про-
дужним школама из месних школских или окружних школских буџета.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

856. РЕДОВНИ САСТАНАК

18. октобра 1903. год.

Били су: ПРЕДСЕДНИК д-р Војислав Бакић; ПОТПРЕДСЕДНИК Ст. Ловчевић;
РЕДОВНИ ЧЛАНОВИ: д-р Марко Т. Леко, д-р Стеван Марковић, Ср. Ј. Стојковић,
Љуб. М. Протић, и Ђока Анђелковић.

Пословое: Миладин И. Шеварлић.

I

Прочитан је и примљен записник 855. састанка.

II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 8. овога месеца, ПБр. 14961, којим је спроведена Савету на оцену молба Видосаве Краснојевићеве и Стане Краснојевићеве, ученица I разреда Женске Учитељске Школе, питомица задужбине владике ужичког Вићентија Краснојевића, које су молиле да им се из ове задужбине изда по четрдесет (40) динара за набавку књига и музичких инструмената.

Према извештају благајника министарства просвете и црквених послова, који рукује овом задужбином, Савет је мишљења: да се Видосави Краснојевићевој и Стани Краснојевићевој не може издати из Задужбине владике ужичког Вићентија Краснојевића по четрдесет (40) динара за набавку књига и музичких инструмената.

III

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 25. јула ове године, ПБр. 9084, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Николе Јанчића, професора, који је молио за одобрење да се његов рад „Биографије и историјски догађаји из историје Грка и Римљана“, који је у рукопису поднео, може употребљавати као лектира у II разреду средњих школа при предавању Историје Опште.

Савет је одлучио: да се умоли г. Михаило Ј. Ђорђевић, професор I београдске гимназије, да овај рад прегледа и Савету о њему реферује у смислу молбе г. Јанчића.

IV

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 18. августа ове године, ПБр. 9959, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Милана Вале, шефа коричарнице државне штампарије, који је молио да се откупи и употреби у I разреду основне школе као помоћно наставно средство при предавању рачуна његова књижица „Основ Рачунања“.

По прегледу ове књижице Савет је одлучио: да она није подесна ни за какву школску потребу.

V

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 11. овога месеца, ПБр. 15233, којим је спроведено Савету на оцену молба г. Милана М. Томића, професора, који је молио за одобрење да се његова књижица „О Шмајловој ботаници“ може набављати за књижице средњих, учитељских, грађанских и основних школа, и да се може употребљавати за поклањање ученицима и ученицама учитељских школа.

Пошто је ова књижица прештампана из „Просветнога Гласника“, који примају све школе, то је Савет мишљења: да за њу није потребна никаква препорука.

VI

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 10. овога месеца, ПБр. 15098, којим је спроведена Савету на оцену молба г. Михаила С. Дојчиновића, правника IV године, који је молио за одобрење да се његов превод „Одабранз Фенелонове и Флоријанове басне“, које је у рукопису поднео, може употребљавати за поклањање ученицима народних школа о испиту. Савет је одлучио: да г. Љуб. М. Протић, редовни члан Савета, прегледа овај превод поменутих басана и да Савету о њему реферује у смислу молбе г. Дојчиновића.

Овим је завршен овај саветски састанак.

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈ ШКОЛСКОГ НАДЗОРНИКА

Господину министру просвете и црквених послова.

Према члану 96. упутстава надзорницима народних школа, и према распису Господина Министра просвете и црквених послова од 4. маја ове године ПБр. 5068. част ми је поднети овај свој годишњи извештај о укупном стању наставе у овоме округу.

I

О школским зградама и учитељским становима

а., У каквом су стању школске зграде и учитељски станови

У пиротском школском округу има 54 зграде у којима су смештене школе. Од ових су 25 са лепим пространим учионицама, а 29 старе неугледне куће са ниским, малим, често недовољно осветљеним нездравим учионицама. У ствари све су ове — последње — зграде или обичне сељачке куће узете под кирију, или старе општинске суднице или црквене куће, које су по нужди дотериване, е да би се створила колико толико пространа ниска соба, често са обичном таваницом од дасака, која би послужила за учионицу. О хигијенским условима, разуме се, да не може бити ни речи код ових учионица у толико пре, што су ове школе препуне ученика, које родитељи, већим делом драговољно уписују у школу. Кад би се тачно срачунало, колики број наше младежи није у могућности да походи школу — због оскудице у добрим и пространим школским зградама — видело би се, да сваке године једна добра четвртина остаје без најосновнијег просвећивања, разуме се, женске не рачунајући; јер се оне сем у Пироту, Белој Паланци и Власотинцу и не школују, и онда не би било ништа чудно, што и са најобичнијом писменошћу стојимо у овоме округу врло рђаво. Међутим факат је, да већина становништва овога округа радо шаље децу у школу.

Ни станови учитељски нису добри. Изузимајући 12 школа, у којима имају учитељи добре станове, у свима осталим школама су станови у врло бедном стању. Сви су станови у самој школекој згради, а често се састоје из једног собичка, који једва да има 3—3½ метра у квад-

рату. Да би се подови учионице и учитељског стана одржали у школи црквено-јабучкој, у подруму, који се простире испод учионице и учитељског стана, толико је почамештено дирека, да је подрум постао сасвим неупотребљив за смештај зимнице.

У Сукову живи учитељ са женом и петоро деце у једном собичку, који нема ни $3\frac{1}{2}$ метра у квадрату.

У опште, како са школама тако и учитељским становима стоји овај округ врло бедно.

б., Нове школске зграде подигнуте у току године

Познато је, да округ пиротски спада у најсиромашније округе у Краљевини Србији, и онда је јасно, да и са подизањем нових школских зграда у овоме округу иде врло тешко. Сем тога, несавесно руковање школским новцем, неуредно прикупљање школског приреза, невођење рачуна о напретку школа, да и не говоримо о небрижљивости полицијских власти, све то допринело је, да са подизањем школских зграда у овоме округу стојимо најгоре, и да се у току ове школске нове године не може подићи ни једна нова школска зграда.

Кад је реч о подизању школских зграда, које су у овоме крају најбитнији услов за народно просвећивање, нека ми се допусти да будем потпуно искрен и без обзира на то, да ли ће се ова факта, која ћу овде изнети — допадати или не допадати многим од фактора, који су могли али нису хтели у овоме правцу да раде, да велим, без тих обзира, изнесем фактичко стање ствари, — како је до сада било, и своје мисли, како би требало од сада да буде.

И ако је на прошлој надзорничкој конференцији доста детаљно претресано ово важно питање, налазим да је неопходно потребно, да о томе питању и на овоме месту изнесем своје погледе, који ће се разликовати од погледа мојих поштованих колега на конференцији, јер је, као што рекох, ово најсиромашнији и најбеднији округ у Србији, и оне мере, које су предложене да се употребе у свима окрузима, не могу ни у ком случају да покажу оне резултате у овоме округу, који ће се можда показати у осталим. Округ пиротски је и према материјалном стању и према начину живота и према неприступачном терену на коме је насељен један изузетак, и о њему се мора као о изузетку и говорити.

Прва и највећа незгода, која смета подизању нових школских зграда јесте сиромаштина. Сем приреза, који се сваке године разрезује на поједине школске општине, а на сврху подизања нових школских зграда, и у окружни буџет улази сваке године извесна сума, која је намењена, да се као помоћ даје појединим школским општинама на горњу сврху. Ну овај и општински и окружни прирез остаје само мртво слово на хартији. Он се сваке године разрезује, али не прикупља, јер није могућно прикупити га.

Место даљег објашњавања да цифрама утврдимо овај факат.

У 1901. год. предвиђено је у окружном школском буџету на подизање нових школских зграда 7000 дин. Од ове суме у току 1901. године није издата ни једна пара на горњу сврху, јер није скупљена и ако је цела та сума распоређена којима ће се школским општинама и колико на име помоћи издати. С тога је та сума прешла „као уштеда“ у 1902. год. У 1902. год. предвиђено је, сем ових 7000 дин. још 17525.50

динара на подизање школских зграда. И ова је сума такође одмах распоређена; свега је дакле предвиђено и распоређено 24525·50 динара. До краја 1902. год. наплаћено је од целе ове суме свега 4000 дин. и та је сума сразмерно предата као помоћ двома школама. У 1903. год. предвиђено је сем горњих 20.525·50 дин. још 17.500 дин. и сва је вероватноћа, да се од целокупне ове суме у 38.025·50 дин. до краја ове године неће наплатити ни једна пара, јер је окружна благајница до 16. јуна ове године већ у дефициту, т. ј. на школске потребе издала је 20.533·48 дин. више из других партија, но што је покупљено школског приреза. Из ових података се јасно види, да су прирези, како општински тако и окружног школског одбора у овоме округу илузорни, и да они ни у ком случају не служе сврси, којој су намењени. Шта више, место користи, ови су прирези (нарочито окружни школски прирез) нанели неколиким школским општинама приличну штету.

Школски се прирез не прикупља и од њега се нема никакве вајде.

Друга сметња подизању нових школских зграда јесу: *избор земљишта и школски планови и предрачуни*. Да оставимо на страну све сметње, које проистичу отуда, што се на планове и предрачуна чека месецима па и годинама, ја ћу се задржати на избору земљишта за школску зграду. Земљиште бира комисија, у којој поред осталих, мора да буде и један енжењер и лекар. Но ова се комисија врло тешко састаје. Члановима комисије за преглед земљишта не припада по закону дијурна за овај рад и врло је тешко покренути — нарочито г. г. енжењере, да се ова комисија састави на време и изbere земљиште. На два моја акта у којима сам одредио и дан, кад ће се ова комисија састати, одговорено ми је усмено, да се комисија не може састати кад ја хоћу, но кад се укаже прилика г. г. енжењерима да у дотични крај иду, те да онда и тај посао сврше, јер веле, ако би се излазило у округ на сваки позив, онда би материјално пропали. И сад треба чекати ту жељену прилику, која се често указује врло доцкан, кад се зидање школске зграде не може отпочети. Па и кад се једном укаже прилика г. г. енжењерима, онда је заузет можда лекар или школски надзорник, и на крају крајева комисија се никако и не састаје. Оваква случаја имам два до сада и земљиште још није прегледано.

Даља је незгода: план школски и предрачун. Према плану школска зграда мора бити од тврдог материјала са пуно прецизираних врло тешких услова и предрачун износи суме, које у овоме округу ретко која општина може да исплати. Познавајући своје материјално стање, школске општине и не покушавају да мисле о подизању нових школа. Зидање у регији пак према школском плану, овде је врло скупо, јер је терен већим делом неприступачан за превоз материјала, и кад се све ово узме у обзир, у овоме је округу онемогућено подизање нових школских зграда.

Да би се овоме злу стало на пут, слободан сам да поднесем Господину Министру предлог, који ће, по моме дубоком уверењу, ако се усвоји, једини бити кадар ово зло да отклони а он се састоји у овоме:

1. Да се изради један општи план за школе са једним, два, три или више одељења, и да се по том општем плану зидају све школе у округу.

2. Да се допусти сиротнијим општинама да зидају школе од слабог материјала. Школе да се зидају тачно по плану, само у место да су од

тврдог материјала, да се праве од чатме, који је начин зидања у овоме крају најјевтинији, а може и од брвна или бондрука (долме).

3. Да се нареди окружном школском одбору, да из окружног приреза даје помоћ школским општинама и за зидање **ОВАКВИХ ШКОЛСКИХ ЗГРАДА** (До сада је окружни школски одбор давао помоћ под условом, да школске зграде морају потпуно одговарати школском плану т.ј. да су од тврдог материјала).

4. Да се оваке школске зграде примају као привремене.

5. Да се нареди, да се од дана, кад се оваква једна привремена школска зграда прими и отвори, уноси сваке године у општински школски буџет по 200—300 дин. Да се тај новац марљиво прикупља, и у какав завод на капиталисање даје, док не достигне суму од 8—10.000 дин. (а то ће бити после 30 и више година, за које ће време привремене школске зграде моћи лепо да послуже) и да се тим новцем после подигну сталне школске зграде. Разуме се, да подизање ових школа буде без надзора енжењера, јер њихове дијурне често досежу суме, које поједине општине добијају као помоћ од окружног школског одбора, и онда од те помоћи нема никакве вајде.

Трећа незгода, која стоји у тесној вези са I. тачком а коју такође морам да поменем јесте невођење рачуна највиших претпостављених власти о прикупљању општинског школског прирера. Познато је, да многе школске општине предвиђају својим буџетима и извесне суме на подизање нових школских зграда, и кад би се те суме марљиво прикупљале, многе би школске општине до сада имале сталне школске зграде. Међутим са овим се прирезом чини највећа злоупотреба. Општински и школски прирез се не купи по одвојеним рубрикама, но укупно, и тај се прирез доиста прикупља, али не троши на оно чему је намењен. Сав прирез што прикупи, троши се најпре на подмирење општинских трошкова (плате часницима општинским, дугове и т. д.).

Нема ни једног случаја у округу, да часници општински нису изузели за текући месец своје плате — а многи и аконтирали — а школи се не даје ни за најпрече потребе. Познато је пак, да сваке године у свакој општини остаје извесна сума приреза „на дугу“, што значи, да пропада, јер се не може да наплати и кад се пита председник тих општина, зашто школи није дао прирез, одговара, да овај није наплаћен, већ остао „на дугу“. Дакле онај прирез, који се наплати, узима општина, а оно што је на дугу, рачунају у школски прирез, и школе трпе. Међутим од наплаћеног приреза добра половина припада школи, но г.г. часници сматрају да су пречи од школе и подмирују само своје потребе. Било је случајева, да је школски прирез потпуно наплаћиван и за ову и прошле 2—3 године, но ипак непредат благајнику школе. Овим прирезом, који чешће прелази суму од 1000 дин. трговали су поједини председници. Знајући да је тај прирез намењен за подизање нових школа, знали су у исто време, да се том прикупљеном сумом не може почети зидање нове школе, и тај су новац улагали у разне трговачке шпекулације.

Да би се овим злоупотребама стало на пут, издата је маса расписа од стране г.г. министра просвете, финансија, унутрашњих дела и т. д. у којима се наређује најмарљивије прикупљање приреза и да се од прикупљеног приреза издаје школама сваког месеца једна дванаестина, али су и ти расписи остали мртво слово на хартији. Са своје сам стране

предузимао све кораке, да ови расписи добију законску силу, али безуспешно. Они, који су најпозванији, да се брину о томе, показали су се врло лабави. Овим пак не мислим да пребацујем лабавост лично појединима од г. г. министара и да им подмећем, да нису хтели да раде, можда с тога, што им просвета не лежи на срцу. Ја износим овде само факта, премда сам дубоко уверен у добру вољу свих г. г. министара, као и да би они можда предуредили ово зло, да су биле срећеније прилике у земљи.

Да би се колико толико осигурао материјални опстанак школа у овоме округу, почео сам да стављам појединим општинским судовима судским путем забрану за школски прирез. Овакве сам две забране ставио без знања г. министра, и те су школе долазиле сваког месеца до свог новца. Но кад сам известио г. министра о овоме своме кораку и тражио одобрење, да могу ставити забрану и осталим општинама, које дугују школи, г. министар ми је то забранио, упутив ме, да се обраћам окружном начелнику да он нареди, да се школама издаје прирез. Разуме се, да од овога није било никакве користи.

в., Нове школске зграде подигнуте у току школске године

У току прошле школске године подигнуто је 7 нових школских зграда: у Извору, В. Бојинцу, Рудињу, Б. Паланци, Смрдану, Белој Води, Црноклишту, Темској и Јаловик Извору. Прве су три зграде готове — (Рудиње је подигло школску зграду у режији и од својих средстава. Сваки је грађанин дао од 5—10 дин. на ту сврху) а остале нису још готове, јер немају средстава да их доврше. Све су ове општине много полагаале на помоћ окружног школског приреза, а како се та помоћ не издаје, стало се и са радом. Црноклиште је још јесенас дошло са зидањем до крова и тако и сада стоји. Јаловик Извор је откупио механу и у њу сместио школу.

Овог лета је Богдановац отпочео зидање нове школе. Како се из напред наведених разлога, није могла да састане на време комисија за преглед земљишта, а село је сиромашно, то сам им предложио, да отпочну зидање на месту, које су сами изабрали. Школа је по плану само не од тврдог материјала, већ од чатме. Разуме се, да ће ова школа служити као привремена. Да нисам одобрио овакво зидање, Богдановац не би никад подигао школу.

У току овог пролећа вољна су била да подигну нове школе и ова села: Трњане, Суково, Чиниглавци, Суви-До, Студена, Дојкинци, Мирановац, Горња Глама, Церова, Сто и Љуберађа, али како се од помоћи, коју је обећао окружни школски одбор овим селима не може у току ове године добити ништа, или и ако се што добије, има да се првенствено исплате школске зграде, које су или свршене (Извор, В. Бојинци) или које се имају да доврше, (Бела Вода, Смрдан, Темска, Бела Паланка, Црноклиште и т. д.) а с обзиром на неприлике, које су све ове општине имале због непримања помоћи, решио сам, да се са подизањем школских зграда застане све дотле, док окружни школски одбор не буде у стању обећану помоћ да издаје или док поједине општине не прикупе онолико школског приреза, колико је потребно, да се нове школске зграде на време и по уговору исплате.

Заслужни људи.

Од заслужних људи, који су са пуно прегаштва радили а и сада раде на подизању нових школских зграда споменућу ове:

У Белој Води: Алекса Поповић председник општинског суда и Алекса Тричковић благајник школски.

У Белој Паланци: г. Димитрије Павловић управитељ школе, Таса Живић председник општине, Алекса Станојевић и Стеван Стојановић трговци.

У В. Бољинцу: г. Никола Ристић управитељ школе, Никола Поповић благајник школе и Григорије Стевановић председник општине.

У Темској: г. Стојан Петровић учитељ и Ђорђе Џунић председник општине.

У Црноклишту: Вуча Јоцић, Анта Пешић и Крста Цолић земљоделци и пуномоћници општински.

У Извору: Јован Цветковић председник општине и Петар Пецић благајник школски.

У Смардану: Милан Ранчић председник општине, и

У Јаловик Извору: г. Радомир Милошевић учитељ и Светозар Николић пред. општине.

II

О издржавању и снабдевању школа школским потребама

а.. Како су издржаване школе и снабдеване школским потребама

Из онога што смо већ рекли о прикупљању општинског школског приреза, може се закључити и како су жалосно снабдеване школе у овом округу. Месечни извештаји, које добијам од подручних ми школа, прецизни су јадања и кукњаве. Да оставимо на страну, што се учитељима по неколико месеци није издавала станарина, да и не говоримо о бедним служитељима школским, који скоро стално не примају своју злеуду плату или и ако што од ње приме, четвртину шконтирају благајницима, „јер им дају од свога новца“, већ да се задржимо на ономе, што је најпрече школи, а то је набављање школског материјала за сиротне ученике и набављање канцеларијског материјала, огрева и осветљења. Да не би био и сувише опширан, довољно је, да изнесем ова факта. При концу новембра наишао сам на већи број школа, у којима сиромашни ученици немају ни књиге, ни писаћег и осталог материјала. У месечним извештајима се врло често жале управитељи, да немају ни канцеларијског материјала. Школа у Добром Дољу била је неколико дана без креде. Књижари одрекли кредит, јер им се ни стари дугови не исплаћују. Са огревом и осветљењем стоји још горе. Учитељ у Височној Ржани, горео је неколико дана славску свећу. Учитељи у Камбелевцима и Височној Ржани у три маха распуштали су ученике по 3—4 дана, јер немају чиме да загревају своје учионице. Без огрева, а да не би с тога распустио ученике, учитељ у Рсавцима нареди момку, да више школе из сеоског забрана исече једну омању букву и њоме загреје учионицу. Због ове је букве споменути учитељ оптужен од стране чувара шума шумској управи, и ко зна, можда ће га још и казнити. Ретко се у којој школи још с јесени довлаче потребна дрва за целу зиму, по све иде на парче — по двоја троја кола, и кад њих нестане, онда се, или дрво по дрво позајм-

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

бује од суседа, или се дан два паузира, док се опет не довуку двоја троја кола, и то тако иде преко целе године. Да је пак ово зло опште, нека послужи и пример, што и канцеларија овог надзорништва ни данас није у стању да исплати 35 динара за узета дрва у месецу децембру прошле године.

Истинитост ових навода нека потврди наредна тачка *б. укупни збир свих месних школских буџета и колико је од те суме покупиљено и предато школама до 1. јула ове године*. Боље прегледности ради, а и да би потврдио наводе, које напред изнесох, нека ми се допусти, да у овоме под *а* приложеном табеларном прегледу, изнесем тачно стање дугованог школског приреза, као и колико је од овогодишњег до 1. јула наплаћено. (Види табеларни преглед на страни 674).

Држим, да овоме прегледу не треба коментара. 25 школа у округу пиротском — без среза власотиначког — од 1. јануара па до данашњег дана, није примило ни пару приреза. Ако је што која и примила, првенствено су се подмирили учитељи накнадом за стан и служитељи, а за школске потребе не остаје ништа. Па зар могу на овај начин напредовати школе у овом округу? — Што се пак и у пркос ових страшних материјалних незгода ипак ради, радило и много урадило, има се једино захвалити великом одушевљењу, јакој енергији и самопожртвовању велике већине учитеља у повереном ми округу, што нека им служи на част.

Камен спотницања дакле, на који скоро све школе повереног ми округа наилазе, јесте неуредно прикупљање школског приреза, а овоме злу треба наћи лека.

Увршћујући ово питање као врло важно у животу школа, и прошла надзорничка конференција га је у својим седницама узела у најозбиљнији претрес. Као што је познато, мишљења г. г. надзорника била су подељена: једна је половина била за садашњи систем прикупљања општинског школског приреза, а друга, да се према нацрту закона о основним школама прикупља тај прирез у засебној рубрици и предаје пореским одељењима, а ова их непосредно предају школским благајницима.

Не знам како би у другим окружњима било, али за овај округ, овај други начин прикупљања школског приреза биће много бољи и практичнији, и моје је мишљење и сада, да треба заложити све силе у Народној Скупштини, да се приликом претреса нацрта закона о народним школама, овај начин прикупљања школског приреза усвоји.

За случај пак, да се и даље задржи данашњи систем наплаћивања школског приреза, са дубоким уверењем изјављујем, да од њега — бар у овом округу — неће бити никакве користи, *ако се права надзорника не прошире*.

Кад је реч о правима надзорника, сматрам за дужност да констатујем, да надзорници имају пуно дужности а скоро никаква права у спољашњем животу школе. Надзорник може писати, молити, наређивати председнику школског одбора што год хоће, и ако господа школски председници нађу за нужно, да не одговоре на акта, надзорник нема права, да их узме на одговор, но мора молити начелнике окружне или среске, да му они одржавају ауторитет, што у већини случајева не бива, јер они више воле једног свог председника општинског, но укупно све школске надзорнике.

Интересантно је, међу тим, како су сви председници шк. одбора врло тачни у вршењу оних наредба, за чије је неизвршење предви-

СПИСАК

Школа, које имају школски прирез на дугу за прошлу и раније године, као и за 1903. годину по буџету

Редни број	ШКОЛА У:	Тражи за прош. и ран. године		Примила прош. и ран. године		Тражи по буџету за 1903 годину		Примила до 1. јула по буџету за 1903	
		днн.	п.	днн.	п.	днн.	п.	днн.	п.
1	Гаага Берилонцу	338	54			884			
2	Вел. Лукањи	669	50			853		250	
3	Гњилану	965	64			1310			
4	Добром Дољу	140	00			731		40	
5	Дојкинцима	716	43			1973		150	
6	Завоју	423	91			1017		300	
7	Извору	2292	00			1819			
8	Јадов. Извору	—	—			4013			
9	Јањи	565	00			1075		50	
10	Калви	—	—			1111		22	
11	Костуру	900	10			2632			
12	Крушцу	—	—	30	05	1519		450	
13	Осмакову	930	—			1941			
14	Расници	742	64			1509			
15	Вис. Ржани	361	—	114	—	1451		190	
16	Рсавима	408	—			1073			
17	Смрдану	770	71			2359		442	80
18	Сопоту	—	—			832		150	—
19	Станичеву	376	44			2220			
20	В. Суводолу	4200	—			296			
21	Сухову	—	—			1776			
22	Темској	2229	39			1840	30		
23	Трњанима	2839	25	200	—	1748		38	—
24	Чиниглавцима	—	—			1646			
25	Церови	—	—	300	—	2208			
26	Црноблишту	450	—			5743			
27	Бабушници	10	—			1031		610	—
28	Врестов Дољу	—	—			1773	50	185	—
29	Вел. Бољинцу	921	50			1966		178	69
30	Љуберађи	1461	80			1395			
31	Модрој Стени	3221	58	610	50	3032			
32	Стоду	295	—			1010			
33	Стрелцу	—	—			915			
34	Стрижевцу	998	—	504	40	1796			
35	Студени	—	—			1577			
36	Црвеној Јабуци	2068	80			1506		15	
37	Камбеловцу	—	—			1282		168	
38	Велој Паланци	3626	24	1269	75	2998			
39	Класури	61	50			1353		270	
40	Крушцу	—	—			1537		356	35
41	Моклишту	—	—			1728			
42	Мокрој	—	—			1313			
43	Шпају	182	93			1447	50		
44	Цироту	15000	—			16698		6000	
	Свега	48165	90	3028	70	91437	30	9865	84

ђена у закону казна, којом их могу надзорници казнити. Пример за ово јесте сазивање седнице школског одбора. За несазивање месног школског одбора, има школски надзорник права да казни председника школског одбора први пут са 5. дин. а у поновним случајевима са по 10. дин. и сем једног случаја, који се, како изгледа, са неразумевања дужности догодио, нисам имао потребе да казним ниједног председника школског одбора, јер су ове наредбе, над којима виси Дамаклов мач, врло тачно извршиване.

Ако се дакле задржи и даље данашњи систем прикупљања школског приреза, онда сам мишљења да ће и од њега бити користи само у том случају, ако се у закону предвиди, да надзорници могу да казне председнике новчаном казном, ако се утврди, да је школски прирез наплаћен, али утрошен на другу сврху, или ако се у опште не извршују наредбе надзорништва.

б., Председници који су ревностно прикупљали школски прирез

Од председника општинских, који су ревностно помагали школе и на време их снабдевали свима потребама, имам на жалост да споменем само тројицу, а то су: Крста Панчић председник општине бабушничке и његов писар Крста Ђирић, Таса Живић председник општине бело-паланачке и Тодор Поповић председник општине сопотске. Само су ове општине платиле школама сав прирез до конца прошле године, а остале су или још дужне или су им тек у овој години исплатили дуговани прирез.

III

Васпитна настава

а., Сметње у раду. Колико су свега и због чега дангубиле поједине школе

Сем неуредног снабдевања школа школским прирезом а са овим у вези и школским потребама, још епидемијичне болести, болест наставника и војена обавеза, чешће су ометали рад у школи.

Тако:

У Пироту су распуштене све школе због великог кашља и малих богиња 30 дана.

У Добром Долу, распуштена је школа због великог кашља и малих богиња 10 дана.

У В. Суводолу, распуштена је школа због великог кашља и малих богиња 15 дана.

У Моклишту, распуштена је школа због великог кашља и малих богиња 20 дана.

У Стрижевцу, распуштена је школа због великог кашља и малих богиња 30 дана.

У Власотинцу, распуштене су школе због великог кашља и малих богиња 60 дана.

У Црној Трави, распуштена је школа због великог кашља и малих богиња 60 дана.

У Крупцу (срез нишавски) распуштена је школа због великог кашља 14 дана.

У Станичењу, распуштена је школа због великог кашља 10 дана.

У Крупцу (срез белопапаначки) распуштена је школа због великог кашља 15 дана.

У Црвеној Јабуци, распуштена је школа због великог кашља 21 дан.

У Шпају распуштена је школа због малих богиња 10 дана.

У Јаловик Извору, распуштена је школа због шарлаха 180 дана.

У Крупцу (срез белопапаначки) распуштена је школа због болести наставника 15 дана.

У Мокрој распуштена је школа због болести учитеља 10 дана.

У Кални (срез нишавски) распуштена је школа због болести учитеља 10 дана.

У Јањи распуштена је школа због болести учитеља 90 дана.

У Костуру распуштена је школа због војне вежбе 13 дана.

У Темској распуштена је школа због војне вежбе 30 дана.

У Височкој Ржани распуштена је школа због полагања учитељскога испита 14 дана.

У Смрдану због недовршене школске зграде распуштена је школа 75 дана.

У Стрелцу није било наставника 60 дана.

У Церови наставник напустио дужност без одобрења 39 дана.

У Камбелевцу распуштена је школа због немања дрва два пут по три дана 6 дана.

У Рсавцима распуштена је школа због немања дрва три пута по један дан 3 дана.

Због доласка на 4 окружна учитељска већа, обилжње школе по 4 а удаљеније по 8 и 10 дана.

Због одсуствовања наставника по одобрењу г. министра шест наставника није радило у школи 34 дана.

Због одсуствовања наставника по одобрењу школског надзорника:

1. Због приватних послова 4 учитеља нису радили у школи 12 дана.

2. Због свадбе 3 учитеља нису радили у школи 28 дана.

3. Због порођаја 2 учитељице нису радиле у школи 30 дана.

4. Због сеобе један учитељ нису радиле у школи 5 дана.

5. Због упаљеног димњака један учитељ није радио 3 дана.

6. Због регулисавања пенсије деци I наставник није радио у школи 5 дана.

7. Због прославе четрдесетогодишњице учитељског рада свога таста г. Буквића један учитељ није радио 5 дана.

Сем ових случајева у којима су школе распуштане по наредби лекара, скоро су све школе у овом округу биле више или мање ометане у раду, због великог кашља, који је био заразио цео овај округ, но нису свуда распуштани ученици. У оним школама, где велики кашаљ није узео великог маха, наређивао сам, да се само болесни ученици пуштају кући, а са осталима се, у колико је могућно радило.

Све пак ове сметње у раду нису биле од тако јаког утицаја, да се на концу године осећала празнина у раду. На против, успех је био у већини школа такав, да се није могло приметити, да је преко године било каквих сметња у школском раду.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unbiv.rs је ли предажење наставне грађе било по утврђеном плану и је ли тај план ремећен

Прелажење наставне грађе било је у главном правилно. Сем неколико случајева, где су се учитељи придржавали строгог уџбеника, те је н. п. из науке хришћанске говорено о Божићу, Ускресу одмах после божићних празника, о љубичици у сред зиме итд. што је одмах исправљено, сви су скоро прелазили наставну грађу према захтевима модерне педагогике. Ну за то много горе стојимо са питањем о

в. Какав је био распоред предмета на часове

Сем у Пироту, Белој Паланци и Власотинцу где су израђени распореди по којима се тачно радило, у свима осталим школама подручног ми округа, о распореду предмета на часове није било ни помена. И ако су скоро све школе имале истакнуте распореди на зидовима учионице, ипак се по њима није радило. Најглавнија сметња којом се правдају сви подручни ми учитељи, јесте скоро свакодневно одоцњавање великог броја ученика од школе пре подне, и рано пуштање ученика кући по подне. И ово је цела истина. Скоро су све школске општине у овој округу састављене из више села, која су често по 2—4 часа удаљена од школе, а већина школа нема собе за преноћиште ученика. Па и они ученици, чија су села до једног сата удаљена од школе, а који иду редовно кући на преноћиште, због рђавог времена, ветрова, зиме, не долазе у школу пре 9—9½ часова, и учитељу остаје врло мало времена за рад пре подне. После подне пак нарочито с јесени и зими, због краткоће дана, принуђени су учитељи, да пуштају децу још у 3 часа кући и онда је заиста немогуће држати се утврђеног распореда предмета на часове. Са овога се разлога у овој округу, нарочито зими, сразмерно мало уради и онда се обично с пролећа и пред испите енергичније прионе на посао. Овај се факт, разуме се, не може педагошки оправдати, али му је немогуће наћи лека. Кад ову напомену чиним, молим да се има на уму, да у овој целој школској округу имам само три подељене школе, остале су све неподељене. Сви покушаји моји, да се бар за пре подне утврди један сталан распоред, остали су без успеха. Овој неуспеху, пак, криви су у многоме и сами учитељи. Давно је позната ствар, да су скоро сви учитељи велики непријатељи спутаности, коју распоред предмета на часове собом доноси, и ја потпуно верујем једном овдашњем, иначе одличном учитељу, кад тврди, да нема ни једног учитеља у Србији, који се тачно придржава распореда. Интересовало ме је, да сазнам, којим разлозима мотивишу учитељи ову своју велику одвратност према распореду предмета на часове, и на моје велико изненађење добио сам скоро од свију одговор, да им је највећи разлог, уверење, да се, придржавајући се строгог распореда, не би могао постићи добар успех у настави. Многи ме уверавају да су покушавали да раде по распореду, али су у овом случају показивали вазда слабији успех. С тога скоро сви раде без распореда. Како су пак код већине учитеља подељена мишљења о томе, који је предмет тежи или лакши, и како неки са мање труда имају бољи успех из овог или оног предмета, док код других улажу врло много труда, и једва постизавају жељене резултате, то према томе и удешавају своје распореди. Отуда је и бивало случајева, да један учитељ преко целе јесени ради искључиво

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИВЛИОТЕКА

рачуна или српски језик, а остале предмете, као лакше, оставља за зиму или чак и за пролеће. Ова се разлика у предавању наставне грађе, најлепше опажа с пролећа, и ја сам наилазио на школе, које су у почетку марта свршиле програм из рачуна, док су из српског језика, земљописа итд. далеко заостале или обратно.

Разуме се по себи, да се са горњим мишљењем учитеља, нисам могао да сложим, и ја и сада верујем, да је узрок слабог успеха, кад се тачно по програму ради, сем многих и тај, што се предавања прелазе врло брзо и површно и што се не обраћа пажња, да ли је наставна грађа постала стална својина ученичког духа.

Сем тога већини наших учитеља изгледа и сувише досадно и монотono, кад би се једна партија из буди ког било предмета свршавала у току 3 или 4 часа. Већина њихових предавања и свршавају се за један час. Ја сам имао прилике да видим, да је један учитељ за један час свршио цео слив Тимока, а то је погрешно. Међутим у горњем тврђењу већине наставника основних школа има и нечега истинитога. Нико неће спорити, да ће се у једној школи показати већи успех, н. п. из рачуна када се по 3—4 месеца скоро искључиво само рачун предаје, али се при томе губи из вида, да ће ученици у толико више бити слабији из осталих предмета, а да не говоримо о рђавим последицама, које могу наступити по млади дух детињи, кад се дуже времена одржава у великој напрегнутости. Није само један случај био, да ми је са ипчуђавањем свраћана пажња на по неке ученике, који су одлични из рачуна или српског језика, а из осталих предмета слаби. Шта више наилазио сам и на читаве разреде, који су из рачуна одлични, али не умеју ни да читају добро или обратно.

Сви ови примери најочитије доказују, да је рад без распореда погрешан, и да је најправилније, кад се поступно и равномерно развијају све духовне силе ученика.

Но и ако је рађено без распореда, ипак се свуда водило рачуна о педагошким захтевима, да тежи предмети заузимају увек прве часове пре подне, а лакши друге или по подне.

г. Наставна средства

Ако се под именом „наставна средства“ разумевају рачуналке и по једна мапа Краљевине Србије, као што се то обично мисли, онда би се за школе у округу пиротском још могло рећи, да та наставна средства имају, премда две школе ни ово немају. У три школе су израдили сами учитељи рачуналке. (Моклиште, [по угледу на рачуналку, која је прошле јесени била изложена у Београду на изложби наставних средстава књи-жаре Пихлера и комп. из Беча] В. Боџинац и Крупац у срезу белопа-ланачком). Сем тога учитељ моклишки израдио је словарицу.

Метарских мера немају 12 школа. Црноклиште нема мапу по сливовима.

Приновљена је свега у Црвеној Јабуци једна мапа Краљевине Србије од Ковачевића и у Темској мапа балканског полуострва од Цвијића из шк. буџета. О моделима за наставу из познавања човека, о антрополошким и историјским сликама, о зоолошким, минералоским или ботаничким збиркама, нема нигде ни помена. Округ је пиротски врло богат мрким угљем и ја се не сећам, да сам ма и у једној школи у овоме

околу видео ма и најмање парче мрког угља, које би могло да послужи као средство за очигледну наставу. Према оваком стању наставних средстава, може се одмах и закључити, са колико је пажње негована очигледна настава.

д. Како су употребљавана наставна средства

Ова пак злеуда наставна средства употребљавана су доста правилно. Сем рачуналке, скоро су се сви наставници служили још и дрвцима, пасуљем, писаљкама, орасима итд. Предавања из земљописа праћена су цртањем сликова или округа на школској табли, а за тим и на цртаћој хартији као домаћи задаци, премда се од ових предавања — нарочито о сликовима, није имало велике користи. Ученици су, до душе, научили сликове, и кад је реч о једном сливу, одговарали су одлично, али јасну преставу о природној вези свих сликова, као једној целини, и дан дањи немају сви ученици. Овome су узрок баш саме мапе по сликовима, које не представљају целину, но су без реда и свака за се окачене по зиду учионице.

Без рељефне карте Краљевине Србије, не могу се добити тачне преставе о сликовима, а то су и многи наставници приметили. С тога су се неки од њих и пашили, да ма и у песку или дворишту са ученицима праве рељефне карте.

Метарске су мере скоро свуда правилно употребљаване.

ђ. Успех из појединих наставних предмета у главним цртама

Кад је реч о успеху из појединих наставних предмета, морам да констатујем, да је успех по разним школама врло разнолик. Приметно сам, да су скоро у свакој школи по један а често и по два предмета одлично разрађени, док код осталих предмета није улаган толики труд. Ово долази по свој прилици отуда, што и сами наставници не симпатису поједнако све предмете, но увек имају по једног свог љубимца, кога са нарочитим одушевљењем обрађују. Ну и поред овако разноликог успеха, лако се могло приметити, да је рачуну и српском језику поклоњена најозбиљнија пажња.

У опште узевши, наставници основних школа у овом округу разрађивали су скоро све предмете методски. Педагошка знања, која су изнели из наших учитељских школа, примењују врло равнoсно. Истицање циља предавања, изазивање сличних представа онима, које ће се изнети пред дух ученички — везивање новoga са старим — изношење новoga, по могућству очигледног пропитивање, утврђивање итд. итд. све се то изводи тако рећи до ситница, но само са једним недостатком, а тај је што велика већина наставника не може себи да да тачна рачуна, за што баш овако ради, а не друкчије, и за што овакав начин рада ваља, а друкчији не ваља, што другим речима значи, *да им недостаје тачно познавање живота душе човечије — психологије, и што не унесе у сва своја предавања онолико топлине, колика је потребна, да се и на осећања ученичка утиче.* Овај је недостатак, а нарочито последњи у осталом општи код нашег учитељства, и ја им овим не мислим пребацити. Свакојако нису учитељи криви, што се је, нарочито ранијих година, предавала психологија врло површно, те је нису ни изучили како ваља и што нису учитељски кандидати упућивани, да психолошка знања при-

www.unibg.rs
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

међују у настављању. Тако исто нису учитељи криви што поклањају велику пажњу интелекту, а осећања сматрају као нешто од мање вредности, јер и у овоме нису упућивани. Стари систем (а и овај није далеко изостао) школског надзора, тражио је што више знања, и учитељи су га давали. Да је од њих тражено више, више би и дали. Васпитање, а нарочито оно, које се у последње време крсти именом модерно васпитање, још није у нас прокрчило пута. У нас се још све васпитање своди на обогаћивање интелекта, које често граничи са претрпаношћу, а емоциона страна васпитања, која треба да је звезда водиља у целокупном васпитању, још је тако рећи потпуно занемарена.

Велика већина наших учитеља су одлично изрутинирани шаблонисте, и кад се од мене тражи, да дам своје мишљење о успеху из појединих предмета, онда молим, да се има на уму да ће ове оцене бити сасвим релативне. Тако су исто релативне и све оцене, којима сам оценио и рад подручних ми учитеља у овој школској години. Ја нисам ценио рад учитеља према ономе, шта се према данашњем ступњу науке о васпитању могло и требало да уради, нити ћу са тог гледишта ценити сада успех из појединих предмета, јер сматрам, да би то било апсурдно. Ја добро знам, каквом и коликом психолошком и педагошком спремом располажу наши учитељи, а према томе и добро знам, какав и колики успех могу они показати у школи, и са тога сам их гледишта ценио, а са тога ћу гледишта и сада изнети своје мисли о успеху из појединих наставних предмета у овој школској години

Да летимично пређемо све наставне предмете

1. Наука Хришћанска

Ако признамо факт, да се до скоро, а од чести и сада, тражило од ученика основних школа, да изнесу што више знања из школе и да је према тим знањима и оцењиван успех у појединим школама, онда изјављујем, да је успех из хришћанске науке скоро у свима школама повереног ми округа одличан. Нема тог предавања из хришћанске науке које нису у стању, без разлике сви ученици, ако се хоће и на памет, од речи до речи да понове. Мени још не може да изађе из памети оно досадно „у почетку су сви људи били рђави,“ итд. којим сви ученици I. разреда отпочињу причање о „Божићу“. Биографије и рад хришћанских светитеља, створење света и цела историја до Исуса Христа; живот, рад и приповедања Христова, рад и приповедања апостола; две најглавније заповести Христове и сви примери, којима се на очигледан начин тумаче они, све то знају наши ученици, тако рећи на изуст, и за ово се има захвалити труду учитеља, али поред свег овог богатства у познавању наше вере, наше су млађе генерације све мање и мање религиозне. И о најсвечанијим празницима, ерпске цркве прижељкују своје стадо, а стадо се забило у крчме и механе, па и не мисли о спасоносној речи Христове науке. Ово је зло, које мора имати и својега узрока, и између многих осталих ја налазим да је и неправилно предавање Христове науке у нашим основним школама један од јачих разлога, што са религиозношћу стојимо тако рђаво. Да се не бих упуштао дубље у ову ствар, јер то и опсег овога извештаја не допушта, довољно ће бити, ако своја разлагања резимирам, констатујући факт, да хришћанска наука овако како се данас предаје, не постизава најглавнију сврху своју, а то

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

је развијање етичког суђења и убеђење религиозних осећања, без којих не може бити ни речи о религиозности.

2. Српски Језик

Српском језику је у целом округу поклоњена нарочита пажња, али на жалост без великих резултата. До душе из „поуке о језику“ тешко да би и један ученик у целом повереном ми округу добио слабу оцену; разликовање подмета, прирока и њихових додатака; разликовање радње прошле, садашње и будуће, познавање врста речи итд. обрађено је врло добро, и сваки ће, па и најгори ученик умети да подвуче подмет једном а прирок двома пртама, али за то ћете врло тешко наћи каквог ученика IV. р. који ће умети бар приближно лепо српски да говори. Разуме се, да бих био грешан, кад бих за ово ма и најмање пребацивао учитељима повереног ми округа. Они су узели програм у шаке и тачно по њему радили, а њихова кривица није, што „поуке о језику“ изискују десет пута више рада и труда, да се савладају, но што то изискује „вежбање у посматрању“, „читање“ или „писање“. Као много тежим, апстрактним, стварима, они су поклањали већу пажњу, и онда је, разуме се по себи, за вежбање у говору остајало мало времена, те је тако оно, што је најглавније у изучавању српског језика у основној школи — сам српски језик — страдао. Међу тим уверио сам се, да овај овакав рад учитеља није потекао са нераздевања. Многи од њих увиђају, да има трулог у предавању овог предмета, али ко би смео и помислити, да олако узме подмет и прирок, прошло и будуће време, кад из искуства знају, да се надлежни нарочито за ове ствари хватају. Да је ово пак овако, уверио сам се, што се после сваког прегледа школе, који сам вршио у априлу, мају и јуну ове године ишчуђавали учитељи, што тако слабу пажњу поклањам подмету и приrocима, а они су баш ове ствари највише обрађивали. И ја признајем, да сам из „поуке о језику“ питао врло мало, и то само у IV. разреду. Ја сам с правом тражио од ученика да српски говоре и кад сам видео да тога нема у оној мери, у коликој га је могло бити, дигао сам руке и од подмета и прирока, јер сам уверења, да распознавање прирока и подмета, неће никада научити ове ученике да лепо српски говоре. Да се место претераног обрађивања „поуке о језику“ више читало, препричавало или причало, једном речју, да се више вежбало у говору и успех би из српског језика (нарочито с погледом на овамошње прилике) био много бољи.

Но како су учитељи повереног ми округа уложили много труда у предавању овог предмета, а радили су оно и онако, како се од њих тражило, то и српски језик заслужује врло добру оцену.

3. Српска Историја.

Кад се узме у обзир, да наше школе не располажу никаквим по-моћним средствима за предавање овога предмета, онда се сме рећи, да је овај предмет предаван свуда са лепим успехом. Ну једну примедбу ипак морам да ставим овде. Округ пиротски и ако сиромашан у исто-ријским јунацима, доста је богат местима, где су се врло судбоносни исто-ријски догађаји у најскоријој прошлости одигравали, и ја не добих ни од једног учитеља извештај, да је извео своје ученике н. п. на Нишпор, где је била она чувена крвава битка, или у Темску, где се налази гроб неумрлог капетана Милутина Карановића, а то је могла већина учитеља да учини.

4. *Земљиш.*

У другом и четвртном разреду овај је предмет предаван са лепим успехом. Трећи разреди су пак заостали. Овим пак не мислим да кажем, да ученици трећих разреда не знају речне сливове. На против, за један тренутак ће они показати границе сливова, главније реке, градове, историјска места и т. д. али оно што је врло важно при изучавању речних сливова, а што сам и напред узгредно поменуо, није како ваља постигнуто. На име, ученици не могу да добију тачну представу свију сливова као целине. Имао сам више прилика да видим, како учитељи повереног ми округа предају овај предмет у III разреду и сем једне мане, која се код већине опажа, а која се састоји у брзом предажењу сливова, (за 1—2 часа многи сврше један цео слив) друге важније примедбе нисам имао да ставим. Они се служе и цртањем на табли и мапом; један прави сливове рељефне у песку, а други од уме; већини сам саветовао да праве рељефе у дворишту у песку и т. д. али све то није много помогло, да се горња сврха постигне. Ја и опет понављам, док се не изради рељефна карта Краљевине Србије, предавања речних сливова задаваће непрестано велике муке учитељима и велике се користи неће имати.

5. *Рачуница и геометријски облици.*

Овоме је предмету обрађена највећа пажња у свима школама, и сем неколико изузетака, успех је из овог предмета задовољавајући, премда се и овде грешило, што је у току рада исправљано. Једна мана при предавању овог предмета, на коју сам врло често nailазио, састојала се у незгодном стављању питања, нарочито приликом писменог рачунања. На име, питања су врло често обухватала и одговор. Н. пр. учитељ је задао овај задатак: На пијаци је дотерано 14 кола дрва. У сваком је колима натоварено по 8 дрвета. Пита се, колико има дрвета у свих 14 кола?

Пошто је ученик записао бројеве, поновио питање, учитељ му не даје времена да се размисли и сам реши задатак, но одмах упада овим питањем:

Колико је дрвета у једним колима?

Ученик: 8.

Учитељ: „А колико је било свега кола“?

Ученик: 14.

Учитељ: „Па хоће ли у тих 14 кола бити више или мање дрвета?“

Ученик: Биће више.

Учитељ: „А колико ће *пута* бити више?“ и т. д. и ученик више не одговара, но одмах меће између једне и друге цифре знак множења.

Оваква се питања дају и за одузимање и дељење, и ја сам се у пуно прилика уверио, да ученици не могу да реше задатак све дотле, док од учитеља не чују оно „више“, „мање“ или „колико пута више“, „колико пута мање“. Ученици се, дакле, не упућују да сами решавају задатке, и на тај се начин промаши оно, што је најглавнија сврха рачунања. Ну ове су погрешке махом исправљане, јер их је лако исправити.

Сем тога nailазио сам и на остатке старог механизма, али у врло малом броју школа.

Предавања из геометријских облика сведена су у већини школа на просто цртање, без великог објашњења и утврђивања појмова.

6. *Основи природних наука и јестивости.*

Од свију школских предмета чини ми се, да је овај предмет највише осуђен, да се вечито неправилно предаје. Још се и дан дањи у већини школа предаје из уџбеника. Оно што је најглавније — изучавање природе у самој природи — врши се врло мало или нимало. Сваки се природни предмет учи засебно без везе са осталима. О каквом упоређењу по лако приметним одликама, о класификацији, тешко да може бити речи. Извођење пак општих закона, упозоравање на узрочну везу, која постоји у природи, не изводи се нигде. Природне су науке најзгоднији предмет за образовање естетичких осећања, међу тим о овим се осећањима не води нимало рачуна. Према томе и сва знања, која добију деца из овог предмета, остају разбацана и растрскана у њиховој души. Једном речју, овај се предмет учи на памет без посматрања и према томе се већ може мислити, какав се успех постижава.

7. *Вештине.*

Настава из *цртања* сведена је у свима школама на просто прецртавање облика, које учитељи нацртају на табли.

Лепом се писању обраћа врло мала пажња. У опште, лепо се писање у нас врло олако узима, и отуда долази, да је у нас редак човек који има леп рукопис. Међу тим са мало више труда и енергије, овај би се предмет са лепим успехом предавао. Као пример нека послужи школа дојкиначка, вел. лукањска и завојска. У овим школама раде г-ђа Наталија Петровићка, њен супруг г. Недељко Петровић и његов брат од стрица г. Јордан Илић. Ови су наставници постали прави виртуози у предавању лепог писања. Код мене се налазе радови њихових ученика, и ја их као највећу реткост приказујем свакоме, који се иоле за школу интересује. Нарочито се пак одликује писање у I раз. у Завоју. Сви ови ученици пишу невероватно лепо. Ја имам једну таблицу, коју сам откупио од једног ученика ове школе, и бих се смео заклети, да од 100 свршених матураната неће се ни 5 наћи, који ће онако лепо умети да пишу.

Сем велике пажње и труда, који ови наставници поклањају лепом писању, а што доприноси, те имају одличан успех, и поступност у овоме раду им много олакшава посао. Они н. п. у I разреду преко целе године не дају ученицима оловку или перо у руке. Први разред пише целе године само на таблицама. Други разред целе године пише оловком писанке и тек у III раз. отпочињу писање мастилом. Вредно је видети прве радове ових ученика у III раз. Не само што одмах лепо пишу, но и врло чисто, тако, да је милина видети њихове радове. Ја сам допустно овакав начин рада и ове њу године покушати, да све школе раде на овај начин, а уверен сам да ће бити бољег успеха.

Певању је поклоњена врло мала пажња. Васпитну вредност певања и наш је народ потпуно схватио, давши јој израза у изреци: „Ко пева, зло не мисли“, и ја верујем да и учитељи цене овај предмет, али му врло мало пажње поклањају. Овоме ће бити по свој прилици узрок веровање, да певање не утиче на оцену рада учитељевог. Разуме се, да ово признање нисам ни од једног учитеља добио. Сви ме уверавају, да су и певање предавали, али, „деца у овоме округу немају слуха“. Међу тим ово не стоји. Ученици школе крупачке (срез белопаљаначки) певају у 2 гласа одлично. Но ја сам предузео мере, да се и овоме предмету

www.указе она пажња, коју по својој васпитној важности заслужује и надам се, да ће идуће године већ „добити слух“ сви Пироћанчићи.

Гимнастика је сем у Пироту, Власотинцу и Белој Паланци, слабо предавана.

б. Грађанске школе

Грађанских школа нема.

в. Продужне школе

Продужних школа било је свега 9. Наставни предмети су у свима овим школама били: српски језик, рачун, земљопис, историја, пољопривреда, лепо писање, цртање и певање.

Радно време је било разнолико. Једни су радили недељом и празником: други четвртком по подне и недељом; трећи суботом и недељом пре подне и т. д. Рад је почет у новембру а свршен концем априла. Ученика, који су походили ову школу било је свега 169. Ученице нису уписиване.

Како се у овим школама не учи ништа ново, то су и ученици видели слабу вајду. Понављали су оно исто, што су учили у IV раз. и то је цела корист.

Продужне су пак школе, по моме дубоком уверењу, врло важна установа. Наши ученици свршавају IV раз. у једанаестој години, а то је време детињства, када се још нема толико умних моћи, да се стечена знања и у практичном животу примењују. Ако би се задовољили овим четворогодишњим школовањем, имали би и на даље генерације, које су у нашем народу познате под именом „писмене“. Знања из историје, рачуна, природних наука, пољопривреде и т. д. — дакле она знања, која су намењена да послуже нашем народном подмлатку као основа за рад и кретање у практичном животу, заборављају се већ после 2—3 године и ми имамо данас само „писмене“ људе — који слабо читају, а још слабије пишу.

Да би се ова знања учврстила и постала стална својина ученика, продужне су школе као наручене, само их треба уредити. Треба утврдити програм, распоред часова, време похађања школе и нарочити надзор. Ну и ако није било општег плана рада, ја сам задовољан успехом, који је ове године у овим школама постигнут.

IV Васпитање у ужем смислу

а. Примењивана средства и уочени резултати

Позната је ствар, да домаће васпитање наших ученика није завидно, и да се у овом погледу има врло много, да ради, те да се до стварних резултата дође. На окружним зборовима, које сам ове године приређивао, претресано је врло често ово важно питање и предузимате су мере, да се домаће васпитање поправи, али морам признати, са slabим резултатом.

Родитељске су вечери приређиване у свима школама (изузимајући три, где није могуће скупити људе због удаљености кућа од школе) и то у већини по два пут. На овим је састанцима вођен разговор о односу, који треба да постоји између куће и школе; о дужностима ро-

учитељским; о неговању тела; о чистоћи и предохранама за време за-
 раза и т. д. Приређивани су ђачки излети и омање екскурзије. Бурђевски
 су уранак прославили све школе и то обично по две три заједнички.
 Школске свечаности: почетак школске године, Св. Сава, народни праз-
 ници, свршетак школске године — прослављене су у свима школама
 најсвечаније. Том су приликом ученици певали, декламовали и т. д. У
 већини школа држали су учитељи прикладна предавања, а многи и на-
 грађивали одличне ученике књигама (о Св. Сави). Да би на овим све-
 чаностима узела учешћа маса, те да постепено добију тип опште на-
 родних светковина, учитељи су нарочитим позивима позивали родитеље
 ученичке, виђеније људе и њихове породице, и они су долазили. Ве-
 седили се, разговарали, водили коло и одлазили кући, али од свега
 овога рада, није било велике користи. Све су ове мере недовољне, да
 се горња сврха постигне. Разуме се, овим не мислим, да их осудим као
 непрактичне. На против, у овом правцу треба све више да се ради;
 народ треба да заволи школу; да се навикне да је сматра као своју
 кућу; да у њој тражи и савета и лека за поправљање свога подмлатка,
 али има још пута и начина, који се не предузимају, да се горња сврха
 постигне, а који су, по моме мишљењу, много претежнији од свију мера,
 које се већ предузимају. Један од тих путева и начина јесте *већа ин-
 тимност између учитеља и родитеља ученичких*. Ако се оправдано захтева
 од учитеља да буду, не само васпитачи омладине, но и целог народа,
 онда учитељи треба да буду нераздвојно са њима. До душе тврди се
 на све стране, да су учитељи увек са народом, да су нераздвојни са
 њиме и т. д. и ја бих акцендовао то мишљење, кад би се у исто време
 додало, да се та нераздвојност огледа само у механама или каквом оп-
 штинском или политичком збору, али ја не мислим на такву интимност.
 Ако се хоће, да учитељи васпитавају и народ, треба да су што чешћи
 гости његови. Треба често улазити у њихове домове и уз пријатељски
 разговор саветовати га, поправљати што је за поправљање — а тога на
 жалост има много — дотеривати што се може дотерати, одбацити што
 је за одбацивање и т. д. и т. д. Оваквим честим опхођењем са њиховим
 домовима, може најбоље, најсигурније и најбрже, да се постигне горњи
 циљ, и подигне благостање у народу. Да се пак овим путем може много
 више да постигне, но свима могућим родитељским вечерњама и т. д. до-
 казаће небројени примери, а њих има у свакоме селу где постоји школа.
 Одвојени од своје родбине и пријатеља, учитељи траже нове пријатеље,
 траже породице са којима ће општити, и налазе их. Сваки учитељ има
 по 2—3 породице, са којима је у врло честом додиру, и сад треба свратити
 код једне такве породице. Честим додиром, учитељи можда и нехотице
 много што шта исправе у начину живота тих породица. Обратном пак,
 честим општењем са учитељевом породицом, много се што шта усвоји и
 пренесе у домове тих породица, и вас ће често изненадити ред, чистота
 и т. д. која влада у домовима учитељевих пријатеља. Ако су кревети
 реткост код већине нашег сеоског становништва, у овим ће се домовима
 увек наћи какав креветац или миндер, ма и само пријатељима намењен
 и т. д. Честим општењем стварају се прилике за измењивање мисли,
 разговори и поуке из опсега васпитања, хигијене, привреде и т. д. и не-
 хотице се намећу у оваквим случајевима — јер о чему би се другоме
 могао водити разговор — и ја сам био изненађен редом, чистотом,
 здравим мислима о васпитању једне такве породице. И кад би се ово

www.овако интимније опхођење, које се за сада ограничава само на 2—3 породице, проширило и на остале домове, нагло би се приближили жељеној мети.

6. Књиге за бележење ученичких особина

Ове књиге нису у свакој школи вођене. Изгледа ми, да многи учитељи и не знају тачно, чему служи ово бележење особина ученичких, те стога сматрају овај посао за излишан и наметнут, па разуме се, и раде га више на помет, но на основу брижљиве штудије својих ученика. У осталом, овако како се сада бележе ученичке особине и не постизава се жељена сврха. Ја сам прелиставао доста овакових књига, прочитао велики број ученичких особина и морам признати, да из тих особина — и ако су већим делом удешаване и на помет записате — нисам могао да створим себи ни једну слику душевног склопа ма и једног ученика, а још мање да из њих изведем закључак, да се према овом или оном ученику требају предузимати ове или оне васпитне мере, те да се извесне примећене мане искорене, или добре стране и на даље развијају и негују. Н. пр. какав се закључак може извести из овако забележених особина једнога ученика:

Н. Н. ученик II разреда.

1. „Има родитеље. Здрави су. Стања слабог — рабадија. Неписмен“.

2. „Ученик здрав“. „Васпитање обично“.(!)

3. Недостатака „нема“.

4. „Способан за наставу“.

5. „Памћење врло слабо. Мишљење логичко.(!) Изражава се врло тешко“.

6. Способност за наставу: — „не баш много“ — (или на другом месту „способан за писање“).

7. Темпараменат, „миран, тих“.

8. „Има све горње врлине“ (а у рубрици су побројане ове врлине: тачност и уредност, чистота: тела, одећа и ствари, пажљивост, вредноћа, послушност, учтивост, понашање, дружевност, добротинство, праштање, стидљивост, правичност, поштовање, искреност, осетљивост).

9. Мане „нема“ (а у рубрици су побројане ове мане: крађа, лаж, пакост, леност, немарност, свађање, опадање, завист, псовање(!) осветљивост, убојица, јогуница, завађање, лакомот, неумереност).

10. Успех — „одличан“(!) и т. д. и т. д.

Држим да овако забележеним особинама не треба коментара. Оволико контрадикција, неистина и апсурдности тешко да се може на другом ком месту наћи записато. За то и спомену, да је боље и не писати овакве особине. Оне не доносе никакве користи, а учитељима задају грдне муке, док за сваког ученика — ради шаренила — измисле по коју особину.

Ученичке особине треба да су путевођи учитељима у обрађивању васпитања у ужем смислу. Оне треба да су истините, а то значи, да су плод озбиљне штудије; оне треба да обухватају цео живот ученика домаћи и школски и ван школе. У њима треба да се изнесе верна слика начина живота родитеља ученичких, њихове мане и недостаци; утицај њихов на децу, и је ли негативан и у чему је негативан; у њима треба да се изнесе верна слика и остале околине ученика, утицај те око-

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

лине и т. д. и т. д. и кад се све ово озбиљно проштудира и забележи, другим речима, кад се тачно уоче узроци, који негативно утичу на васпитање ученика, онда је лако лечити и искорењивати мане и рђаве особине.

Истина, да за овакав посао треба много труда и истрајности, али кад су већ једном уведене ове ђачке особине, онда их треба или водити како ваља, или их са свим одбацити.

V. Васпитна дисциплина

а. Долажење у школу ученика и наставника

У опште узевши, ученици су и наставници у целој округу долазили уредно у школу. Ученици су задоцњавали врло много, а ја сам напред већ објаснио, шта је томе главни узрок.

б. Вављење и ред у школи

На ред у школи обраћена је велика пажња и мени је мило, што могу да констатујем, да сам са редом који влада међу ученицима врло задовољан.

Између часова ученици нису никада сами. За оне ученике, који ручавају и ноћивају у школи заведен је нарочити ред. Сви ученици ручавају за једном софром. Пре почетка и по свршетку обеда чита се молитва, а за време обеда учитељи воде надзор. Крветске ствари и креветиће сами ученици доводе у ред, а редари се старају о одржавању реда и чистоте. Пре спавања читају молитву, а са њима спава школски послужитељ.

в. Одлазак ученика кући

На ред, који треба да влада међу ученицима кад одлазе кући, обраћена је такође озбиљна пажња. У Пироту је сваки наставник испраћао своје ученике до прве раскрснице, а по селима су млађи ученици сачекивали своје старије другове, док сврше часове, па су онда у групама одлазили сваки у своје село.

д. Чистота школске зграде и одељења

Чистота школских зграда и одељења била је скоро свуда примерна. Подови и прозори су чешће прати, а клупе и остале школске ствари по два пут дневно брисате.

ђ. Здравље и чистота ученика

Здравље ученика у овој школској години није било најповољније. У више од половине школа владале су заразе: велики кашаљ, мале богиње, у Јаловик Извору шарлах, а у Шпају и Столу шуга. Чистота ученика нарочито по селима је задовољавајућа. У опште цео се пиротски округ нарочито одликује чистом ношњом, чистим одржавањем тела. Град Пирот је већ заостао у томе, а томе ће бити главни узрок претерано сиромаштво.

е. Мере примењиване за физички развитак ученика

Сем дечијих игара и нешто мало гимнастичких вежбања, која су у врло мало школа употребљавана, нарочито се пажња није поклањала физичком развитуку ученика. У Пироту немају пространо земљиште (двориште) за гимнастичке вежбе, а по селима сматрају да је излишно заморавати ученике овим вежбањима, кад им сваког дана предстоји пут од једног, два а често и више часова, док од куће дођу до школе и у вече се натраг врате. У осталом у овим крајевима и нису преко потребне нарочите мере за физички развитаку ученика. У дечијим играма имају ученици овога округа и сувише кретања. Најмилије су им игре: скакање, бацање камена, хрвање и игра „свињка“ (попић). Ове игре изводе ученици највише пред вече, кад се из школе враћају кући. На раскрсницама, где се одвајају путеви за два или више села, обично застану ученици, одморе се мало, и ту на чистом зраку играју до пред сами мрак. Ја сам често наилазио на овакве веселе групе играча. Знајући пак за ове игре, ја нисам ни тражио од учитеља, да нарочиту пажњу поклањају гимнастичким вежбама.

ж. Мере примењиване за одржавање реда у школи

На целом свом путу по округу, нисам имао прилике да чујем ни од једног наставника, да се жали на тешкоће, које има ради одржавања реда у школи. И доиста, са малим изузетком, у свима школама влада примеран ред. Нашим су учитељима добро познате све педагошке мере, које се требају употребити ради одржања реда у школи, и ја верујем, да их већина савесно примењује. Разуме се, да се у по неким школама није оскудевало и у непедагошким мерама. Батине још нису сасвим избачене из наших школа. И у самоме Пироту употребљавају се врло често. Интересантно је, да су баш учитељице врло ратоборна духа. Поступности у примењивању мера ради одржања реда, код њих као да нема. Телесне казне су им алфа и омега. Било је доста жалби због нечовечног поступања са децом, и ја сам био принуђен, да на окружном већу опоменем све наставнике, да у будуће не употребљују ове вандалске мере, а једнога сам наставника казнио због овога десетодневном платом и то је помогло. Ну овим не мислим да кажем, да су оне и сасвим избачене. На жалост још се употребљују, но само пажљивије, да се не би дало родитељима повода за тужакање. Најгоре је пак у овоме делијском раду то, што се телесне казне највише употребљују због неуспеха. Као да су јадни ученици криви, што нису упамтили предавања. Већина наших учитеља неће да увиди, да су за неуспех они и само они криви. Нека сваким предавањем заинтересују ученике, нека им одржавају пажњу, нека их не заморавају дугим радом, нека све што предају, темељно утврђују, па неће бити никада неуспеха.

VI Наставници

а. Одсуствовање наставника

У току целе ове школске године одсуствовало је свега 19 наставника, и то:

По одобрењу Господина Министра просвете и црквених послова,
шест наставника свега 34 дана

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

По одобрењу школског надзорника :

Због приватних послова 4 наставника	12 дана
Због венчања 3 наставника	28 „
Због порођаја 2 наставнице	30 „
Због сеобе 1 наставник	5 „
Због регулисавања пензије деци 1 наставник	5 „
Због прославе 40-то годишњице свога таста г. Буквића 1 наставник оуствовао је свега	5 „

Свега . . . 119 дана

6. Међусобни односи учитеља

Међусобни односи учитеља у повереном ми округу били су одлични. Сви су се слагали и живели у љубави и пријатељству. За свих 10 месеци школског рада нисам имао ни један случај, који би ма из далека носио на себи тип какве жалбе, тужбе или критике рада својих колега. На овако правилном схватању својих дужности, одајем свима учитељима повереног ми округа своје признање и честитање.

в. Средства за усавршавање учитеља

Наставници овога округа не располажу скоро никаквим средствима за своје усавршавање. Школске се књижнице налазе у врло бедном стању. У тим ће се књижницама свачега наћи, само не онога, што би могло да послужи наставницима за стручно-педагошко усавршавање. Ту се налазе стари часловци, Цукићева „народна економија“, некакве астрономије, света писма, посланице свију владика и свемогуће пољопривредне књиге, све препоручене књиге, чија цена не премаша 2 динара, хронографије, хидрографије, једна маса календара и т. д. и т. д. Бољих дела из опсега психологије и педагогије скоро нигде нема. Бакићева педагогија је врло ретка књига. У књижници пиротских основних школа од 460 књига, колико их има по инвентару, само их је 8 педагошке садржине. Набавити пак новија педагошка и психолошка дела, скоро је немогуће, јер се нема од куда. Да би колико толико освежили психолошка знања, набавио сам још у месецу новембру за све школе психологију од Јерузалима, која стаје свега 2 динара и до данас је нису ни половина школа исплатиле. Књижнице дакле не пружају наставницима никаква средства за лично усавршавање. Међу тим знања се, кад се не освежавају, постепено заборављају и овоме је требало наћи лека. Приметио сам, да су нарочито знања из психологије код велике већине наставника јако избледила, а како је психологија основа педагогији, и како се без психолошког знања, без тачног познавања развитка детиње душе не може правилно да изводи настава, решио сам се, да у току године, на окружним учитељским већима у виду предавања разрадим целу психологију. Да би могли сви наставници узети удела у овоме раду т. ј. да би се дала могућност, да сви овај посао раде, предложио сам, да сва ова предавања разраде сами учитељи; да једно предавање раде по неколицина њих, па које буде најбоље, да се чита на окружном већу, и овај су предлог сви учитељи једнодушно прихватили. На овај начин је приређена у току ове школске године једна серија предавања. Окружних већа било је четири.

На првом већу читана су ова предавања:

„О односу између душе и тела“, читао г. В. Радојчић учитељ из Пирота.

„О осећајима“ читао г. Милан Станојевић учитељ пиротски.

„О представама“, читао г. Дим. Младеновић учитељ пиротски.

На другом већу:

„О свести у опште и пажњи“ читао г. С. Симић шк. надзорник.

„О заразним болестима код деце“ читао г. Др. Драгутин Вељковић.

„О заразним болестима домаће стоке“ читао г. Јов. Антић мар-вени лекар.

На трећем већу:

„О асоцијацијама“, читао г. Алекса Поповић учитељ у Студени.

„О памћењу и фантазији“, читао г. Ђоста Јовановић учитељ у Расници.

„О утицају светлости на организам“, читао г. Душан Х. Илић порезник.

На четвртој већу:

„О осећањима“, читао г. Лазар Мишковић учитељ у Шпају.

У наступајућој години читаће се још „о вољи“ и тиме ће се завршити ова предавања. Сва су пак ова предавања била подељена на два дела: на теоријски и практички. Прво је читан теоријски део, а за тим његова примена у педагогији, и ја сам потпуно задовољан, како трудом, који су учитељи уложили у овај рад, тако и резултатима, који су постигнути. Разуме се, да моја намера није била, да до ситница разрадим у овој години психологију. Ја сам узео за предмет предавања, најглавнија психолошка питања, а кад се о њима хоће да пише, или кад се хоће да критикује, морају се и сва ситнија питања озбиљно проучити, и тиме је циљ постигнут. После сваког предавања држата је критика, како теоријског тако и практичког дела. На првом већу узимало је мало учитеља учешћа у критиковању, док се на осталим већима водила жива и дужа дебата. Ред је на овим већима био примеран. Критика је била озбиљна, пуна такта, без жучности и личних нападања, што може да служи на част свима члановима већа. Ова су већа интересовала и шири круг грађанства, те су их посећивали одлични гости обојега пола.

Да не би и ова сада освежена знања из области психологије изгледала и постепено се заборавила, намеран сам, да у току наступајуће школске године приредим једну серију практичних предавања из предмета који се уче у основној школи. Овим ће предавањима присуствовати цело окружно веће. Циљ ових угледних предавања биће двојак. Прво да се приликом критиковања истих, вежбају чланови већа у примени психолошких принципа, и друго, да млађим и нестручним учитељима служе као углед.

Већина наших учитеља сматра критиковање као врло лаку, забавну ствар, и отуда је бивало, да су на већима, приликом оваквих практичних предавања, критиковали без изузетка сви. Сваки је тражио реч, сваки је имао да учини по какву замерку, која је често врло погрешна бивала, услед чега се порађала жучна полемика, која се обично свршавала свађом и препирком. Ја сам ранијих година посећивао врло често оваква предавања и слушао како се критикују. Сваки, који је имао

предавању што да примети, почињао је свој говор обично овим реченицама „*ја мислим господо*, да није требао предавач овако да ради“, или „*по моме мишљењу* ово је погрешно урађено и т. д.“ Сви се позивају на своје мишљење, и како су та мишљења врло често разнолика, то се није никада могло доћи до праве истине.

Разуме се, да се од оваквог критиковања нема никакве користи. На што потрзати и позивати вазда своје мишљење, кад оно може да буде и врло погрешно. Има паметнијих људи од свију нас, који су потпуно рашчистили сва та питања; ту је психологија, која је тачно прописала пут, којим се долази до свестрано развијене свести, и зашто се онда не позивати на мишљења тих људи, или још боље, на принципе и законе психолошке. Кад нешто психологија тврди, отпадају сва мишљења појединаца.

Да би се до овакве разложне, научне критике дошло, биће сврха горњих практичних предавања.

У намери да се што пре дође до лепих зоолошких збирака, које би корисно послужиле за очигледну наставу, потписао је приредио о божићњем распусту тродневни курс, на коме су обучавани учитељи вештини пуњења тица и животиња. На курс је дошло 22 учитеља и још одмах је сваки од њих испунио по један примерак животиња. Резултати овога курса за сада нису велики, али се надати, да ће бити бољи.

г. Културни рад учитеља ван школе

Врло је тешко дати тачну оцену културног рада наших учитеља ван школе. Они сви, без разлике сви, и то свакога дана, узимају мање или више удела у зидању културне зграде наше Отаџбине. Ја не могу да замислим ни једног српског учитеља, који, ма и инстинктивно, и то из дана у дан, не узиде бар по једно најситније зрнце песка у културној згради Србиновој. Живот нашег народа у породици је примитиван; он мисли и дела примитивно; пун је празноверица и погрешног схватања природе, и има ли тога српског учитеља, који као што рекох, ма и инстинктивно не сузбија ове мане нашега народа и који га не упућује на рационалнији начин живота. — Сви они више или мање, са више или мање успеха, раде на овоме узвишеном послу. Што се пак од овог рада нема наглог и јаког приметног успеха, нису криви народни учитељи. Од њих се тражи врло много. Они имају безброј дужности да се под тим теретом прегибају. Сваку нову установу морају не само да прихвате учитељи, но да је и у живот уведу. Они су наставници, црквенопевци, стрелци, виноградари, воћари, пчелари, земљорадници, оснивачи задруга, оснивачи друштва за народно здравље, столари и плетари, општински одборници, часници, и то обично деловође свију могућих сеоских установа; од њих се тражи да су поборници друштва трезвености и т. д. и т. д. а може ли све те огромне дужности са успехом да врши један човек.

Па и у пркос свих ових огромних дужности ови људи неуморно раде.

У овом округу имамо 6 земљорадничких задруга, чији су творци и душа учитељи.

У Јаловик Извору подигао је учитељ на једноме кршу диван шљивар од 1000 дрвета и тиме покренуо околину, да се и овом врстом економје бави.

У Клисурџи је подигао тамошњи учитељ башту, која целом срезу као углед служи. Први гвоздени плуг, који је у том срезу набављен, набављен је из клисурске земљорадничке задруге.

Учитељ у Јањи је на сувој стени створио рај. Његов воћњак и пчеларник, чувени су у целом том крају. Његовим је утицајем отпочето сађење багрена по стењацима, те ће се кроз кратко време ти стењаци претворити у плодне њиве и ливаде.

Заузимањем учитеља у овоме округу подигнуто је пролетос 19 угледних винограда на америчкој подлози, што ће много допринети, да се ова врста лозе што пре одомаћи у овоме крају, који је већ скроз заражен филоксером.

У добру вољу учитеља да својски потпомажу културни напредак своје отаџбине нисам никада сумњао, и да све школе имају довољно земљишта за обрађивање и рад би њихов био много интензивнији.

VII О месном и окружном школском одбору

Месни школски одбори сазивати су према потреби. На њима су решавана онајвише питања о снабдевању школа нужним потребама. Решавања одборска пак већином су остајала неизвршена због неприкупљања школског приреза.

Окружни школски одбор је држао своје седнице два пута. На првој су седници прегледани и утврђени школски буџети и буџет надзорништва, а на другој прегледани школски рачуни за 1902. год. дате разрешнице рачунополагачима и одобрена новчана помоћ појединим општинама, које су намерне да подижу нове школе.

Сем овога одређена је новчана награда учитељима који су радили на пољопривреди, а и решавана су многа друга питања школске природе.

VIII Школска имања и фондови

Школско имање има само град Пирот. Оно се састоји из једног празног плаца, који постоји на „Пазару“, а завештање је пок. Петра Мишића „Штрбовца“. Вредност је његова до 1000 динара.

Школске фондове има град Пирот и Бела Паланка.

Град Пирот има фонд под именом „Фонд за потпомагање сиротних ученика основних школа пиротских“.

Овај се фонд састоји из три легата:

Легат пок. Живка Антића „свињара“ са интересом свега	5265,50	дин.
Легат пок. Ђоце Стефановића б. трг. „ „ „	2984,68	„
Легат пок. Анђелка Стојановића б. трг. са „ „ „	1000,00	„

Свега . . . 9250,18 дин.

Бела Паланка има фонд под именом „Фонд за помагање сиромашних ученика основ. школа белопаланачких“ и износи суму од 750 д.

Школско имање у Пироту не доноси никаква прихода.

Капитал фонда пиротских основ. школа није још одвојен од општинског фонда, и ја сам још пре 4 месеца предузео мере, да се овај фонд одвоји од општинског и преда школском одбору на руковање.

Цео је пак овај капитал дат приватним лицима под интерес на облигације а осигуран интабулацијама.

Фонд белопаланачких основних школа налази се на приплоду у белопаланачкој штедионици.

IX Наредбе Господина Министра просвете и црквених послова

Све наредбе Господина Министра просвете и црквених послова, сем наредбе о издавању $\frac{1}{12}$ школског приреза школским благајницима, извршиване су најтачније. Наредбе о издавању $\frac{1}{12}$ школског приреза нису вршене поглавито с тога, што се не прикупља школски прирез, а ја сам напред опширно навео узроке, за што се школски прирез не прикупља.

Под $\%.$ част ми је приложити кратак статистички преглед школа, наставника, ученика и ученица у овоме округу.

Статистика основних школа окр. пиротског на крају 1902—3 год.

	Број школа		Број наставн.		Број ученика по школама у							
	мушких	женских	мушких	женских	I. РАЗ.		II. РАЗ.		III. РАЗ.		IV. РАЗ.	
					ученици	ученице	ученици	ученице	ученици	ученице	ученици	ученице
Пирот	2	2	6	8	131	88	102	87	78	64	65	40
Беда Паланка	1	1	2	1	32	15	20	15	26	8	18	9
Белопаланачки срез	5	—	5	—	89	3	48	—	60	—	47	—
Власотинац	1	1	2	3	40	20	42	13	37	20	43	12
Власотиначки срез	5	—	5	1	82	8	43	—	91	4	78	1
Дужнички срез	11	—	11	2	191	6	103	3	106	11	114	4
Нишавски срез	26	—	24	5	457	20	285	20	351	24	267	13
Свега	51	4	55	20	1022	160	643	138	749	131	632	79
	55		75		1182		781		880		711	

Ово је мој учтиви извештај.

НБр. 617
4 августа 1903 год.
у Пироту.

Господину Министру просвете и
црквених послова понизан
Софроније Симић
школ. надзорник.

НАУКА И НАСТАВА

КАРАКТЕРНЕ ЦРТЕ ДУШЕВНОГ РАЗВИЋА ДЕЧЈЕГ ЗА ПРВЕ ТРИ ГОДИНЕ

од П. Капћерева¹

І Година

Душевно развиће човека врши се у тесној вези с физичким раз-
витком његовим, са сваким изменама у телесном животу, и под великим
утицајем овог. Тај утицај јасно се види још у првој години човекова
живота.

У првих шест месеци живота, код детета преовлађују физиолошки
процеси растења над душевним животом његовим; у то време душа де-
тиња једва се појављује, једва се прозире кроз физички организам. У
првој години живота у опште необично брзо расту сви органи тела,
увећава се њихова тежина, дужина, обим; али то растење највеће је у
другом месецу. При крају првог месеца тежина детета порасте за $\frac{1}{3}$
првобитне тежине, т. ј. тежине кад се дете родило; на крају прве по-
ловине године већ два пут је теже него кад се родило; а на крају прве
године, или у почетку друге године, дете већ тежи три пут више него
при рођењу, и бива један пут и по дуже. Да се достигне величина пот-
пуно зрелог човека, тело детиње мора да порасте $3\frac{1}{2}$ пута, и мора
бити 20 пута теже. Величина главе од рођења до зрелости порасте само
још један пут колика је била, труп порасте трипута, руке — четирипута,
а ноге — петпута. Растење разних органа бива у разним процентним
односима и с различном брзином. Тако мозак достиже половину нор-
малне тежине већ на крају прве године, а плућа чак после једна-
наесте године.

При необично брзој промени у детињем организму, при значајном
растењу свих органа, особити значај у животу детета морају имати ор-
гани који служе за храњење, процеси, којима се добија и усваја (аси-

¹ „Воспитание и обучение“, св. 6, 7 и 12 за 1893. год.

милује) храна. Ово је с тога што у периоду раног детињства органи варења, а нарочито желудац, играју веома значајну улогу, међу процесима, — процес сисања, а за тим сваривања хране. У првих шест месеци живота дечјег сисање је најглавнији, најбитнији акт, тако да се за то време дете може назвати сисајућим бићем, сисанцем. Тај процес служи не само као основа његовог физичког развића и среће, него је у исто време и извор разних душевних појава у сисанца.

Покрети који стоје у вези са сисањем, врше се пре свих других покрета, још од првог дана живота, и врше се са знатном одређеношћу. Одмах по рођењу дете отвара уста, плази језичић и почиње сисати. Оно у опште често отвара уста и сиса што дохвати: груди, палац, пелену. Дете врти главицом, удешава уснице (за сисање), тежи да сиса све што је око њега; своје прсте оно сиса са слашћу цмакћући; у кади узима воду у уста; једном речју, меће у уста све чега се дочена. Кад нема у близини ништа да узме да сиса, онда сиса своју доњу усну. Најкраће рећи: сав свет, сва васелена, јесу малом детету предмет за сисање. Вршећи тај процес првога дана доста невешто и слабо, дете већ другог дана свог живота сиса јаче и потпуно добро, а за тим и с бољом узбуђеношћу. Усне замењују код детета, у прво време живота, све друге органе; упознавање с другим стварима врши се помоћу усана, јер дете све меће у уста. Оруђа за испитивање нису му ни руке, ни очи, ни уши, него усне; што је за усне и за укус пријатно, то је и добро, то и привлачи његову пажњу; а све остало релативно мало интересује га. Од сисања развијају се доцније други процеси, на пр. пољупци; у почетку дете не љуби, него сиса поднети му образ или усне, оно испружа своје уснице, и у место љубљења оно подлизује језиком. Краће речено: уснице су главни орган у детета, сисање — главни процес. По томе и израз детињег лица бива на особити начин; мимика сисања оставља дубоки траг на том изражавању.

Корен свих дечјих знања, и најглавнији извор првобитних осећања, јесте сисање и све што је с њим скопчано. У прво време живота дете спава врло много, оно се пробуди да сиса, а насисавши се заспи поново. Које је највише задовољство детета у прво време живота? Сисати груди. Груди успокојавају све недуге и туге; расплакано дете приноси грудима, и оно ућути. Насисавши се довољно, дете бива весело и задовољно, јер је задовољило, подмирило, главну природну потребу — унело у организам неопходно потребни материјал за растење. Очи ситог детета бљеште се, обрашчићи се румене, оно се находи у повољном стању. Заједно с материнским млеком у дете се улива животна енергија, која се и означава пријатним осећањима.

Мајчине груди јесу први предмет знања дечјег. У време кад дете рђаво и мало види, тешко чује, кад су други његови органи спољних осећаја мало развијени, у то време дете већ зна за груди које га хране.

Прва асоцијација, која постаје и установљава се у човечијем уму, која служи као темељац камен свега даљег знања и умног развића човековог, односи се на сисање. Другог дана живота детињег примећује се овакав факт: дете плаче, узму га у руке и међу код мајке, оно ућути. Ако се у давању дојке нешто задоцни, онда дете поново почне плакати; чим се дојка да, дете тај час ућути и смири се. На тај начин, већ други дан образује се асоцијација између сисања и онога што иде и бива с њим; асоцијација, једно начело које је у стању умирити и задовољити плачно дете. Дете још није потпуно у стању видети груди (дојке), није у стању добро чути ни глас мајчин, мирисни надражаји још не дејствују на њега, а груди које га хране већ зна, зна помоћу својих усана, посредством сисања. Са затвореним очима дете узнемирено окреће своју главу, брља (њуши) носом, тражи дојке, докле не наиђе на њих и не ухвати сисак (брадавицу), тада жудно почне сисати. За дете првих месеца његовог живота сав је свет нешто хаотично, мутно, неизвесно, а из тога хаоса јасно се истиче један предмет — мајкине груди (дојке). Одавде почиње све човечје знање, овде је корен све науке. Материнске су груди извор који храни не само тело детиње него и душу његову, ум његов, и срце његово, који пробуди прве клице (зачетке) мисли и осећања, и помаже основ свих душевних радња.

С даљим развитком детета првенство процеса сисања и усана губи се; главним органом после постаје друго — рука, а преовлађујућим процесом постаје — пипање. Сви органи спољних осећаја много раде прве године; и гледање, и слушање и мирисање стално се драже околним предметима; за дете је тада све ново, све интересно; али може се утврдити да ни један орган тако много и јако не ради као осећајни — пипање. Деца буквално искушавају осећајну глад, у њиховим рукама појављује се некакви нестрпљиви свраб, под чијим се притиском усне и сисање преносе на друго место, а прво место заузимају руке и осећај пипања. Овај преврат свршава се око пола године тако да у другом полгођу дете већ може бити названо не сисанцем, него хватачем.

Детиње руке ступају у радњу врло рано, још од првог дана живота. Ако се новорођеном детету мете што год у руку (шаку), оно хвата, ма да одмах и отвори, рашири, руку. Даља радња бива сложенија: дете воли на слободи да маше, ради рукама, и ако га лише те слободе, оно протестира. Већ у другом месецу дете, дојећи хотимично извлачи ручице и гребе груди своје дојиље. Кад му се руке везу, дете прави гримасе и дуго се врпољи, незадовољно тиме што су му руке везане, лишене слободе. У петом месецу дете се управо почне шалити и мазити с дојкама: глади их руком, гребе их ноктима, хвата брадавицу прстима и гура је на разне стране, при чему гледа мајци или дојиљи у очи и смеје се! Мајчине груди јесу једна од првих дечјих играчака. У шестом месецу почиње преовлађивање руку над усанама, које постаје тим при-

метније, тим очевидније, што даље иде време. Тежња да све узме у руке врши се све јаче и јаче; дете се свему пружа, све хвата, по свему гребе прстима, особито по собном тапету, лупа разним стварима по столу, глади рукама одважно по свима стварима, до којих може доћи, па чак и по онима које су шиљасте, угласте и оштре. Дете често маше по ваздуху час десно, час лево, као бајаги да удара по нечему. Узевши у руку неку ствар дете је одмах, истина не баш увек, носи устима, а често задовољава се држањем у рукама, глађењем (трљањем) и ударањем. Наравно, у прво време несигурно пружа руке предметима, не уме да их хвата и држи, но, доцније, постепено добија потребно искуство и утврђује се у њему. Доста дуго време руке дејствују заједно; ако се једна дигне, диже се и друга, макар другој и не била потреба да се дигне. Мало по мало свака рука почиње делати одвојено, засебно и самостално, дете добије могућност да држи ствари у свакој руци. Тада се појављује неодољива тежња завлачити своје прсте у све могуће отворе — у рупу на брави, у уста, у уши других лица, у рупе и разрезе на хаљинама, у испепана места на тапету, и т. д. Идући по собама дете воли да затвара разне отворе, рупе, — отварати и затварати свако орманче и вратанца, и што нађе унутра узима у руке, разгледа и баца на поље. Превртање књига, метање кључева у врата, извлачење затварача из флаша, пресињање граха, просињање воде, у опште свака радња која се ради рукама, постаје најомиљенија забава и игра детиња. На крају прве године, и у почетку друге, глад пинања још је у потпуном пламену, непрекидни свраб у рукама још се продужава.

Наравно, упоредо с радњом руку развија се и радња других органа спољних осећаја — виђења, слушања, мириса; али осећај пинања јавља се као претежнији. Ако се може говорити о глади пинања, онда се може говорити и о глади виђења, слуха и мириса; али глад пинања је најоштрија и најнестрпељивија, која принуђава на брзо и разноврсно задовољавање. Услед преваге руку над осталим органима (чулима), и ум детињи напуњен је поглавито осећајима и представама добивеним пинањем; — то је ум руку, ногу, трупа, органа варења, а не виђења, слуха и мириса. Последњи елементи само допуњују оне прве.

Сисање и хватање — то су сродни процеси. Сисање је осећајно — мускулни процес; он се састоји у радњи усана (а за тим органа варења) коју изазива спољашњи надражај, у овом случају — дојке, надражај, који се састоји у додиру страног, спољњег тела са органом. При хватању суштина процеса ова је: додир предмета са органом хватања, а за тим осећај пинања. На процес варења хране може се гледати као на специјални осећајни процес, који је удружен, праћен, са особитим осећајима — глади и ситости. На тај начин, карактеристика детета у првом подгођу његовог живота, као сисанца, а у другом као хватајућег бића, своди се у самој ствари на ову главну особину: у првој

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

години живота преовлађује радња органа пипања, специјално усана и руку, а душевно развиће за то време карактерише се преовлађивањем осећаја — пипања. Овај резултат има велики значај за разумевање општег тока душевног развића детета.

Осећај пипања јесте основни и први, према другима; он се може сматрати као праотац других; из њега се развијају сви други. Прегледајући велико царство животиња, ми ћемо приметити како се разноврсно мењају органи спољних осећаја, како они, што су животиње простије, опадају, и како, на послетку, најпростије животиње представљају гомилице организоване материје које владају једино осећајем пипања — додиривања, пружања и увлачења подједнако целом површином својом, без икакве органске функције. Органи још нема, они још нису ни никли, они се развију после, од првога органа, т. ј. из оне осећајне и покретљиве материје. На развиту појединих животиња, на пр. пилета, може се приметити поступно растење и оспособљавање појединих органа од првобитног — коже — или у опште од организоване материје.

Како је чуло пипања у ембриолошком погледу првобитно, то је оно основно и најглавније и у психолошком погледу. Помоћу тога органа добијамо главније појмове о свету који нас окружује, о материји, о тврдим, течним и гасовитим телима, о облику и покрету, о супротности, о глаткости и рапавости, и т. д. Лица која су лишена свих других органа, осим пипања, имају сва потребнија знања о околном свету, могу живети у њему, и, с трудом, постићи довољно душевног развића. Таких лица, подвргнутих брижљивом изучавању било је неколико.

Према овоме, што је осећај пипања прва радња човекова, постаје јасно по чему овај орган има главно значење у првој години живота, и по чему се она два облика осећајно — мускулног процеса — сисање и хватање — уздижу на прво место у средини осталих процеса органског живота. Докле се остали тек развијају и њихове функције тек се појављују, орган пипања већ одавно ради, полажући основе свему даљем развићу човековом. Усне врше своју радњу најпре у свези са храћењем човека, с променом материје за храну; у току времена уздиже се и одваја рука — први осећајни орган човека.

Првобитно развиће ума под утицајем осећаја пипања објашњава нам факат прекомерне сталности и неодложне потребе неких представа за наше мишљење. Одвојити ум од представа о материји, телу, облику, покрету, тврдоћи, мекоћи и других знања добијених помоћу осећаја пипања, — врло је тешко. Ми доста лако можемо представити природу као тамну, безбојну, погружену у мртву тишину, без укуских и мирисних особина, — али представити природу као нематеријалну, без облика, без сваке измене и покрета, не само да је тешко, него је и немогуће. То је с тога, што се човечји ум формира на подацима осећаја пипања, што је он с њима неразводно срастао, што и сами ум јесте,

пре свега, свега осећаја и представа пипања. Ако је у опште дечји ум, ум осећајни; ако деца не могу мислити не радећи органима вида, слуха, укуса и т. д. то најпробитнији ум човеков, фундаменат и основа свега даљег умног развића, јесте ум осећаја пипања.

II Година дечјег живота

Најзначајнији појав у другој години живота дечјег јесте способност самостално ходити — ићи. — Овај је појав подједнако важан и за физичко и за психичко (душевно) развиће детета. У физичком погледу од времена зачетка човек преживи следећа четири главна преврата: 1. рођење, т. ј. одвајање од материног организма, почетак самосталног егзистирања; 2. прекраћивање дојења и заједно с тим почињање идења, т. ј. још даље одвајање од матере и добијање веће самосталности у физичком погледу; 3. наступање полне зрелости, почетак племенског живота; 4. рушење организма, смрт, т. ј. повраћање елемената и снаге који састављају основу органског бића и општу масу световних сила. Добијање способности и вештине самостално ходити јесте један од главних момената у физичком животу човека; а оно (ходање) има још веће значење у психичкој историји човека.

Само добијање вештине ићи самостално, и сами тај процес, има значајан психолошки интерес, представља очигледно развиће дечје досетљивости и сталности.

Почетак ходања може се приметити на детету у деветом месецу (и ово и сви остали следећи хронолошки подаци о времену разних душевних радња, наравно, немају значај норме, него означавају резултат испитивања на неколицини деце). На крају деветог месеца по нека деца већ умеју да стоје, и стојећи, с придржавањем или без придржавања, машу ножицама као бајаги иду, или боље рећи пробају да иду, тупћу на једном месту као војник у фронту (у реду). У десетом месецу тупкање у месту ишчезава, дете, придржавано под мишком, са свим ступа ножицама, врши покрете нужне при ходању. У почетку ходања по који пут примећује се код деце да не раде подједнако обема ножицама; дешава се да дете подиже и пружи само једну ногу, на пример десну, а лева се готово вуче по земљи. У току времена овај недостатак ишчезава. Исто тако, у први мах при ходању дете по некад врло високо подиже ножицу без икакве потребе, но, шта више, на штету самог ходања. И овај недостатак ишчезава даљом практиком. Око 11 месеца дете чини прве покушаје да само иде, придржавајући се за ма што; наравно, да том приликом често пада. У овом пробању самосталног ходања дете је врло нажљиво; оно се упушта на пут само ако је уверено у придржавање; руке хранитељке или матере морају око њега правити ограду и предупредивати падање. Дете полази веома лагано и пажљиво, оду-

лидући се редовно на наслон или на онога који га придржава; ако се у путу дете склизне или падне, оно онога часа моли да се носи, и за неко време, дуже или краће, одриче се покушаја идења. Свеколико самостално и одважно ходање врши се у другој години, а потпуно владање тим процесом — т. ј. кад се дете научи трчати, обртати се, ићи на прстима, при ходу испречити се, савијати час десно, час лево, час напред, час натраг, пети се на лествице, ићи по уским даскама и т. д. — долази у другу половину II године.

У једно исто време, с почетком идења, дете обувају у ципелице. Често деца енергично протестују против тога новитета; она горко плачу, гледајући на своје обувене ноге, и пробају да скину ципелице. И кад скину, она и тада још продужавају плакати, често погледају у ножице и дохватају их ручицом, као бајаги ради тога, да се увере да омрзнутих ципелица нема. Задовољивши се и почевши играти се, она опет по кад-кад у једанпут почну плакати и опет прегледају своје ножице. Но чудновато је да се често, други дан, не само помире с ципелицама, него с неким малим задовољством иду у њима и седе.

На тај начин, изучити процес ходања јесте велика наука за децу, која уноси у њихов душевни живот веома много новoga. Пре свега, овде се јављају особити мускулно-осећајни осећаји: нужно је одржавати тело у усправном положају и у исто време покретати га. За то је потребна сложна мускулна комбинација, којој се деца и уче дуго време, особито ако је задатак сложен и ако треба не само ићи, него и бежати, скакати, обртати се, савијати се и т. д. Очигледно, дакле, с процесом ходања прилив нових осећаја пипања огроман је, јер тада деца до многих ствари могу доћи и опипати их, а још више видети их.

При ходању дете често показује страх да не падне и да се не убије; научи се пажљивом и умереном помагању својим силама и туђом помоћи; оно цени, мерка, може ли доћи од једног стола до другог. Ако у томе претрпи несрећу, оно пада духом, разочарава се у својим силама, одриче се за време од оваких покушаја; а ако постигне повољан успех, оно прибира одважност на нове покушаје — предузећа. При неуспеху дете може показати особиту непоколебљивост, упорност, не остављајући своје опите ходања, не гледајући на њихове неповољне резултате; оно може упорно поновити исте покушаје, пуштајући се на пут, падајући, подижући се и опет идући, само што тада све више пазе и много напреже своју снагу. Наравно, за време самог првог ходања дете мора бити са свим пажљиво, да се не заводи спољњим утисцима, иначе пада; оно мора обратити, сконцентрисати, све своје физичке и душевне силе на процес кретања. При ходању дете се упознаје са обућом, навикава се њеној употреби, а с тим заједно навикава се и особитим осећајима притискања и додиривања.

WWW.UNILIB.RS Према знатној количини нових психолошких тековина, неизбежно изазватих у души детињој процесом ходања, тај процес може бити згодно средство свестраног развића детета, али може бити и препрека, сметња, на путу физичког и психолошког његовог развитка. Ако се на дете брижљиво pazi, ако му се на време укаже помоћ, ако му се не допусти да чини у томе покушаје који му неће повољно испасти, онда ће се у душу његову удити бодрост, одважност и самопоуздање; дете ће се одликовати веселим и храбрим расположењем, у њему ће се образовати одважан карактер. У то време дете ће се, услед кретања, свестрано развијати и у физичком погледу. Ако се дете рано принуђава на покушаје ходања, па још ако се ти покушаји често свршују неуспесима; ако се детету чини да није у стању прећи ни до извесног места, онда ће се у његову душу уселити плашљивост и неверење, образоваће се неко меланхолично стешњено стање; развитак карактера смете се, задржи се. Према овоме, желети је да се на овај процес добијања вештине ходања обрати озбиљна пажња од стране родитеља и васпитача. Погрешке и омашке које могу бити при томе учињене, не ограничавају се само на раније или доцније, лакше или брже добијање вештине ходања, него се трагови тога јављају целог даљег живота детињег, и на свем његовом душевном развитку.

Каквим се последицама на душевном развићу детињем појављује, опажа, добијено искуство ходања? Оно се опажа пре свега по бољем изјашњењу и одређености дечје личности. Храњећи се материнским грудима и не умејући ходити, дете потпуно зависи од лица која га окружавају. Ако би ма каква спољашња побуда заинтересовала дете, оно често не би могло задовољити своју радозналост испитивањем (прегледањем) самог предмета, јер по некад одрасли нису појимали шта интересује дете, а неки пут и ако су појимали, нису хтели поћи за дететом, т. ј. задовољити га, — мислећи да није могуће ни потребно испуњавати све жеље таквих малих бића. Овим или другим начином душевни захтеви детињи нису задовољавани, личност његова остала је неизражена, и само развиће његово задржавано је. Са свим друкче бива с почетком добијања искуства ходања, т. ј. кад дете проходи.

Ако би дете ма по чему осећало највише наклоности примању утисака слуха и виђења, оно би могло учинити потребне покрете за достизање извора тих утисака и довољно наслађивати се њима; ако би дете показивало да много воли кретање, оно би се могло предати њему у тој мери, колика му је способност кретања; ако би оно волело тиху игру без кретања, оно би могло седети; ако би се бојало нечега, оно би одмах побегло; ако га страшљиви предмет не би плашио, оно би му ишло у сусрет. Према овоме, с добијањем вештине ходања, дечја личност добила је знатна средства да може изразити и задовољити своје природне наклоности и тренутне жеље. У исто време брзо се врши ду-

шевно развиће личности у сваком погледу, јер долажење свакојаким утисака са самосталним кретањем расте веома осетно.

Пре свега, веома брзо и знатно расте и ојачава памет и постаје више самоуправном. У првој години живота деца се опомињу предмета поглавито онда, кад су ти предмети на лицу, пред очима. Ако дете тражи нешто, онда треба тај предмет само сакрити, уклонити с очију, и дете заборави га готово моментално, забавивши се другим предметом. С очију доле, и из памети напоље! У другој години дете већ тражи предмет и у том случају кад је он бачен или сакривен. Утисак од предмета сачува се даље и живље, и не засеђава се овог часа другим испитујућим осећајима. После друге године дешава се да се дете одједанпут сети нечега, и сталним викањем, напрежући се и дрвенећи се, тражи ту ствар. На жалост, није увек лако сетити се коју поименце ствар тражи дете, те тако по некад међувреме од успомене до наласка ствари може бити доста дуго, на пример, око две недеље. Распоред соба у стану (у кући), ствари које се у њима налазе, употреба и особина предмета, распоред дана (времена), лица која су долазила кући — деца у другој години памте врло добро; ако дете слободно иде по целом стану, може донети ма коју ствар, однети је на место, и т. д. Једној девојчици од године и 8 месеци отац је рекао: „Донеси ми новине из моје канцеларије са стола“! Девојчица је отишла. Да би дошла до канцеларије морала је проћи кроз две собе. Ступивши у канцеларију — велику собу — девојчица се зауставила. Мајка, која је ишла за њом, казала јој. „Ну шта је, иди“! Девојчица је пошла, пришла столу, узела новине и донела оцу. Најбоље деца знају где стоје слаткиши, где су кључеви којима се отвара орман са слаткишима, и т. д. Ако се неколико пута прође с дететом извесном улицом, и сврати ту у неки дућан, онда ће дете брзо и добро унамтити и улицу и дућан, са задовољством ће шетати том улицом и упорно тражити да уђемо у тај дућан. Ако смо се с дететом играли једанпут или двапут извесним начином и на извесном месту, онда ће то дете тражити и у будуће да се с њим играмо тим истим редом и на том истом месту.

Тако брзо и постојано развиће памћења условљава се тим, што дете свуда само иде, све само види, све узима у руке и преокреће, што оно долази у тешње и непосредне односе с предметима, услед чега се и утисци од предмета добијају живљи и јаснији. Наравно, при томе није могуће заборавити и ону основу коју је дете добило у првој години живота у памћењу, и која, будући је веома важна, олакшава добро памћење нових предмета у другој години.

Подражавајућа радња, толико важна у развићу човека, у другој години живота необично се много развије у количини и садржини, према првој години. Оних радња које се свршавају пред очима детета и којим оно подражава, — као на пример: да пије из празног стакла, да брише

уста себи и другима, да почиње играти се лоптицом, ходати на претима (да се прикраде) и т. д. — има врло много. Од њих знатна количина бива по некад врло сложена. На пример: дете представља како мати игра — тунка на месту, олако придржава хаљину и нагиње се, моли се Богу, просто или с поклонима до земље, клањањем на колена, па чак и стајањем на једној ноzi; своје луткице од гуме девојчице перу, бришу, терају да се моле Богу, па међу на постељу да спавају. Подражавања неограничавају се само на живе људе, него се простиру и на слике. Подражавајући сликама деца представљају неког како спава, труде се да стоје на једној ноzi, показују како на слици деда прети мачки која гледа да однесе рибу, хватају ручице и ножицу као неко насликано дете, и т. д. Очеvidно, такве подражавајуће радње нису могуће без умења ходити.

У свези са појачавањем памети и развитком кретања, у деце друге године живота знатно се повећавају специјално умне радње и постају разноврснија осећања.

Од умних процеса те године обраћа на себе пажњу однос детета према приступачним му причама. Деца особито пажљиво слушају кад им се нешто прича, особито ако се у причама помињу позната им лица и предмети. Приповедачима деца воле да гледају у лице, у очи, па чак и у уста. Кад је прича свршена, она траже да се продужи или понови; завлаче приповедачу прст у уста или ударају му у зубе, као бајаги хоће да кажу: „продужи, молим те, што си ућутао“? Неправилности које деца опазе у причи, исправљају сама. На поду је лежало парче хартије. Девојчица (од једне године и 7 месеца) видела га, а дадиља узела и дала њој. Потом дадиља казала да је мама испустила парче хартије на под, а она да га је спазила и узела. У том девојчица, место приче, ударила је дадиљу и метула руку на образ (знак којим је означавала себе). Тада се дадиља поправила и казала да је девојчица видела хартијцу, а дадиља да ју је узела и дала девојчини. Девојчица је са задовољством неколико пута једно за другим слушала тај разговор, сама изговарала речи: „мама, дада“, и стављала руку на свој образ, т.ј. називала себе. Ну како треба тачно поновити оно што су приметила или чула, деца за то ни мало се не љуте, слушајући једну исту причу без икаквих измена десет и двадесет пута једно за другим, и стоти пут у недељи и месецу дана. У опште, дечје мишљење, које се тек сад буди, одликује се крајњом механичношћу. Без и најмањег негодовања и жалбе деца десет пута једно за другим понављају једне и исте покрете, речи и гестове. Девојчица од две године и две недеље, четрдесет и три пута је једно за другим палила и гасила свећу са задовољством; кад су се с том девојчицом, на крају друге године, старији играли бежећи и јурећи је по собама, она је редовно бегала у једном истом правцу, а никако није хтела бегати у противном правцу; та иста девојчица, запазивши где ко

седи за столом при јелу и чају, пазила је да се тај поредак не квари, не дозвољавајући искључиво никоме да седне на ново место. Приметивши какву промену, она би се зацрвенела, мрмљала, љутила се и свакојако протестираше све дотле, докле сви не би сели на своја пређашња места. Дешавало се чак и то, да она онога који поквари тај ред покушава свући са столице, говорећи, да је то столица татина или мамина.

У то време онажа се код деце веома велика наклоност расуђивању аналогји. Знајући за себе, за маму, тату, дадиљу, и видећи на улици децу, госпођице, жене и људе у годинама — деца расуђују да су то тата, мама, дадиља; т. ј. иду тата, мама, дадиља, али не њихова, него других. Друкче представљати људе по форми извесних њихових сродних односа, деца не могу у прво време, с тога што се све човечанство за њих дели на тата, мама, дадиља, дете. Потпуно тако и све остало деца преносе на сав свет; на пр. да су у извесно време сви људи дужни пити млеко, обувати ципеле и т. д.

Од осећања у другој години рељефно се истичу осећање заједнице и сопствености. У првој години живота деца бивају дивљачна, боје се свих непознатих лица, с туђима се опходе неповерљиво, нерадо иду к њима и увек су готова расплакати се. Не гледајући на сва слобођења и објашњења родитеља, деца се упорно држе свога неповерења. У другој години то неповерење знатно ишчезава и замењује се радозналешћу према непознатим људима. Она се врло лако упознају с другима, почињу се играти са страном децом и одраслим — једном речју: не боје се и не туђе се. Почевши у другој години самостално, слободно, ићи, свуда идући, деца неизбежно долазе у непосредне односе с већим бројем лица и у кући и у шетњи, услед чега бојажљивост и неповерење прве године морају ишчезнути.

Осећање сопствености у другој години живота појављује се врло јасно, видљиво. Често путујући по собама, дете се добро познаје и са самим стварима, које се у њима налазе, и са њиховим сопственицима, господарима. А чим се у детета сложила таква асоцијација лица и ствари, то се оно буну при сваком присвојењу туђих ствари. Према томе, деца не дозвољавају ствари мајкине оцу ни брату, и обратно; ако је неко узео туђу ствар, она је одмах узму и даду ономе чија је. Па и она сама, пошто се поиграју туђим стварима, вољна су да их врате сопственицима, разуме се, изузевши слаткише! Деци се, као да, чини, да извесна ствар не припада човеку, него да она чини саставни део тога човека, да је она нешто нераздвајно с њим.

Према овоме, друга година живота даје врло много деци, и сви њихови добици (тековине) тога времена налазе се у непосредној или посредној вези с најглавнијим, капиталним, фактом живота дечјег у другој години — умећем да самостално ходе.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

III Година дечјег живота

Трећа година, особито њена друга половина, јесте за васпитача једна од најпривлачнијих и најинтересантнијих епоха детињства; а како се детињство сматра за најпривлачније доба човечјег живота, то је онда трећа година најпривлачнија година у целом животу човечјем. У другој половини треће године детињство достиже врхунац цветања и лепоте; у то време имамо децу са свима детињству припадајућим прекрасним особинама; то је време без оних недостатака који се одмах после треће године испољавају код деце, и који знатно умањавају привлачност деце.

Кад се сравни са двогодишњим дететом, онда су преимућства трогодишњег детета очигледна: оно влада својим физичким организмом, што за двогодишње није могуће рећи. Трогодишње дете слободно трчи, скаче, пење се, може да издржи доста дугу шетњу, — двогодишње дете још је далеко од свега тога. Трогодишње дете доста добро влада способношћу говора, оно је слободно да говори готово о свима стварима, много воли да слуша приче других, и само по мало прича; а двогодишње влада тек раздвојеним речима на слокове, и то још врло непотпуно. А пошто се са раздвојеним речима развија и мишљење, то, у опште, у душевном развићу трогодишње дете у многоме превазилази двогодишње.

Кад се упореди са децом старијег доба трогодишње дете такође има над њима важно преимућство потпуне искрености и праведности, не само да не лаже, него још и не зна шта је то лаж. Реч обмањивати истина, налази се у речнику трогодишњег детета, али она још нема онај значај који се добија у доцнијем добу; дете само још не обмањује, оно само зна да је казало нешто што није било у ствари, да су га обманули, но зашто је то учињено, случајно или хотимице, оно још не зна и таквим питањима не бави се; његовој праведној, искреној души таква питања су још туђа. Трогодишње дете дозвољава лаж само у шали и забави, да би било смејања, и да би се учинило неко задовољство себи и другима; никакве особите користи из дозвољене лажи дете лично за себе не тражи. Дечија лаж овога доба јесте само шала, будалаштина, и употребљава се само ради комичног ефекта. А међу тим мало доцније дечија лаж постаје озбиљна лаж, обмана других, за постизавање егоистичких циљева, и тада се дете труди да маскира своју лаж, тежи да се покаже слободним и поштеним. Један пут окусивши слатког, ну забрањеног плода, дете се мами и вара користима опробане лажи и често пада у грех, каљајући своју душу. Дете тада постаје неискрено, лажљиво и од њега бежи чисти и прекрасни анђео.

Да се обратимо ка карактеристичи појединих црта душевног развића дечјег у трећој години живота.

У ово време опажају се први озбиљни знаци самосталности детета као личности; речи: „ја хоћу, ја нећу, сам, сама“, добијају врло велики значај. Научивши се владати својим физичким организмом, дете и самосталност своју испољава, показује, највише у сфери кретања. Оно хоће све да ради само, одбацује туђу помоћ и чување, и са свим је незадовољно, ако му кад год по неко укаже помоћ коју оно не тражи. У овом последњем случају бива од једанпут чудновато понашање детета. Дете се пење по степеницама, и готово на последњој степеници примећује да га неко придржава! Оно се овог часа расплаче и развиче, енергично одбацује руку која га је придржавала, и сматра за своју најсветију дужност скинути се са степеница, и с почетка прећи их једном све до последње степенице, као бајаги придржавање је направило пењање неистинитим, лишивши га праве снаге. Тако исто, ако је дете, у трчању и скакању, или у другом чему таквом, приметило ма какву помоћ при крају пута, оно се одмах врати натраг и само сврши, пређе, сав пут. Осећање самосталности, одвише је ново и свеже, и причињава тако оштро захтевање, оштру вољу, пргавост да се и најмање нарушавање тога одзива жалосно у дечијој души и изазива од стране детета најенергичније протесте. А пошто сложено кретање, које је састављено из читавог реда многих појединих покрета, на пример пењање уз лествице или трчање по путу, чини детету као једна смишљена радња, радња ради неког циља, то дете, приметивши придржавање, сматра за неопходно потребно сву ту радњу изградити поново.

Саморадња у области чисто душевних појава у детета од три године знатно је слабија него у области кретања. Дете од три године прекомерно воли, на пример, слушати приче, а само мало прича. Дете највише самосталности и саморадње показује у играма. Мало по мало у детету сазрева способност да се игра и само, а не само да гледа како други играју, од пасивног човека посматрача, дете се претвара у активног играча, на чију игру одрасли само пазе. Овај преврат из једног стања при игри у друго, много је важан; јер је прави човек, човек активни, који сам ради, а не гледајући само радове других људи.

Што се тиче самих игара трогодишње деце, у њима је много више подражавања, понављања, него стварања, измишљања игара. У детета необично много ради намет, и упамћене представе оживљују се у свести његовој са знатном јасношћу и енергијом при првом поводу. Игре и јесу изрази таквог памћења, који се изазивају играчкама, радњама и околностима. У дечијим су рукама разне теглице и ситно посуђе, и ево оно с њима започиње игру: већа теглица — отац, мања теглица — мајка, још мања теглица — само оно (дете које се игра), остале теглице и посуђе — собарица, куварица, мала сестрица, дојкиња или дадиља, ит. д. Између величине теглица и малих стакленцади, и величине лица која она означавају учињен је правилан однос: т. ј. већем стакленцету даје

се име веће личности, и т. д. Све те личности полазе, као бајаги, на железничку станицу да иду у град с пољског имања; ево они су већ сели у вагон, све теглице и сва стакленцад стављају се у неку котарчицу, — ево они пођоше, зауставише се... и т. д. Дете оваку игру игра дуго време само, и не тражи учешћа одраслих. Очигледно, таква игра изазива се живим сећањем пољског живота, путовањем и доласком с пољског имања. Жива усмена, сећање, у сличној игри најглавнија је ствар, а таква је већина игара тога доба дечијег живота.

Други веома важан појав тога доба јесте овлађивање раздвојеним речима, претварање детета од бића које мало говори, у биће које говори. У трећој години развитак речи свршава се брзо, дете показује у томе много већи успех. Средњим бројем речник трогодишњег детета може се рачунати на хиљаду речи, којима оно располаже доста вешто, говорећи о свему. Наравно, у том погледу детету остаје да научи још много, речник његов има да се увећа још неколико пута, звуци (гласови) који су му сад неприступачни, изговараће се чисто, и способност везе речи има да се развије и да се утврди. Тековине детиње у говору у трећој години огромне су, оне придружују дете друштву одраслих, установљавају међу њима тесне разумне односе. Одрасли се доста радо занимају и играју с децом тога доба, јер трогодишње дете може казати све што му је потребно, што осећа, што га боли, услед тога и утицај одраслих на њега бива дубљи и озбиљнији него на децу мањег узраста.

При крају треће године живота јасно се појављују зачеци моралног сазнавања, моралног осећања. Детету, не гледајући на сва његова пре-красна својства, дешава се, од времена на време, да наруши наредбе које су му родитељи казали. Сличног нарушавања, наравно, било је и пре, но она су мало привлачила к себи дечију пажњу. Нарушивши ма какву наредбу родитеља, и приметивши поводом тога незадовољство код родитеља дете се само љути за неко кратко време, а за тим брзо заборави све што је било, и... ту је крај. Никаквих последица, никакве поуке за будућност из свршеног факта дете не извлачи. У будућност двогодишње дете и не загледа, јер не може ни загледати, пошто нема ни појма о времену. У неколико друкче ради трогодишње дете, у случајевима погрешака и нарушавања заповести.

Кад трогодишњем детету искажу незадовољство поводом његових преступа, оно се љути много више него двогодишње дете, громко и дуго-трајно плаче, отискује оца или мајку (ко је изразио незадовољство) а после, умиљава се оно њих, хвата се за њихове хаљине. Очигледно је да би оно желело загладити учињено незадовољство, оно се осећа стешњено и стално тежи да поврати покварену равнотежу. Мало доцније, оно, често пута даје изјаву да у будуће неће радити оно што је забрањено, неће нарушавати заповести. Шта оно мисли с овим последњим изјављивањем, тешко је погодити. Пре свега, услед чега је дошло ово

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

обећање? Је ли оно последица сопственог осећања детета, природна последица онога огорчења које искушавају родитељи и које се означаје (црта) таквом истом сликом на детету? Или је оно просто наговарање дадиље, да је у случајевима погрешака нужно тражити опроштај у родитеља, и обећати им да се у будуће неће понављати учињени преступ? Без сумње, очигледно је да ова дечија изјава може понићи овим и другим сличним путем. Кад је оно постало самостално, а није само понављало научене фразе, оно показује тежњу ума извући из оваких прилика упуство да у будуће треба избегавати ово понављање само с тога, да се избегну ове непријатности. Наравно, није могуће придавати таквој тежњи одвише озбиљно значење, јер сва своја обећавања деца заборављају доста лако — но сва та тежња представља нешто друго, а то је почетак озбиљног и важног појава. Потпун морални карактер оваких дечијих радња врло је слаб, јер своје радње дете мотивише углавном тежњом да не учини незадовољство родитељима, и заједно с тим, да предупреди за себе непријатно осећање, које долази као ехо родитељског расположења.

Указујући привлачне и особене црте трогодишњег детета, било би неоправдано не поменути и оне *недостатке* који су толико приметни у деце трогодишњег узраста као и симпатичне особине. Ка броју недостатака треба додати пре свега веома мало самоуправљање, малу способност уздржавања. Дете трогодишњег узраста лако се подаје сваком утиску и сваком осећању; они га вуку, они владају над њим, а не оно над њима; пливати против њиховог тока, оно не може. Дете се игра, шали, и може се десити да се јасно види како се оно колеба и постаје све мање и мање способним за самоуправљање. Његови покрети врше се енергично и бујно, смејање громко, лице се румени, очи се сијају. Дете лако прелази границу и чини поједине радње на штету других, но само да се заустави не може; оно се мами и даље потоком и ако се не задржи туђом силом, брзо долази до крајњих узбуђења, кад може учинити нешто лудо, рђаво и у исто време штетно. Или, ако је дете ма услед чега огорчено, оно почне плакати, и у тој мери плаче да плач постаје све јачи, напоследку кука и сузама се залива. Од почетка плакања, огорченост детета не расте, а плач је јачи; покушаји да се задовољи дете не постижу се, него често само појачавају плач. Треба пустити децу да се исплачу. Дешава се да дете ноћу од један пут почне плакати, што, но кажу, ни само не зна за што. Вероватно је да оно нешто види у сну страшно и непријатно, јер ни најбрижљивије испитивање не открива никаквих спољних узрока плача. Сва утешавања детета не задовољавају га, оно продужава плакати, очевидно не владајући собом, и заспи уморивши се од плача, од ослабљења које је дошло од узбуђења.

Владајући малом способношћу самоуправљања, трогодишње дете више пута мало се подаје упутима разума и доказима расуђивања. Убедити га у нешто, бива понекад тешко, између осталог и стога, што су

кад њега веома слабо обрађене представе о времену, простору, величини, обиму предмета, и оно у доказивању одраслих не може усвојити оно што је у свези са променама времена, приближности или даљини предмета. Представе о времену, крајности су скучене у детета од три године; оно зна само за речи данас, јуче, сутра, но и с њима је скопчано веома неодређено значење. Оно их употребљава у разговору тако неправилно да се може посумњати да су у њега ма колико одређене чак и најелементарније представе о времену. „Кад ћеш к тетки“? — „Ја ћу јуче“ — одговара оно. Шта је то данас, шта сутра, шта јуче. — Њему је све једно. О појимању дужег времена, наравно, не може бити ни речи.

Представе о простору, растојању, величини, запремини тела, а тако и о односу тела по величини, јављају се у трогодишњег детета тамне и неодређене. Дете често тврди могућност да се може сместити већи предмет у мањи. Тако, на пример, оно памти да се у лето у пољу љуљало на доста великој дасци. У зиму се сети тога и моли мајку да му донесе даску да се опет љуља на њој. На питање где је даска, оно одговара да је у „шифонелу“. Одрасли труде се да му докажу да се велика даска не може чувати у „шифонелу“, описују му каква је и колика је била она даска на коју се летос љуљало — али без успеха. Дете непрестано продужава тврдити да се она даска може сместити у „шифонел“.

Ну у овом случају може се претпоставити и погрешка памћења. За то му треба наводити доказе да не појима сразмеру предмета по величини кад су они пред очима. Дете се забавља малим вагончићима и локомотивом за играње, од једанпут њему сијне светла мисао да седне у вагончић и оно се труди да то доиста и учини, ма да у вагончић не може сести не само дете, него не може стати ни његова ципела. Или, забављајући се малим скамлијицама (кауницима), дете меће једну од њих на патос, и са свим озбиљно покушава сести на њу.

Дакле, у овом погледу који сад разматрасмо, деца још много које чега недостаје. Ну може бити, баш саме те празнине и ти недостаци у умном развиту детињем, имају свој део милине и осветљују дете особеним изгледом красне наивности при некој способности, па чак и наклоности да по некад буде шерет, ма да се тај шеретлук и показује у ствари обично врло прост.

С руског
Б. С. Којић

ЗНАЧАЈ ИНСЕКАТА И ВЕТРА ЗА УКРШТАЊЕ БИЉАКА

по Беренсу

(СВРШЕТАК)

В. Број тела инсеката, који помажу оплођавању биљака

Инсекти се деле у ове редове: бубе (тврдокрилце), двокрилце (муве, мушице и комарце), полукрилце (кљунаше, стенице), опнокрилце (зоље, пчеле, бумбаре), лептире, мрежокрилце и правокрылце (скакавце).

Инсекти који поглавито цветове биљака ради меда и цветнога праха посећују и укрштању помажу, припадају искључиво инсектима из реда тврдокрылаца, лептирова, двокрылаца и опнокрылаца; инсекти из остала три реда од врло малог су значаја за укрштање биљака, с тога њих нећемо узимати у рачун. Ми ћемо се ограничити на опис телесне грађе поменутих инсеката, у колико се она односи на укрштање цветова. На првом месту нас морају занимати они органи, помоћу којих инсекти сисају мед из цвета. Ти органи, оруђа за сисање меда, увек се на глави налазе, и у основи својој та оруђа нису ништа друго него разнолико прекројена усна оруђа. С овим органима у вези описаћемо у кратко и она оруђа на телу инсеката, помоћу којих се врши преносење цветнога праха из једнога цвета у други.

1) Почећемо прво са *лептировима*. Из реда лептирова има врло много представника, који су за укрштање биљака од велике важности. Њихова велика крила помажу им да од цвета на цвет брзо прелећу, али што је још важније њихова дугачка сисаљка помаже им, да могу да исисају мед из најдужих цветова (са најдужом круничном цеви).

Међу лептирима разликују се дневни лептири, који се лако познају по кугластим пипцима на врху и по лепршавом лету, и што они у миру, и кад стоје на цвету, држе усправљено крила, приљубљена уз тело. Овако усправно држање крила од велике је користи за дневне лептире, што у таквом положају крила лептири показују своју доњу страну крила, која је тамне боје и тако не падају у очи тицама, које се лептирима радо хране. Примећен је тај занимљив факат да омањи лептири плаве боје најрадије сисају мед из цветова плаве боје, као што је и боја њиховога тела. Тако исто примећено је да цветове ватрено црвене боје из фамилије љиљана и главичастих биљака највише посећују лептири ватрено црвене боје. Сем дневних лептирова укрштању цветова помажу и лептирови сумрачњаци, који се познају по дугачким уским крилима и дугачким на врху утанчаним пипцима, и што у миру држе косо крила уз тело. То су они лептири који врло брзо лете и они сисају мед лебдећи у ваздуху око цвета.

Сисање меда из дугачких цветова лептири врше са великом вештином. Сисаљка је један део усног оруђа, и налази се у средини главе у устима између очију. Дужина сисаљке често премаша дужину тела. У миру сисаљка је спирално, завојито увијена. Кад лептир хоће завојиту, колутасту сисаљку да завуче у цвет, он је претходно опружи. Та лептирова сисаљка је шупља као сламка, и сисање меда врши се врхом сисаљке. Други усни делови осим сисаљке код лептира закрљжали су, веома су слабо развијени. Дужина лептирове сисаљке износи често 3—7 с. м. У тропским (жарким) пределима има лептирова, који имају дугачку сисаљку преко 20 с. м. Са оваквом дугачком сисаљком лептирови могу из дугачких и уских цветова мед да сисају. Инсекти, који имају кратку сисаљку, не могу из таквих дугачких цветова мед да домаше, и с тога ти инсекти не могу укрштање дугачких цветова да помажу. То је од велике добити за лептирове, јер медом биљака, које имају дугачке цветове, могу се једино користити лептирови. Тако из дугачких цветова биљке козја крв може да сиса мед лептир сумрачњак зв. калиновац (*Sphinx ligustri*), који има дугачку сисаљку 4 с. м. Медник се налази на дну цвета (круничне цев), и само један лептир са тако дугачком сисаљком може мед да домаши из дугачког цвета те биљке.

2) *Тврдокрилци* — Од много мањег су значаја за укрштање цветова инсекти из реда тврдокрилаца, међу њима има један незнатан број, који се редовно на цвету налази, већи део од њих налази себи храну на другим деловима биљним, а не у цветовима. Неки су тврдокрилци шта више штетљиви што једу цветне делове као прашнике, тучкове и тиме спречавају цвет у стварању плода. Они пак тврдокрилци, који укрштање цветова помажу, то су мали инсекти, који се могу као такви лако у цвет да увуку. Тумарајући унутра у цвету, они буду попрашени цветним прахом, који је, као што рекосмо, код инсектског цвећа лепљив. Тако направен мали тврдокрилац изиђе из тога цвета и завуче се у други цвет, и тумарајући тако исто унутра у цвету, он и нехотице пренесе нешто цветнога праха из пређашњег цвета на жиг тучка овога другог цвета.

Ређи је случај да тврдокрилац има особити орган, згодно удешен за добијање хране из цвета. Тако што може се видети код једне врсте бркаче (*Cegocoma Schaefferi*) са перастим пипцима. У опште све бркаче имају дугачке пипке, отуда им и име. Поменути бркача има у средини пипке обрасле длакама, језик (један део уснога оруђа) обрастао је такође длакама у облику четкице-снопића од длака, а сежњаци (један део уснога оруђа кончастог облика) такође су дугачки. Сва ова три органа: пипци са средишним длакавим делом, језик са четкицом од длака и дугачки сежњаци, представљају једну малу справу за збирање цветнога праха. Та се бркача радо бави на цвећу ајдучке траве. Међу бркачама има још једна група усковрнатих бркача (*Lepturidae*), које имају врло подесно

тврдокрилцама добијање хране из цвета. Те усковрате бркаче имају издужену, уску главу и први грудни прстен зв. вратни штит; обоје су издужени, уски су тако, да ове усковрате бркаче могу са овим предњим уским делом тела лако у цвет да се завуку. Усни су делови код ових бркача напред управљени, доња усна је густим длакама обрасла и служи као добра четкица за збирање меда.

3) *Двокрилице* — Кад упоредимо двокрилце (муве) са тврдокрилцима (бубама), онда можемо рећи да су двокрилци од много веће важности за оплођавање биљака. Велика окретност мува даје им већ већу превагу за тај посао. Познато је да се тврдокрилци врло споро крећу, међутим највећи део мува рачуна се у инсекте који се најбрже крећу, нпр. брзина лета обичне муве износи 1·7 м. у 1. секунди. У муве које имају најбржи лет спадају оне велике длакаве муве (врете мува рода *Bombylus*) које личе на бумбаре и које непрестано прелећу од цвета до цвета, не стајући на цвет, него лебдећи у ваздуху. Те бумбаролике длакаве муве имају врло дугачку положену опружену сисаљку и са тако дугачком сисаљком оне могу дубоко скривен мед у дну дугачких цветова лако да нађу. Док мед из цвета сисају, оне се непрестано одржавају лебдењем у ваздуху пред цветом из кога мед сисају; у том погледу ове се муве могу потпуно сравнити са сумрачњацима међу лептирима и с тога их још можемо назвати муве лебдалице. У другу једну групу дугокљуних мува долази и каћункова мува (*Empis livida*), оне имају малу главу и дугачку, управно опружену сисаљку (*Empidae*). Каћункова мува је мала мува, 5 м. м. дугачка, вратни штит има испупчен, надуван, ноге дугачке и танке. Та мала мува врло радо посећује цветове пегавог каћунка. Али највећи део мува који посећују цвеће разних биљака долазе у фамилију великих шарених мува (*Syrphidae*) које можемо назвати муве зујалице или зукавице као што их и народ тако зове, зато што у лету издају глас од себе који зујањем — зуком зовемо. Све те муве по грађи тела сличне су обичној, собној муви, а нарочито се тиме одликују што имају на задњем делу тела (трбуху) тамне и светле шаре. У ту фамилију зујалица и спада највећи број мува, које укрштању цветова помажу. Ту нпр. долази обична зујалица (*Eristalis tenax*) са жутим шарам на задњем делу тела. Те муве имају кратку сисаљку; а једина међу њима једна мала, округла зујалица долази у муве, које имају врло дугачку сисаљку, а то је мала дугокљунка (*Rhingia rostrata*).

И код мува справа за сисање меда јесте сисаљка или управо један део усног оруђа, преображен у опружљиву сисаљку. Сисаљка код мува понајчешће је кратка и на врху задебљала у меснату пијавку — усну, која је обрасла длакама и у сисаљци се још налазе бодље, које су код правих мува слабије развијене, а код комараца је обратно. Са овим задебљалим врхом сисаљке — пијавком муве сисају мед. С тога што муве имају понајчешће кратку и тупу сисаљку (са пијавком), појмљиво

је да муве са таквом сисаљком могу лако сисати мед из краћих цветова и из таквих цветова, у којима мед није скривен дубоко у унутрашњости цвета, него се одмах споља лако наћи може. Зато муве радо посећују кратке цветове штитастих (амбrelастих) биљака, код којих се медник налази у средини цвета (на плоднику тучка). Према томе муве се не могу користити медом дугачких цветова, у којима се мед налази скривен дубоко у унутрашњости (доњем делу) цвета. Од овога општега правила чине изузетак поменуте бумбаролике муве лебдалице, поменуте мале каћункове муве са малом главом и дугачком сисаљком, међу зујалицама округла зујалица са дугом сисаљком и још неке друге дебелоглаве муве које имају сразмерно велику главу према телу (зову се научно *Conopidae*) — оне могу и из дужих цветова мед да исисају, јер имају дужу сисаљку.

Код бумбаролике длакаве муве сисаљка је дугачка 1 с. м., различно је јака и тврда, на врху је расцепљена (двокрака) и густо длакама обрасла. И други усни делови готово су са сисаљком исте дужине. Поменута округла зујалица као и неке дебелоглаве муве (*Conopidae*) имају до 12 м. м. дугачку сисаљку коју могу да пресавију. Код округле зујалице глава испред очију продужује се у кљун. Испод овога кљуна налази се сисаљка, која је у миру са свим сакривена. Кад та мува хоће сисаљку да опружи и да сиса мед, она предњи део сисаљке управи на ниже, доле, и онда се цела сисаљка опружи. Сисаљка је на врху расцепљена, и врхом расцепљене сисаљке те муве сисају мед. За лептирове рекосмо како они помоћу дугачке сисаљке могу мед из најдужих цветова да сисају и како лептирови само те најдуже цветове и посећују. Муве не стоје у тако повољном односу према цвећу. Има само мало врста цветова које муве искључиво посећују, јер мувама су велики конкуренти (утакмичари) бумбари и челе, који дужу сисаљку од мува имају, и једино с њима утакмицу могу да издрже поменуте муве са дужом сисаљком. Многе муве личе на праве челе и зоље, али по спољашњем изгледу муве се лако разликују од опнокрилаца (бумбара, чела и зоља) што муве имају један пар крила, а опнокрилати два пара.

4) *Опнокрилати* (бумбари, челе и зоље). — Опнокрилати спадају у оне инсекте који најревносније цвеће посећују и који највештије умеју да се користе храном (медом и цветним прахом) цветова разних биљака. За тај посао природа им је подарила врло згодан крој тела. Челе нас задивљују не само вештином у скупљању меда него и својом памету (душевним способностима) у разноликим радњама које оне врше. Многе челе као што је познато граде заједничку кућу — саће од уметнички скројених ћелија (окаца). Ове ћелије (окаца) обичне пчеле граде из воска, а восак се овај лучи између трбушних прстенова (зглавака) у виду ситних плочица. Шупљину готових ћелија (окаца) од воска челе испуне медом, који оне справљају из цветнога меда, који из дна цветова сисаљком

исисају и цветнога праха који оне скупљају помоћу направе на задњим ногама, такозване четкице и котарице. Усисани мед челе чувају у једној малој кесници, у вољи, и кад се врате у кошнице, оне избљују усисани мед и ногама отру скупљени цветни прах са ножне справе, четкице и котарице, и из обојега справљају мед, којим окца — хелије саћа испуне. Са овим медом се хране и црвићи челиви зв. уљеви. Не само међу опнокрилцима него и међу свима инсектима у опште пчеле су највреднији, најревноснији посетиоци цвећа, па следствено и најважнији посредници, помоћници за укрштање цветова пренашењем цветнога праха. Има на 200 врста чела које посећују цвеће разних биљака. Међу њима најпознатија је обична чела која прави мед. Познато је да је задруга челина састављена из бесплодних женки — радилица, мужјака — трутова и матице. Скупљање меда и цветнога праха искључиво врше радилице (збирачице и хранилице). И саме много вредне бумбаре челе надмашују ревношћу у посећивању цвећа. Бумбари пак надмашују челе величином тела и дужином сисаљке и међу бумбарима најчешће су ове четири врсте бумбара: *Bombus terrestris*, обични земни бумбар, *Bombus hortuorum* — баштенски бумбар, *Bombus muscorum* — маховински бумбар и *Bombus lapidarius* — бумбар камењар. Пчеле и бумбаре с правом можемо назвати најревноснијим, најважнијим помоћницима за укрштање цветова међу свима инсектима. Са бумбарима су сличне црне, бумбаролике зоље (нпр. *Anthophora retusa*) које се од бумбара лако распознају по спљоштеном телу и по кроју задњих ногу, а на име несавршенијом направом за скупљање цветнога праха, о чему ћемо на скоро говорити. Овде се могу поменути и зоље пепчаре (*Andrena Schrankella*) које првих пролетњих дана посећују маце врба и цвеће разних пролетњих биљака.

Поред урођене умешности за скупљање меда и цветнога праха, челе имају веома zgodно удешено тело за овај посао. Као направе за то служе: сисаљка за сисање меда и направа (апарат) за скупљање цветнога праха на задњим ногама.

Сисаљка код већине чела веома је савршена и код неких врста та је сисаљка врло дугачка; код неколиких врста сисаљка је дугачка колико и тело. Та сисаљка састављена је из дугачког средњег дела дође усне зв. језика, који је већим делом обрастао чекињама. Вилице и један део уснених сежњака преображени су у пљоснате, листасте, линеарне органе, који су уз језик приљубљени, и са језиком граде цевасту направу — сисаљку. Као што видимо сисаљка код чела мало друкчијег је кроја од оне сисаљке, коју смо описали код лептирова. Осим тога многе челе имају особиту направицу на врху сисаљке — језика, облика квржице, која им служи на то, да претходно пробају, кушају мед, и тако да за сисање проберу бољи мед, пријатнијег мириса.

Направа за скупљање цветнога праха, коју опнокрилци једино међу инсектима имају, веома је савршеног кроја. Те направе двојаког су

облика. Први је случај да се те направе налазе на доњој страни задњег дела тела (трбуха), а други је случај да се те направе налазе на задњим ногама. Према томе све опнокрилце (челе, бумбаре и зоље) можемо поделити у две групе: једне, који имају трбушне справе за скупљање цветнога праха; и друге, који имају ножне справе за збирање цветнога праха.

У прву групу — са трбушним справама долази нпр. зидарска зоља, лисна зоља и др. Код тих зоља доња страна задњег дела тела (трбуха) обрасла је дугачким, крутим, натраг управљеним длакама. Те длаке скупа граде неку врсту четкице, и на длакама ове четкице нахвата се цветни прах, који се из зрелих прашница истресе за оно време, док оне тумарају по цвету и мед сисају. Лепљива зрна цветнога праха лако се залепе за длаке четкице. Овај сакупљени цветни прах после, кад им за треба, те зоље скину, отру ногама.

Ова трбушна направа — четкица врло је zgodна за скупљање цветнога праха из кратких цветова, али за дугачке цветове није подесна. За скупљање цветнога праха из дугачких цветова веома су подесне оне челе (зоље), које имају ножну праву — четкицу за скупљање цветнога праха. Такву ножну праву имају обичне челе, бумбари и многе друге челе и зоље. Најсавршенију ову праву имају обичне челе које праве мед, и то на задњим ногама.

Да опишемо најпре ову ножну праву код поменуте црне, велике зоље — бумбаролике зоље (*Anthophora retusa*). Да претходно напоменемо да се на нози ове зоље као и код сваког другог инсекта могу разликовати 5 делова, који се по сличности са деловима наше ноге овако називају: први део почев од корена зове се кук, други за њим бутни прстен, трећи бедро, четврти голеница и пети стопало, које је састављено из 5 чланчића, од којих је први највећи, а последњи се свршује са два нокта. Праву за збирање цветнога праха представља голеница и први члан стопала (пета). Оба ова дела ноге широки су, равни су и густим длакама обрасли. Праву — четкицу представљају густе длаке на првом (петном) чланку стопала, а ижљебљена голеница служи као котарица за примање цветнога праха, одакле га ова зоља ногама отре, кад јој за треба. Таква је ножна направа код бумбаролике зоље. — Код бумбарева налази се слична направа, само је она још савршенија. Голеница је код њих на спољашњој страни равна и у наоколо (по ободу) обрасла дугим, крутим, напред управљеним длакама, и тако у средини тих длака остаје једна шупљина, удубљење — котарица, у коју бумбар смешта цветни прах, који збере са четкицом, која се као што рекосмо налази одмах иза голенице на првом (петном) чланку стопала, и та је четкица код бумбара састављена из густих кратких длака.

Код обичне челе која справља мед, направа — четкица на пети (првом члану) стопала још је савршенија од четкице код бумбара. Та

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNI

је четкица састављена из 8 или 9 редова кратких, крутих и сјајних длака, док код бумбара длаке у четкици неправилно су поређане. Оваквом савршеном ножном четкицом са правилно распоређеним длакама чела може још боље да скупља цветни прах од бумбара. Истресени лепљиви цветни прах из зрелих прашних кесица делимиче се нахвата на длакама четкице, а један део пада у жљоб голенице — у котарицу. Ако се чела мало дуже забављала скупљањем цветнога праха, онда се може врло лако приметити како су жуто обојени и четкица и котарица од нахванатнога цветнога праха. Овако натоварена чела цветним прахом хита кући — кошници, и тамо га стресе, скине ногама са те направе задњих ногу.

Колибри у жарким (тропским) пределима — Код наших домаћих биљака преношење цветнога праха сем ветра врше искључиво инсекти, међутим у тропским пределима сем инсеката то могу да врше и неке врсте тица. У тим тропским пределима има доста биљака са великим, медом богатим цветовима, које по правилу извесне мале тице посећују и укрштају тих цветова помажу. Тај посао укрштања врше мајусне тичице колибри. Оне су тако мале, да и највеће међу њима ако су мало веће од нашег обичног бумбара, а многе су врсте и од бумбара мање. То су врло лепе шарене тичице, и тај им леп изглед даје метална жива боја њиховога перја. И ако су тако мале, према телу сразмерно имају врло дугачка крила. Та дуга крила помажу им да се могу да одрже у лету лебдећи у ваздуху на једном месту пред једним цветом. Колибри брзо машу крилима, да махање њихових крила око није у стању да прати. Како су колибри мали, као што рекосмо, величине бумбара, њихово лебдење у ваздуху потпуно се може упоредити са лебдењем мува лебдалица, а нарочито лептира сумрачњака. Та је сличност у лету — лебдењу око цвећа тако велика, да се готово колибри не могу да разликују од поменутих инсеката. Те мале лепе тичице — најлепше међу свима тицама — имају врло дугачак језик који је веома zgodно скројен за сисање меда из врло дугачких цветова тропских биљака.¹ Језик им је на врху расцепљен и длакама обрастао и врх језика са тим длакама представља малу четкицу. Ова направа — четкица на врху језика служи им за сисање меда, а тако исто њоме колибри хватају мале инсекте који се у цветове завлаче, којима се они радо хране као и медом цветова тих биљака. Кљуна им је дугачак и као и језик танак, на врху шиљат, прав или мало у лук савијен. Та велика дужина кљуна потпуно одговара дужини цветова тропских биљака, које колибри посећују. Код једне врсте колибра у Венецуели који радо посећује једну врсту тропске

¹ Те тичице могу се видети у зоолошком кабинету Велике Школе.

тадуле, у женке кљун је дугачак 8 с. м., а у мужјака 10 с. м. Дакле као што видимо у жарким пределима и колибри укрштају цветова помажу.

Г. Примери за укрштање цветова инсектима код најпознатијих биљака

Ми смо овим нашим досадашњим излагањем показали како инсекти, а у жарким пределима поред инсеката и мале дивне тичице колибри, имају врло добро удешено тело за укрштање цветова. Сад ће бити врло угодно да на завршетку наведемо и један пример, да у појединостима опишемо цвет једне познате биљке и направе на телу инсекта, који цветове те биљке посећује, и у укрштању цветова суделује. Има доста врло познатих биљака из обичнога живота, које се могу навести као најлепши пример, како опстанак биљке зависи од посете инсекта, а с друге стране како тај инсекат, који цветове те биљке посећује и који од цветног меда те биљке живи, има тако рећи до савршенства вештачки скројено тело за укрштање цветова. Као врло лепи примери могу се навести обична пољска жалфија, паразитна биљка (готованка) воловодњача, за тим биљка зв. млађа, каћунци и вучија јабучица.

Ми ћемо најпре подробно описати цвет пољске жалфије и бумбар, који цветове те биљке посећује, за тим цветове вучије јабучице и каћунака и њихове муве.

1. Пољска жалфија (*Salvia pratensis*) и њен бумбар

Пољска жалфија расте у висину $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ метра, на врху стабла носи дугачак клас цветова, и ти цветови због лепе живе боје још из далека падају у очи. Цветови те биљке имају неправилну, једноперну круницу; обод крунице подељен је у два режња — усне, и за то се све биљке с таквим цветом зову уснатице, а оне се још врло лако познају по насрамном лишћу и четвртастом стаблу. Доња усна крунична већа је од горње усне и она служи као врло zgodан ослонац бумбару при сисању меда. Горња усна је ижљепљена као мали шлем; њени бочни ободи примакнути су близу један другом. У цвету те биљке су само 2 прашника, и један тучак; поменути жљоб горње усне круничне служи као врло угодно лежиште за ова два прашника; тим жљобом горње усне — шлемом прашне кесице оба прашника потпуно су заштићена од кишних капица, а међу тим жиг тучков вири из жљоба горње усне. Медник — медни суд код цвета ове биљке налази се на дну круничне цеви; медник лучи врло много меда.

Посматрајмо сад бумбар, кад на цвет жалфије слети. Прво што ћемо приметити, то је да се бумбар најпре ногама и задњим делом тела ослони на доњу усну круничну, а предњи део тела управљен је уну-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

www.трапности цвета — круничној цеви. У том положају бумбар мора и нехотице додирнути длакавим леђима жиг тучков, који из горње усне вири. Тим додиром један део цветнога праха са леђа бумбаревих прилепи се за жиг тучков, а тај цветни прах бумбар је донео из другог цвета жалфије, у који се он завлачио и сисао мед пре него што је на овај цвет дошао. Да видимо шта ради бумбар даље. — Ослонив се угодно на доњу усну круничну, бумбар се одмах затим труди да завуче своју дугачку сисаљку до медника, који се у доњем делу круничне цеви налази. Пред сав улаз у круничну цев налазе се пурпурне (црвене) мрље — путопоказачи медника. У горњем пак делу круничне цеви налазе се два уска дугуљаста израштаја — сисице, за које су оба прашника прирасли. Испод ових сисица доњи делови оба прашника срасли су у једну широку, лопатичасту плочицу. Ова плочица у таквом је положају у круничној цеви да потпуно може да затвори отвор горњег дела круничне цеви; та плочица врло је добра заштита меднику од кишних кањлица, који се у доњем делу круничне цеви налази. Сад, кад бумбар почне да завлачи своју дугачку сисаљку у круничну цев, он и нехотице мора сисаљком ударити на ову плочицу доњег дела прашника; плочица је обртљива; услед притиска, удара сисаљке бумбареве, она се прекрене, преклопи у напред, на унутрашњу страну круничне цеви према дну цеви, где се медник налази и тако отвор круничне цеви сад је слободан и бумбар сисаљком може да допре до медника. Али ово што иза тога долази још је важније. Услед обртања плочице на унутрашњу страну круничне цеви, горњи део оба прашника са прашним кесицама буде потиснут напред, другим речима прашне кесице морају изићи из жлеба — лежишта горње усне, и нагну се толико на ниже да додирну длакава леђа бумбарева. Тим додиром зреле прашне кесице попраше цветним прахом леђа бумбарева. Пошто се бумбар задовољи сисањем меда у томе цветну, он извуче сисаљку и главу из круничне цеви. Плочица се окрене, долази на своје место, затвара отвор круничне цеви, услед њеног окретања и прашне кесице се враћају у лежиште горње усне. Бумбар оставља овај цвет и прелети на други најближи. При наслањању на доњу усну, он мора као што рекосмо најпре длакавим леђима, која су попрашена цветним прахом из другог цвета додирнути жиг тучков овога цвета и опрашити га цветним прахом. Завлачењем сисаљке и главе у круничну цев, поменута плочица се окрене, прашници изиђу из лежишта горње усне, прашне кесице услед сопствене тежине нагну се и додиром попраше длакава леђа бумбарева и даље бива све оно, што смо казали код првога цвета.

Из целога овога описа види се да нам жалфија даје један врло леп пример биљке, која има тако савршене направе у цветну за плођавање помоћу бумбара.

WWW.UNILIB.RS 2.) Вучија јабучица (*Aristolochia clematidis*) и њена мушица

И биљка зв. вучија јабучица има исто тако веома савршену на-
праву у цвету за оплођавање помоћу извесне врсте малих мува. Жути
цветови њени поређани су у пршљен (круг) око стабла, и они том живом
жутим бојом још из далека падају у очи. Ти жути цветови издају од
себе неки мирис, који је пријатан тим малим мушицама, које их посе-
ћују. Цветови су дугачки и на сваком цвету могу се разликовати ова
три дела: левкасти горњи део, уски дугачки средњи део — врат и ра-
ширени, надувени доњи део. У овом доњем раширеном делу, котлићу,
налазе се прашници и тучак, прашници без прашних кончића, тучак
без стубића, а с плодником испод овога доњег раширеног дела цвета.
Прашне кесице с тучком граде као један меснат, шестостран котурић,
у коме средину заузима жиг, а 6 седећевих за тучак прираслих пра-
шних кесица заузимају обод котурића. Средњи део цвета, врат, изнутра
је обрастао дебљим крутим длакама, које су у доњем делу лако кретљиве.

Преношење цветнога праха из цвета у цвет врше врло мале му-
шице налик на комарце. Намамљена живом бојом и мирисом цвета, та
мушица прво улети у левкасти горњи део цвета, за тим мили кроз це-
vasti средњи део низ кретљиве на ниже управљене длаке, и тако уђе
у доњи раширени део цвета. Пошто мало пробави у томе делу цвета
мушица би хтела да изиђе истим путем, којим је и дошла. Али јест, то
сад не иде, лако је било ући, али изићи се не може. На ниже управ-
љене длаке у цевастом, средњем делу, допуштале су, на шта више чак
и олакшавале улазак, али излазак бране. Тако се сад ова мушица нађе
у затвору као тица у кавезу. Уски мрачни затвор брзо јој се досади,
од нестриљења почне се врпољити, мувати тамо амо у том малом ка-
вешчићу, и у томе мувању падне на средњи део котурића — на жиг
тучка. Додирјујући телом жиг тучка, један део цветнога праха са њенога
тела залепи се за жиг тучка тога цвета, један део праха који је та мушица
донела из другог цвета, у који се она тако исто завлачила и била неко
време затворена, као што је сад у овоме цвету. Ова биљка вучија јабучица,
долази у ону групу биљака, које имају рано цветање тучкова, пре пра-
шника и код те биљке овако можемо представати оплођавање. У томе
тренутку, кад је мушица опрашила жиг тучка цветним прахом, који је
донела из другог цвета, жиг тучка достигао је потпуно развиће; међу
тим прашне кесице на ободу котурића још нису зреле, оне почињу цве-
тати тек пошто тучак прецвета — сасуши се. У ономе пак цвету, у коме
је мушица била пре него што је у овај цвет дошла, тамо је тучак био
прецветао — сасушио се, а прашне кесице биле су у јеку цветања. Сад
ово је даља судбина мушице у овоме цвету. Мала мушица је за време
цветања прашника још непрестано затворена у кавешчићу доњег дела
цвета, тумарајући по њему, додиривањем прашних зрелих кесица својим

томе, она припомогне, да се цветни прах из зрелих прашних кесица још лакше истресе, и наравно да и мала мушица буде једним делом цветнога праха попрашена (напудрована). У исто време, кад се све ово збива у доњем делу цвета, средњи цеваста део цвета почиње се мењати, његове круте длаке на унутрашњој страни клону, полегну и тако отвор круничне цеви постаје слободан, — мушица из затвора изиђе. У исто време кад увену длаке у цевастом делу, цветна дршка омлитави, олабави, савије се, и услед тога цвет виси низ стабло. Мала мушица изишав попрашена (напудрована) из овога цвета добровољно пристаје да буде апсеник и у другом цвету; она по ново улети у левкасти део другог свежег цвета, и у том цвету она изврши оно исто што смо казали и код пређашњег цвета.

3.) Кађунак (*Orchis maculata*, *Orchis mascula*) и кађунова мушица (*Empis livida*)

Међу свима биљкама најсложенију и најсавршенију нараву за оплођавање помоћу инсеката имају кађуници. За пример могу се навести пегави кађунак (*Orchis maculata*) и саден кађунак (*Orchis mascula*). Плодни тучков у цвета ових биљака подцветан је као и у вуције јабучице. На подцветном плоднику утврђени су цветни листићи у овоме поретку: три уска, црвена спољашња листића, који одговарају чаши, и три унутрашња листића који одговарају круници. Од ова три унутрашња листића два горња, уска листића на више су окренута, усправљена, а трећи унутрашњи листић на ниже је управљен, он је много већи и на њему се могу разликовати три дела: средњи део и 2 бочна режња; у доњем делу овај листић је цевасто продужен, и у том цевастом делу, зв. оструга, налази се медник. Шаре и мрље — путопоказачи на средњем и бочним деловима овога листића упућују инсекта, кађункову муву меднику. Овај доњи већи унутрашњи листић потпуно се може упоредити са доњом усном код цвета жалфије, а она два горња, на више управљена листића са горњом усном цвета жалфије. Доњи већи унутрашњи листић, по сличности са доњом усном цвета у жалфије назван је доња усна и она служи као згодан ослонац кађунковој муви при сисању меда као и доња усна цвета жалфије што служи бумбару. Прашници и тучак код цветова ових биљака особитога су кроја. Ако се добро загледа изнад средине цвета, изнад уласка у остругу, између два уска унутрашња листића приметити се две мале кесице — то су прашне кесице, пуне слењенога цветнога праха. Обе ове прашне кесице продужују се у доњем делу у врло нежну дршку — репелац, који се на крају свршује лепљивим колутићем. Оба лепљива колутића онет утврђена су у удубљењу — жљебу другога делића у средини цвета, који се зове кљунић, и који изгледа као врло мала чинијца. Испод овога кљунића налази се велики седећи жиг и прашнице су овим кљунићем за жиг тучков при-

расле. Кљунић је врло гибак (еластичан), т.ј. он се врло лако може потиснути наниже притиском, који се учини споља у средину цвета; али он се поново враћа у првобитни положај, како притисак престане деловати, а то је у опште одлика еластичних тела.

Да би добили јасну слику о томе, како каћункова мува преноси цветни прах из једнога цвета на жиг тучков другога цвета, да опишемо овај оглед, који је чињен са цветом каћунка. Ваља узети какав шиљат предмет нпр. добро заострену обичну писаљку. Сад треба пробати да врх писаљке завучемо у средину цвета. При том завлачењу одмах ћемо осетити, да врх писаљке запре — удари у кљунић. Услед тога притиска, еластични кљунић потисне се у правцу на ниже, а у исто време и лепљиви колутићи долазе у додир са врхом писаљке. Ако извучемо писаљку из цвета, онда ће се лепљиви колутићи залепити за ма који део близу врха писаљке и с њима наравно извући ћемо и обе прашне кесице из тога цвета, које су као што рекосмо у вези са колутићима. Ако сад мало пажљивије посматрамо положај тих прашних кесица према светлости, приметимо, како су се нежне дршке прашних кесица погнуле напред и како прашне кесице не стоје усправно, него у паралелном положају, према врху писаљке. После описа овога огледа са писаљком, лако је разумети како каћункова мува помаже укрштању цветова. Ми смо напред поменули како има једна врста малих мува, која има дугачку сисаљку и која најрадије посећује каћунково цвеће. Лепом живом бојом цвета каћунак ту малу муву намама, шарама и мрљама на унутрашњем доњем већем листићу — усни он јој показује пут који меднику води, који се на дну оструге налази. Та мала каћункова мува има дугачку сисаљку, којом може да допре до дна дугачке оструге. При завлачењу сисаљке деси се оно што и са врхом писаљке. При завлачењу сисаљке у остругу, каћункова мушица мора и нехотице да удари главом или једним делом сисаљке у кљунић. Услед овога удара еластични кљунић одскочи на ниже као какво еластично перо, а лепљиви колутићи са зрелим прашним кесицама залепе се малој муви за очи или за један део сисаљке. Ова случајност мало изненади ову малу муву, али ипак је то ништа не збуни, она продужи започети посао — сисање меда из оструге. Пошто се задовољи сисањем меда у овоме цвету, мала каћункова мува оставља овај цвет и упути се другом, најближем. Сад се прашне кесице налазе на глави или на сисаљки њеној у оном положају као и при врху извучене писаљке, — нежне дршке (ренељци) прашних кесица погнуле су се, и управљене су напред а и прашне кесице тако исто управљене су напред. Сад кад ова мала мува прелети на други цвет, зреле прашне кесице у том погнутом положају морају ударити на жиг тучков испод кљунића. Овим додиром један део цветнога праха прилепи се и остане на жигу тучковом овога другога цвета. При завлачењу сисаљке у овај други цвет каћункова мува ће и

нехотице оно исто учинити што смо казали и код пређашњег цвета, тј. мува ће сисаљком ударити у кљунић, лепљиви колугићи са зрелим прашним кесицама залепиће се муви за очи или за један део сисаљке. Прашне кесице буду на тај начин извучене из цвета, и цветни прах из њих мала каћункова мува пренесе у трећи цвет, као што је пренела из првога у други.

Из овога описа као што видимо каћунци имају веома савршене направе у цвету за укрштање помоћу мува (из фамилије мува са малом главом, а дугачком сисаљком фам. Empidae).

Закључак

Овим досадашњим излагањем, ми смо довољно показали како има многостручних направа у цвету, којима је самооплођавање спречено, а на против узајамно помоћно оплођавање — укрштање помоћу ветра и инсеката олакшано, па у много случајева и као једино могуће мора неопходно и да се врши. Од каквог је великога значаја појава укрштања, ми смо то потврдили оним огледом Дарвиновим са семкама једне врсте и оним огледом са два струка лале. Небројене разноликости у облику, кроју цвета, међусобни положај појединих делова цвета, можемо себи врло лако објаснити, ако их доведемо у везу са начином оплођавања помоћу ветра и инсеката. Чинећи тако, ми врло лако можемо објаснити за што ова и она биљка има такав и такав одређен облик цвета, а не друкчији.

На крају овога чланка још ћемо напоменути да има биљака, код којих по правилу бива опрашивање тучка цветним прахом сопственога цвета, и као последица тога самооплођење се јавља. У ту групу спадају поглавито оне биљке, које инсекти ретко и нередовно посећују и за те биљке самооплођење је од велике користи, јер на сваки начин самооплођење је корисније од јаловости. Али и код тих самооплодних биљака од времена на време јавља се узајамно оплођавање — укрштањем помоћу инсеката, које благотворно дејствује на биљку, дајући јој моћи да у цветовима произведе семке подобније за клијање.

Опстанак пак највећег броја биљака зависи од посете инсеката, с друге стране пак у таквој истој зависности стоје инсекти према биљкама, јер без хране коју у цветовима биљака налазе, не би могли живети. Ова појава узајмице, зависности између цвећа биљака и инсеката представља нам једну занимљиву и великога значаја појаву у области животињског и биљнога света.

Додатак о мелезима

Ми смо до сада искључиво говорили о укрштању цветова једне исте биљне врсте. Вредно је да овде на крају ма и мимогредно споменемо и једну другу врсту укрштања, а на име да кажемо неколико речи

О укрштању цветова јединака (индивидуа) разних врста једнога истога рода, нпр. о укрштању цветова двају врста рода врбе и о укрштању цветова јединика разних суврста једне исте врсте (специје), нпр. о укрштању цветова јединака разних суврста пасуља, купуса и т. д. То је једна интересантна појава, која се односи на тумачење о постанку мелеза — бастарда — хибрида.

Основно правило о мелезима гласи: да мелези постају укрштањем (узајамним оплођавањем) цветова између јединака разних врста једнога истога рода и укрштањем цветова између јединака разних суврста једне исте врсте. Ова појава игра велику улогу у природи. Поједини мелези одавно су познати, али тек Дарвин је показао велику важност ове врсте укрштања — узајамнога оплођивања. Успело се да се многе биљке вештачки укрете и на основу радова многих научара у томе правцу дошло се до овога важнога закона који гласи: да у колико су две биљке сродније једна с другом, у толико се могу лакше укретити и произвести мелезе — бастарде.

Успело се да се вештачки укрете многе врсте (феле, специје) једнога рода и у томе правцу рада дошло се до искуства од велике практичне вредности, а на име, нашло се да се понеки мелези од врста једнога истога рода одликују изванредном јачином и плодношћу. Тако нпр. мелези од иве (*Salix cinerea*) и раките, црвене врбе (*Salix purpurea*) двају врста рода врбе (*Salix*) одликују се великом плодношћу, производе много семена подобнога за клијање. Мелези пак од врста растова, јела, брестова борова веома снажно расту, за много краће време достижу висину као њихови родитељи.

Мелези од суврста једне исте врсте постају врло лако, још много лакше од мелеза врста једнога истога рода. За пример могу се навести суврсте (варијетети) купуса и пасуља. Кад се на једној алеји налазе разне суврсте купуса или пасуља, ту се готово увек по правилу добијају само укрштени облици, т. ј. из укрштених цветова суврста пасуља или суврста купуса добијају се семке, које производе мелезе — хибриде. И важност ове појаве — постанак мелеза од варијетета исте специје је Дарвин нагласио.

Мелези од два рода су ретки. Успело се нпр. да се укрете два блиска рода: бадем (*Amygdalus communis*) и кајсија (*Prunus armeniaca*) из племена коштуница фамилије ружичница.

Младен Т. Спасојевић

СТРМА РАВАН

— ПРЕДАВАЊЕ ЗА БАКЕ НИЖЕ ГИМНАЗИЈЕ —

— С. Berg —

Очигледно средство: модел стрме равни.

I. **Циљ:** наслов.

II. **Припрема** (равница, долина, висораван, стрма раван). У земљопису сте учили, шта је то раван — равница. — Бачка равница, Моравска равница ит.д. Каква може бити равница? Ниска и висока. Како се зове ниска равница? Низија, долина. Има по негде земља тако равна, да се крај мора подижу насипи по 6—8 метара високи, да не би вода прелила (у Холандији). Долина је, дакле, равна површина, која је већим делом водоравна, т. ј. иде паралелно с површином мора.

Но има и уздигнутих, високих равница, по неколико стотина и хиљада метара изнад морског огледала. Како се те равни зову? Висоравни. Највећа висораван на земљи јесте Средња Азија, а највиша висораван Титикаказ у јужној Америци. Шта имају заједничко висораван и долина? Обе су водоравне као морско огледало. По чему се разликују? Код долине је равна површина мало или ни мало изнад морског огледала. А код висоравни? — Сад о стрмој равни! Како стрма раван стоји према морском огледалу? — Да видимо! Замислимо, да смо доле на Дунавском крају близу основне школе, па да пођемо отуда оном улицом право Великој Пијаци. Ту имамо једну стрму раван како стоји та стрма раван према Дунаву? Ради бољег схватања, нацртати на табли с лева на десно Дунав, а с десна на лево улицу ка великој пијаци. Какав угао чини Дунав и ова улица што води великој пијаци? Оштар угао. Сад можемо да кажемо: *Стрма раван је она, која са површином воде чини оштар угао.*

III. **Предавање** а) *оштре и благе стрме равни.*

Да видимо сад, каквих стрмих равни има. — Ми смо већ говорили о једној стрмој равни — улица од Дунавског краја право Великој Пијаци. За другу стрму раван да узмемо улицу од Славије ка Теразијама. Сад рецимо има једна пуна кола да се превуку од Славије ка Теразијама. Колико ће коња требати? Два. А колико ће коња требати, да се такав исти товар превуче са Дунавског краја на Велику Пијалу? четири. За што? (Нацртати!) Пут — стрма раван — ка Великој Пијаци стрменији је него пут — стрма раван — од Славије ка Теразијама. Друга стрма раван је блажа. По томе видимо, да има оштрих и благих стрмих равни. А како је са кретањем терета — тела — на оштрим и благим стрмим равнима? *Закон: што је оштрија (косија) стрма раван, то је теже, а што је блажа, то је лакше кретати неко тело.*

б) *Употреба стрме равни. Златно правило у механици. Средство: палије.* —

Ви сте видели палије, преко којих трговци пењу бурад на кола или на вагу, кад хоће да мере. Оне се састоје из две јаке обле греде, до 4 м. дужине. На врху, на среди и при дну оне су спојене гвозденим пречагама, око 50—60 с.м. дужине. Крајеви греда обично су обложени блехом, да се не би употребом брзо исквариле. Ви сте сви видели, како и за шта се употребљавају палије. Ви сте се чудили, како слуга само сам товари онако тешку бурад с петролеумом на кола. Како то може? Кад би он хтео без палија да дигне око 400 кгр. тешко буре с петролеумом, онда би морао да употреби толико исто снаге, колики је терет, — око 400 кгр. (опоменути на обичне терезије, које су у равнотежи, кад је снага равна терету). Толику снагу пак човек нема. А ето видели сте, да слуга товари онако тешку бурад; то значи да помоћу палија иде лакше. Овде слуга и палије деле тежину; један део носе палије, а остали део слуга. Видели сте, како се он свом снагом налегне на буре, на га грудима и рукама котура уз палије. Кад би престао да га гура и уклонио се, буре би се скотрљало. —

Најпростије би било, кад би слуга дигао буре са земље па право на кола (најпречи пут!). То би се могло урадити за краће време — отприлике за $\frac{1}{2}$ минута. Али буре је много тешко; зато се он помаже палијама и сврши тај посао за 3—4 минута. Видимо, дакле, да *слуга уштеди у снази, али изгуби у времену.*

Овде ћемо још боље да видимо: Ево ја имам 3 дашчице, од којих је једна дугачка 30 см., друга 60 см. и трећа 90 см. Прво да метнемо ону дашчицу од 30 см. једним крајем на ивицу од дуванске кутије. Шта имамо сад? Једну стрму раван. Сад да метемо поред ове и ону другу дашчицу од 60 см., па поред ње и ону трећу од 90 см. Какве стрме равни чине ове две дашчице? Упоредите сад све три стрме равни! Прва дашчица чини оштру стрму раван, друга благу, а трећа још блажу. Шта ће бити са кретањем терета — тела — на ове три стрме равни? На првој иде тешко, на другој лакше а на трећој још лакше. *Што је стрма раван блажа, то је потребно мање снаге* (механички добитак). А како је са временом, за које се подигне терет на овим стрмим равнима? — Узмимо да је на првој стрмој равни, која је дугачка 30 см., потребно 5 секунда, да се подигне неки терет. Колико ће секунда требати на другој која је 2 пута дужа? (10 секунда). А на трећој? (15 секунда). *Што је блажа стрма раван, то је потребно више времена* (механички губитак). Из овога излази: што се у снази уштеди, то се изгуби у времену; а што се добије у времену, то се изгуби у снази.

Златно правило у механици: механички добитак = механички губитак.

Ви сад можда мислите: па онда у опште стрму раван не треба ни употребљавати. Али није тако. Оно истина, тешка бурад би се могла дићи и човејом снагом. Но тада би трговац морао да држи више радника, те би га овај посао много скупље стајао. Чекрком и колотуром

терет би се дизао и брже и лакше? Без сваке сумње. Но замислите, кад би слуга имао да натовари по толико буради помоћу чекрка и колотура: он би морао најпре да пренесе до кола чекрк и колотур, који су доста тешки, па онда да их намести, па да товари, после опет да их остави — а то све не би могао сам да ради. То би све било и тешко и дангубно. Дакле, опет мора да употреби палије. То иде мало спорије, али ипак не подиже се сва тежина само човечјом снагом (Уштеда у радној снази а с тим и у плаћању за рад).

в) *Може ли се знати, колико се снаге уштеди код стрме равни?*

Као што смо видели, слуга није могао сам да подигне бурад на кола. Помоћу палија може лако. Он ту није употребио снагу за 400 кгр., већ мање. Да видимо сад, колико је снаге употребио а колико уштедео. За то израчунавање имамо једну малу направљену стрму раван (модел). — Код стрме равни се разликују дужина и висина. (Показати!) Измери дужину (30 см.) и висину (10 см.) стрме равни! Измери и ширину оне даске, по којој се креће терет одоздо на више!

Опиши сад стрму раван! Састоји се из једне дашчице 30 см. дуге и 10 см. широке. На горњем крају налази се један непомичан колотур. Даска једним крајем стоји на столу, а други је крај подупрт другом дашчицом од 10 см. висине. Као терет служи један дрвен ваљак од 1500 грама. (Зашто ваљак?) (мало је трење). Овај ваљак је пробушен и на оба краја стрчи плетића игла по 1 см. Крајеви игле служе за закаче, за које је везан конац. Конац иде преко колотура, а на другом крају је тас за тегове.

Е сад хоћемо да подигнемо неки терет уза стрму раван (Од чега је? Колико је тежак?). То би могло врло лако, кад се притисне руком онај тас, где се међу тегови: ево овако! Ваљак се пење. Али онда не можемо да кажемо: толико и толико снаге је било потребно, да се подигне терет. Зато морамо као снагу да употребимо тегове. Колико је тежак ваљак? 1500 гр. Пошто знамо, да се на стрмој равни уштеди снага, то онда нећемо употребити 1500 гр., него мање. Да пробамо са 1400, 1300, 1000, 800 и т. д. — и најзад ћемо видети, да са тегом од 500 гр. настаје равнотежа. Чим се дода мало више од 500 гр. терет се подиже.

Да видимо сад, колико је снаге употребљено, а колико уштеђено. Да се подигне терет од 1500 гр., било је потребно снаге од 500 гр., а 1000 гр. је уштеђено.

Остаје нам да видимо: *Кад је стрма раван у равнотежи?* То ћемо овако представити:

ДУЖИНА СТРЕ РАВНИ	ВИСИНА СТРЕ РАВНИ	ТЕРЕТ	СНАГА
30 см.	10 см.	1500 гр.	500 гр.

Снага стоји према терету као 500 : 1500, или као 1 : 3. Висина стрме равни стоји према дужини стрме равни као 10 : 30, или као 1 : 3. Снага стоји према терету као висина према дужини. *Под овим условима је стрма раван у равнотежи. Закон : стрма раван је у равнотежи, ако снага стоји према терету као висина према дужини.* (Овај закон се може и овако изразити : стрма раван је у равнотежи, ако је количник снаге и терета раван количнику висине и дужине, итд.). Најзгоднију форму у којој је закон изражен, ученици запишу у своје књижице. —

На исти начин сад се може израчунати, колико је снаге било потребно оном служи да дигне буре с петролеумом, а колико је уштедео помоћу палија. Задатак гласи : Један slugа има да натовари једно буре петролеума од 400 кгр. на кола од 2 мет. висине. Колико ће снаге употребити, а колико уштедети помоћу палија?

ДУЖИНА СТРЕМЕ РАВНИ	ВИСИНА СТРЕМЕ РАВНИ	ТЕРЕТ	СНАГА
4 м.	2 м.	400 кгр.	?

Колико је снаге употребио? — — — — — 200 кгр.

Колико је уштедео? — — — — — 200 кгр.

Задачи. Ученици израђују разне задатке, у којима има да се израчуна *снага*. Ако се има времена, могу се и остали делови — *терет*, *висина*, *дужини* — израчунавати. За то се претпоставља, да ученици знају законе сразмере: непознат спољашњи члан геометриске сразмере налази се, ако се производ унутарњих чланова подели познатим спољашњим. Непознат унутарњи члан налази се, ако се производ спољашњих чланова подели познатим унутарњим.

ДУЖИНА СТРЕМЕ РАВНИ	ВИСИНА СТРЕМЕ РАВНИ	ТЕРЕТ	СНАГА
У САНТИМЕТРИМА		У ГРАМОВИМА	
40	10	80	?
25	5	900	?
27	3	900	?
70	35	600	?
?	10	80	20
40	?	80	20
40	10	?	20

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

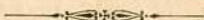
ДУЖИНА СТРЕМЕ РАВНИ	ВИСИНА СТРЕМЕ РАВНИ	ТЕРЕТ	СНАГА
У МЕТРИМА		У КИЛОГРАМИМА	
4	2	800	?
5	1	?	50
?	1 $\frac{1}{2}$	400	50
?	2	900	90
6	3	?	6
9	?	210	70

IV. Разни облици стрме равни и њихова примена.

Степенице и лестве. Брдске путање. Стазе по којима се деца зими сањају. Кућни кров. Шта сељаци наместе, кад изручују кромпир у подрум? — И т. д.

Г. Трешњевица.

В. С. Јовановић.

Х Р О Н И К А

СРПСКО ГЕОЛОШКО ДРУШТВО

ХСѢІ. збор (10. октобра 1902. год.)

1. Приказане су публикације које су летос стигле геолошком заводу Велике Школе.

2. Разгледане су: а) збирка сарматских и конгеридских фосила из околине Врчина, коју је геолошком заводу послао пок. *Стеван Д. Поповић*, бив. државни саветник; б) збирка слатководних фосила, које је с једним комадом креде из својег кредног мајдана у Добродолу (срез и округ ужички) поклонио г. *Драгиша Лаичевић*, књижар из Пожеге; в) збирка шкриљаца с отисцима риба из околине Чачка, коју је послао г. *Димитрије Тричковић*, професор; г) збирка пећинског накита из пећине више села Рзника у Сувој Планини (срез лужнички, округ пиротски), коју је преко г. *Бобе Радојловића*, трговца, послао г. *Павле Божић*.

3. Саопштено је писмо управника Британскога Музеја, којим извештава друштво о пријему *Записника* (на српском и на немачком у Геол. Анал. Балк. Полуострва).

4. Прочитано је писмо дописнога члана *Тодора Бушетића*, учитеља у Пољни, којим извештава друштво да је у атару пољанском нашао два предисторијска кремена ножића. Један је дугачак $7\frac{1}{2}$, а широк $1\frac{1}{2}$ см., други је скоро $11\frac{1}{2}$ см. дугачак, а $2\frac{1}{2}$ см. широк. Први је од жутог, а други од сивог кремена. Оба су на једној страни јасно истерани у оштрице, на врховима шиљати, а позади зарубљени. Дописник обећава послати друштву ове предмете на увиђај, али да му се опет врате.

5. *Дим. Ј. Ангула* приказује Ардајонов рад: *О старим рудницима у Лавриону* (Les mines du Laurion l'antiquité, Paris 1897). — „Ову рудну об-

дест састављају кристалисти шкриљци и мрамори, који образују: јужни део Атике, Евбеју и већи део Цикладских острва. Сви су слојеви конкордантни и чине једну антиклиналну, чија је осовина управљена од ЈЗ на С 15° И. У главном се могу издвојити пет хоризоната: три кречњачка и два од шкриљаца, који су наизменично поређани. Поред тога појављују се и серпентини нејасног порекла, који се на обали морској уздижу у стрмените литице с оштрим гребенима. Поједини одломци терцијарног терена, који се на неколико тачака налазе, не промењују ни у колико рељеф терена. — Рудишта се овде појављују на контактима између кречњака и шкриљаца, и то само онда, ако су кречњаци у подини контактне равни. Према томе Ардајон разликује свега два рудоносна контакта: један се налази између најдоњег кречњака и првог слоја шкриљца, а други се налази изнад другог слоја кречњака, а испод повлатног слоја шкриљца. Минерализацију ових рудишта састављају: цинкане, гвоздене и оловне руде, и то оксидне и сулфидне. Прерађиване су само сребровите оловне руде. Рудишта су врло неправилна; имају неједнаку моћност и врло разноврстан правац. Танки листови, пространи слојеви, моћни склади, вијугаве жилице, јаме, пукотине и пећине свију облика и величине, вели писац, налазе се на овим рудиштима. Стари су врло добро познавали особине ових рудишта и своје су радове увек с великом вештином умели да концентришу на најдужим контактним рудоносним зонама. Радили су најпре галеријама, а после и окнима, чија је дубина износила и преко 100 мет. Подземне просторије, из којих је руда повађена, имају често знатне димензије, а има их и од 100000 куб. мет. у запремини. Главни производ у први мах било је сребро, отуда се у заосталим тросквима налази на 8—10% олова. Доцније изгледа да су стари и ову троскву претапали, тако, да троскве ових познијих радова не садрже више од 3—2% олова. Рудници су били у рукама приватних сопственика. Раденици су били робови, чија је цена у IV веку пре Христа била 150 драхми (145 динара). Почетак радова датира вероватно још од старих Финичана. У историји Атине помињу се лаврионска рудишта први пут у V веку пре Христа; тада је Атина имала од рудника годишње 100 талената (590.000 дин.) прихода, а рад је престао с падом Атине 86 год. пре Христа*.

ХСVII збор (10. новембра 1902. год.)

1. Приказане су нове публикације које су стигле геолошком заводу Велике Школе у току прошлог месеца.
2. Разгледане су: а) збирка разних врста троскве из Мајданпека, коју је заводу поклонио г. Драгутин Степановић, рударски инжињер; б) збирка земаља из околине Младеновца.

WWW.UNILIB.R3. Прочитан је извештај г. *Владимира К. Петковића*, професора српске гимназије у Солуну, о трусу који се тамо десио ноћу између 4. и 5. новембра. — „Познато је, да је испитивањем г. *П. Јанковића*, наставника солунске гимназије, утврђено, да се епицентар летошњег солунскога труса налази у Бувезни, селу северозападно од Солуна. Ово је доцније потврдио и професор *Хернес*. После овога главнога труса од 22. јуна ове год. јављао се је по каткад по који слаб потрес, али би се сви ови потреси могли уврстити пре у тиха колебања, но у праве трусове. Ја сам забележио два таква потреса у размаку од 15. септембра, када сам дошао овамо, па до сад. Ова пак два потреса који су се десили између 4. и 5. новембра спадају већ у јаче појаве, уступајући по интензивности једино поменутом главном трусу. Најјачи пошашњи потрес био је у 12 часова и 58 минута (по мојем часовнику, који ћу доцније упоредити с телеграфским, па, ако буде разлике, горње цифре поправити). Овом је потресу, по уверавању мојих колега, претходио један много слабији у 10 часова и 44 минута у вече, али га ја нисам осетио, и ако сам у то време био за столом. Поменути најјачи потрес састојао се из два удара, који су дошли непосредно један за другим, и од којих је други био нешто мало јачи од првога. Све је ово могло трајати 4—5 секунди. Било је колебање и крчкање покућанства, шкрипање врата, трескање прозора и опште буђење људи из сна. У свом стану нисам опазио падање предмета с полица и ормана, али су у школи на једном месту пале две књиге с прозора на клуну, а две су поремећене с места на којем су биле с другим поређане. Ни други, колико сам сазнао, нису приметили претурање и падање покретних предмета. Овај је потрес био праћен доста јаком потмулом подземном тутњавом. — Други, много слабији, потрес овога труса био је у 1 час и 20 минута. Било је слабо нишање кревета и буђење малог броја људи. Овај је потрес трајао кратко, само 1—2 секунде. Многи ми кажу да га нису ни осетили. — У 4 часа и 47 минута био је трећи потрес, јачи од другога, али такође много слабији од првога. Трајао је 2—3 секунде и изазвао мало јаче нишање кревета, врло слабу шкрипу врата и треску прозора. — У 5 часова и 14 минута осетио се поново слаб потрес као у 1 час и 20 минута, који такође многи нису приметили. — Најзад у 6 часова и 19 минута појавио се последњи потрес, који је био нешто мало слабији од првога али нешто дужи од њега. Учинило ми се да су се код њега могла разликовати три удара један за другим, исте јачине. Дејство је било као и при првом, само све слабије, али је опет било опште буђење људи који су још спавали. Потрес је могао трајати око 6 секунди; подземну тутњаву нисам чуо. — Сви су ови потреси долазили од прилике са СИ и ишли на ЈЗ. За оне књиге у гимназији могао сам тачно ухватити да су пале у правцу са ИСИ ка ЗЈЗ. Штетних последица није било. Свет се доста поплашио, али не онако као летос. По интензивности први и

последњи потрес дошли би у шести ред Роси-Форелове скале. До овог тренутка (10 часова и 30 минута вече) било је релативно мирно, осим тихога, једва приметног и кратког колебања у 2 часа и 15 минута по подне. — У допуну овога извештаја наводим: да је у понедељак (4. новембра) ветар био знатно јачи но у недељу; од понедељка у подне он је отпочео стално напредовати, и то се напредовање пружило преко ноћи, докле није око 6 часова ујутру (уторак), од прилике у доба кад се десио последњи јак потрес, достигао највећу јачину, па је потом отпочео опадати, и сада се правац простирања труса и правац ветра подударали. Подаци о стању атмосфере могу се видети из извештаја метеоролошке станице бугарске гимназије, који редовно излазе у новинама Journal de Salonique*.

4. П. С. Павловић подноси претходни извештај о Олигоцену између Велеса и Штина у Мађедонији. — „Између села Кеселера и Јагмурлара, у долини реке Азмака, развијени су слојеви с богатом фауном мекушаца, корала, фораминифера и т. д., од којих су одређене ове врсте: *Operculina ammonica* Leym., *Nummulites Bucheri* de la Harpe, *Assilina Madaraszi* Hantk., *Orthophragmina stellata* d' Arch., *Cyclolites Heberti* Tourn., *Voluta spec.*, *Tritonoidea spec.*, *Strombus auriculatus* Grat., *Cerithium pentagonatum* Schloth., *C. plicatum* Brongn., *C. diaboli* Brongn., *C. Vivarii* Oppenh., *C. Stroppus* Fuchs., *C. cf. semen* Oppenh., *Turritella asperulata* Brongn., *Trochus cf. Renevieri* Fuchs., *Turbo spec.*, *Natica angustata* Grat., *Natica crassatina* Lamk., *Bayania cf. Stygis* Brongn., *Ostrea Martinsi* d' Arch., *O. cf. virgata* Goldf., *Modiola cf. corrugata* Brongn., *Pectunculus Jacquoti* Tourn., *Chama dissimilis* Brongn., *Cytherea cf. Vilanovae* Desh., *Perna Garnieri* Tourn. и *Cidaris spec.*“ — На основи ове фауне и с погледом на мноштво корала које ће доцније друштву приказати, Павловић је мишљења: да су у азмачкој долини развијени поглавито средњоолигоценски слојеви (из хоризонта Бастел—Гомберта), али да је вероватно, да има и пријабонских слојева (из доњег Олигодена), на шта нарочито указују неки фораминифери и корал *Cyclolites Heberti*.

5. Рад. Васовић излаже своја проматрања у Темнићу и крушевачкој околини, на основи којих долази до закључка: да су код нас морали негда глечери захватати велики део бар Јужне Србије. Пошто је било мало присутних чланова, одложена је дискусија за други пут.

Св. Р.

К О В Ч Е Ж И Ћ

ЈЕДНО ОРИГИНАЛНО МИШЉЕЊЕ О ПОСТАНКУ И РАЗВИТКУ ЈЕЗИКА

И у филологији, као и другим научним областима, још има радника, чешће и јачих умова, којима није довољно испитивање онога, што је у истини дато за проучавање и што се *може* проучити; многи и данас жуде за проналаском крајњих узрока и првих почетака оних факата, која треба да проучавају. И размисљање о постанку језика, тема одиста и примамљива и крупна, мучило је много умних глава, ма и не били по струци чисти, суви филолози. Мисли новијега доба о овом предмету, чију ћемо тачну одлуку, можда, само *оčekивати*, могу се, сем других места, наћи и у Вунтовим чланцима *о постанку језика* (превод у Просв. Гласнику за март и април ове год.) где има доста упута и на раније радове, за оне које би ово питање мало више интересовало.

Мишљење, које сам намеран да мало опширније изложим, једно је од најновијих. У последње време у проучавању језика почела се поклањати велика пажња најнесавршенијим језицима, језицима полудивљих народа — оскудним и у облицима и у речима, али баш зато згодним за питања онаке врсте, која задиру у прапочетак. У Немачкој излази већ пет — шест година часопис *Zeitschrift für afrikanische und oceanische Sprachen*, у коме је изнесено много прилога од великога интереса за све оне који хоће да се позабаве простим и несавршеним степенима у развиту језика. У томе је часопису, у прошлој години, Dr. Sigfried Schmidt изнео своје мисли о постанку језика.

По овоме писцу, језик није постао у заједници племенској, како узимљу други научници, већ је његов корен још у породичном животу. Шмит чак иде толико далеко, да тражи и налази прву реч, језични атом, основ целокупног данашњег језичног богатства. *То је гласовна група ha*, њу је човек најпре изговорио. Затим је *h* (*x*) могло да отврдне: *ka*; потом је дошла редупликација: *ka — ka*, и то би била прва граматичка реч. Значила би какву било радњу, кретање, а тачније би јој се

значање davalo mimikom, raznim pokretima i, možda brziном у изговору. Нпр. трипут изговорено *ka — ka! ka — ka! ka — ka!* праћено уз то разним покретима и бежањем, могло је значити: *Неуријатељи! Иду! Бежимо!* Од свих врста речи најстарији је глагол; Wind, рецимо, значило је *оно што дува*, das Blasende. Заменице играју врло велику улогу; сав је језик испреплетен самим заменицама, а оне су постале обележавањем односа између спољашњег света и човека.

Самом себи човек је убрзо дао назив и његово је првобитно значење било *онај што иде усипаво*. И грчки називи *άνης*, и *άνθρωπος*, и малајски *orang*, и тибетски *langs-hgro* — све значи *онај што иде усипаво*; *dgur-hgro* или *sgus-hgro*, напротив, значе *оно што погнуто иде*, животиња. Прво, пак, име које је, у овоме смислу, дато човеку, гласило је *(sk) a-náwa-káwa*, изведено од корена *kawa* — кретати се; употребљен као именица, значио је *оно што се креће*.

И за *корене*, које многи филолози сматрају за основе из којих се развиле основе и облици, као елементе, Шмит вели да су *сложени* и тому за доказ наводи примере из океанских језика. Само је један оригиналан корен, то је *ka* (ha) или његова редупликација *ka — ka*. Све је остало од њега изведено, а све се речи некад морале почињати грленим сугласником.

Језик у своје почетку још није играо, у послу који врши, главну улогу. Он је био споредан елемент, само је пратио *покрете*, они су били главно. Тренутак његова постанка био је онда, кад је неко *намерно* одао од себе који звук, с тим да га ко *чује* и *разуме*. Ако је тај звук не само *чул*, него су га и *разумели*, онда је ту могућност, да се у сличним случајевима са истим успехом понавља, да се употребљава као нешто опште, заједничко, свима познато — бар за најближу околину.

У развиту језика *рука* је играла велику улогу (Прост свет и данас броји на прсте). Шмит иде и даље, те вели, да је она за животиње Рубикон, који никад не могу прећи; немаће тог дела на телу чини, те се никад не могу подићи до ступња на ком се јавља говор.

Акцент је био или на самом завршетку или што ближе њему. Наводи неколико примера животињских гласова, где је најјачи звук на крају.

Првобитна форма *kawa* или *ska-kawa*, претпоставља, могла је код праљуди имати тројако значење: *тримамљивање*, *удаљавање* и *показивање навише*. Које је значење требало узети, одлучивала је мимика. Али се онда, у даљем току развитака, уплели и други чиниоци, а нарочито је од одлучнога утицаја било *место* и разни земљишни облици. Нешто налик, вели, на оно, што је *See* некад значило уопште велику воду, па код једних добило значење *more* (die See), код других *jezero* (der See), према локалним приликама једних и других.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Откуда оволике разлике на земљи у називима за исте ствари и исте појмове? Шмит за то наводи два разлога:

1. Речи које изражавају представе и појмове, већим делом, условљене су околином, земљиштем, начином живота и занимањем дотичнога краја:

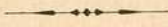
2. И једнаке гласовне групе код два разна народа, под разним приликама, различито се развијају, негде брже, негде спорије, негде на овај, негде на други, од њега далек, начин. Наводи као пример, да идиоми уских планинских долина имају у себи више грлених сугласника, него други; у језику народа који живи по степама има више зубних и пискавих гласова; јужни народи имају много више самогласника *a* него они на северу итд. итд.

У томе правцу говори даље Шмит и о речима, на се дотиче и реченица.

Карактеристично је, да су овако необична и нова излагања изнесена не у облику претпоставака или са уобичајеним ограђивањем, већ, готово у свему, као одлучна тврђења, као резултати каквог експерименталног испитивања, и ако се овака питања не скидају с дневног реда са толико брзине и лакоће, колико је тога било код Д-р Сигфрида Шмита!

Зајечар.

Јер. Живановић.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

СТАТИСТИКА УЧИТЕЉ. ИСПИТА У ВИШИМ ЖЕН. Statistique de l' examen de maturité des candidates aux éco-

ШКОЛЕ — ÉCOLES	Број ученица Nombre d'élèves	Број ученика од — Nombre d'écolières âgées								Свега-Total	
		16	17	18	19	20	21	22	23		24
		година — ans									
		1				8					
Београдска Виша Женска Школа — Ecole supérieure de jeunes filles à Belgrade . .	109	21	51	15	7	15	—	—	—	—	109
Крагујевачка В. Женска Школа — Ecole supérieure de jeunes filles à Kragouïévatz	31	2	15	7	4	2	1	—	—	—	31
<i>Свега-Total</i>	<i>140</i>	<i>23</i>	<i>66</i>	<i>22</i>	<i>11</i>	<i>17</i>	<i>1</i>	—	—	—	<i>140</i>
		1				8					
Београдска Виша Женска Школа — Ecole supérieure de jeunes filles à Belgrade . .	104	16	38	37	9	2	1	1	—	—	104
Крагујевачка В. Женска Школа — Ecole supérieure de jeunes filles à Kragouïévatz	48	9	10	10	7	8	2	2	—	—	48
<i>Свега-Total</i>	<i>152</i>	<i>25</i>	<i>47</i>	<i>47</i>	<i>16</i>	<i>10</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	—	—	<i>152</i>
		1				8					
Београдска Виша Женска Школа — Ecole supérieure de jeunes filles à Belgrade . .	141	21	59	43	9	6	3	—	—	—	141
Крагујевачка В. Женска Школа — Ecole supérieure de jeunes filles à Kragouïévatz	33	17	9	4	1	—	1	1	—	—	33
<i>Свега-Total</i>	<i>174</i>	<i>38</i>	<i>68</i>	<i>47</i>	<i>10</i>	<i>6</i>	<i>4</i>	<i>1</i>	—	—	<i>174</i>

ШКОЛАМА ЗА 1896, 1897 И 1898 ШКОЛ. ГОДИНУ

les supérieures de jeunes filles pour l'année 1896, 1897, 1898

Број ученица рођених у Србији, у округу — Nombre d'écolières nées en Serbie dans le département																	
ваљевском Valjevo	врањском Vraçné	крагујевачком Kragujevatz	крајинском Krajina	крушевачком Kroushévatz	моравском Morava	нишком-Niche	пиротском-Pirote	подринском Podriné	подунавском Podunavlje	пожаревачком Požarevatz	рудничком Roudnik	тимочком-Timok	топличком Topitza	ужичком Oujitze	у граду Београду ville de Belgrade	Сагга-Total	
9									6								
3	1	6	4	3	9	1	—	9	4	12	4	2	—	3	38	99	
—	—	8	—	1	6	—	1	—	4	—	1	3	2	4	—	30	
3	1	14	4	4	15	1	1	9	8	12	4	5	2	7	38	129	
9									7								
3	—	7	3	2	5	1	1	8	3	9	2	4	—	8	34	90	
2	2	10	2	3	7	6	1	1	—	1	6	1	—	2	3	47	
5	2	17	5	5	12	7	2	9	3	10	8	5	—	10	37	137	
9									8								
8	3	4	3	6	6	6	1	12	2	6	5	2	1	9	50	124	
—	1	13	—	—	2	3	—	—	2	—	4	1	1	3	2	32	
8	4	17	3	6	8	9	1	12	4	6	9	3	2	12	52	156	

ШКОЛЕ — ÉCOLES

Број ученица рођених у Србији
по — Nombre
d' écolières nées
en Serbie dans les

градовима villes	селима villages	Свега-Total
---------------------	--------------------	-------------

1 8

Београдска Виша Женска Школа — Ecole supérieure de jeunes filles à Belgrade	92	7	99
Крагујевачка Виша Женска Школа — Ecole supérieure de jeunes filles à Kragouévatz	27	3	30
<i>Свега-Total</i>	<i>119</i>	<i>10</i>	<i>129</i>

1 8

Београдска Виша Женска Школа — Ecole supérieure de jeunes filles à Belgrade	86	4	90
Крагујевачка Виша Женска Школа — Ecole supérieure de jeunes filles à Kragouévatz	40	7	47
<i>Свега-Total</i>	<i>126</i>	<i>11</i>	<i>137</i>

1 8

Београдска Виша Женска Школа — Ecole supérieure de jeunes filles à Belgrade	114	10	124
Крагујевачка Виша Женска Школа — Ecole supérieure de jeunes à Kragouévatz	28	4	32
<i>Свега-Total</i>	<i>142</i>	<i>14</i>	<i>156</i>

Број ученица рођених на страни y — Nombre d'écolières nées en							Број ученица од родитеља — Nombre d'écolières dont les parents ont été								
Црној Гори Monténégro	Босни и Херцеговини Bosnie et Herzégovine	Ср. Слони и Македонији Asclanie Serbie et Macédoine	Бугарској-Bulgarie	Аустро-Угарској Autriche-Hongrie	АРУДИМ АРЖАНАМА autres Etats	Саега-ТотаI	свештеника prêtres	чиновника fonctionnaires	наставника instituteurs	трговаца marchands	занатлија-artistans	земљорадника agriculteurs	слуго-доместике saugy-domestiques	Ар. занимања-d'une autre profession	Саега-ТотаI
			9		6										
—	—	4	—	6	—	10	4	34	8	25	22	1	3	12	109
—	—	—	—	1	—	1	1	9	—	8	6	2	1	4	31
—	—	4	—	7	—	11	5	43	8	33	28	3	4	16	140
			9		7										
1	4	—	—	8	1	14	6	34	7	20	21	1	5	10	104
—	—	—	—	1	—	1	—	10	8	14	9	2	1	4	48
1	4	—	—	9	1	15	6	44	15	34	30	3	6	14	152
			9												
—	6	2	—	9	—	17	6	48	7	24	29	—	12	15	141
—	—	—	—	1	—	1	1	7	1	6	2	—	1	15	33
—	6	2	—	10	—	18	7	55	8	30	31	—	13	30	174

На основу закона о устројству Више Женске Школе од 17. јуна 1863. године, отворена је те године 1. октобра Виша Женска Школа у Београду. Њезин је задатак био двојак: да даје девојчицама, које сврше основну школу, више женско образовање, и, нарочито, да спрема одраслије девојке за учитељице основних школа. Према тој сврси и предмети за учење одређени су и настава удешавана. По закону, Виша Женска Школа имала је три разреда, ну одмах 1866. год. законском изменом од 20. априла Виша Женска Школа добила је и четврти разред. По измени законом од 28. фебруара 1875. год. Виша Женска Школа попета је на *чет* година учења, а по измени од 31. октобра 1886. год. на *шест* година.

Ну, као што се види, уређење је школе остало исто, само се до-давали разреди, те се број година учења пењао. Тако је било све до 19. јануара 1879. године, када је Виша Женска Школа добила сасвим ново уређење. Тим уређењем поклоњена је спреми за учитељску службу много већа пажња, и ако је и даље остао тој школи задатак да даје више образовање женскињу. По томе уређењу, ученице најстаријега разреда, онда петого, дужне су биле да полажу учитељски испит, и прво коло таквих учитељских кандидаткиња добили смо године 1880.

До године 1891. била је само једна Виша Женска Школа, ова у Београду. Те године 15. новембра отворена је у Крагујевцу у новој кући пок. Милована Гушића, капетана у пензији, Виша Женска Школа, и ученице I и II разреда крагујевачке гимназије преведене су у I и II разред ове нове школе. Затим су редом сваке године отварани нови разреди, док године 1895. није отворен и шести разред, те је године 1896. та школа дала прво коло учитељских кандидаткиња с положеним учитељским испитом.

Само тек да поменемо на овом месту, да су године 1894. отворене још неколике више женске школе с I разредом а по молбама општинским: у Шапцу, Пироту и Пожаревцу, ну одмах су идуће године и затворене.

Дакле, две су више женске школе давале учитељске кандидаткиње: београдска и крагујевачка. Тако је трајало до измена и допуна у закону о уређењу учитељске школе, од 7. фебруара 1896. год. У чл. 32. тих измена прописано је, да се установи Женска Учитељска Школа. Тај члан 32. „ступиће у живот 16. августа 1896. године, и тада престају важити сви они чланови закона о уређењу Више Женске Школе од 19. јануара 1879. и 31. октобра 1886. године, у којима се говори о учитељској спреми, у колико се односе само на ту стручну спрему; ну ово се неће односити на ученице које сад уче четврти и пети разред Више Женске Школе“.

Према овим законским изменама последња је школ. година 1897. — 1898., које су више женске школе могле дати учитељске кандидат-

киње с учитељским испитом. Године 1900. отворена је Женска Учитељска Школа (I и II разред), и године 1903. изашло је из ње прво коло учитељских кандидаткиња. Податке с учитељског испита у овој новој школи ми ћемо доносити редовно; ну вредно је да се овом приликом задржимо на учитељским испитима у вишим женским школама за последње три године (1896, 1897, 1898) њиховога задатка: „да спремају одраслије девојке за учитељице основних школа.“ То је потребно и сада, да се упознамо с резултатима тих школа на њиховом задатку око спремања учитељских кандидаткиња, а то ће бити још потребније у будућности ради статистичког поређења између тих школа и Женске Учитељске Школе.

Из прегледа које напред изнесмо види се, да је на испиту учитељском било ученица у вишим женским школама:

	1896. г.	1897. г.	1898. г.
београдској	109	104	141
крагујевачкој	31	48	33
<i>Свега</i>	<i>140</i>	<i>152</i>	<i>174</i>

Положило је учитељски испит начисто у вишим женским школама:

	1896. г.	1897. г.	1898. г.
београдској	70	75	85
крагујевачкој	22	31	27
<i>Свега</i>	<i>92</i>	<i>106</i>	<i>112</i>

Од сто ученица које су се пријавиле за полагање учитељског испита положило је начисто тај испит у вишим женским школама:

	1896. г.	1897. г.	1898. г.
београдској	64·22	72·12	60·28
крагујевачкој	70·97	64·50	81·82
<i>Свега</i>	<i>65·71</i>	<i>69·73</i>	<i>66·09</i>

За ове три године у београдској вишој женској школи најбољи је резултат у овом погледу био године 1897., а најслабији године 1898. У крагујевачкој вишој женској школи, на против, најбољи је резултат био у години 1898., а најслабији у години 1897.

Понављало је испит, или после три месеца или после годину дана, у вишим женским школама:

	1896. г.	1897. г.	1898. г.
београдској	38	29	56
крагујевачкој	9	17	6
<i>Свега</i>	<i>47</i>	<i>46</i>	<i>62</i>

Од сто пријављених кандидаткиња понављало је учитељски испит

у вишим женским школама:

	1896. г.	1897. г.	1898. г.
београдској	34·86	27·88	39·72
крагујевачкој	29·03	35·50	18·18
<i>Свега</i>	<i>33·57</i>	<i>30·27</i>	<i>33·91</i>

Једна је ученица на свагда одбијена године 1896. у београдској вишој женској школи.

По успеху било је ученица:

У вишим женским школама	одличних	врло добрих	добрих	Свега
1896. године				
београдској	15	86	8	109
крагујевачкој	—	19	12	31
<i>Свега</i>	<i>15</i>	<i>105</i>	<i>20</i>	<i>140</i>
1897. године				
београдској	21	75	8	104
крагујевачкој	1	36	11	48
<i>Свега</i>	<i>22</i>	<i>111</i>	<i>19</i>	<i>152</i>
1898. године				
београдској	50	85	6	141
крагујевачкој	1	14	18	33
<i>Свега</i>	<i>51</i>	<i>99</i>	<i>24</i>	<i>174</i>

Од сто ученица било је

У вишим женским школама	одличних	врло добрих	добрих
1896. године			
београдској	13·76	78·90	7·34
крагујевачкој	—	61·29	38·71
<i>У опште</i>	<i>10·71</i>	<i>75·00</i>	<i>14·29</i>
1897. године			
београдској	20·19	72·12	7·69
крагујевачкој	2·08	75·00	22·92
<i>У опште</i>	<i>14·47</i>	<i>73·03</i>	<i>12·50</i>
1898. године			
београдској	35·46	60·28	4·26
крагујевачкој	3·03	42·42	54·55
<i>У опште</i>	<i>29·31</i>	<i>56·90</i>	<i>13·79</i>

У све три године одличних ученица било је по десет пута више у београдској вишој женској школи, а године 1896. ниј било ниједне одличне ученице у крагујевачкој вишој женској школи.

Врло добрих ученица само у години 1897. било је за 2·88 процен. више у крагујевачкој школи, а иначе било је више у београдској.

Добрих ученица кроз све три године било је много више у крагујевачкој вишој женској школи него у београдској.

У опште у све три године било је највише кандидаткиња с успехом врло добрим, а најмање с успехом добрим, осим године 1896, у којој је најмање кандидаткиња добрих.

Просечна оцена успеха кандидаткиња била је у вишим женским школама:

	1896 г.	1897 г.	1898 г.
у београдској	4·06	4·13	4·31
у крагујевачкој	3·61	3·79	3·49
<i>У опште</i>	<i>3·96</i>	<i>4·02</i>	<i>4·17</i>

Као што се види, у београдској вишој женској школи кроз све три године био је бољи успех него у крагујевачкој вишој женској школи. У опште успех је био најбољи године 1898, а најслабији године 1896.

Сад ћемо разгледати податке о кандидаткињама по годинама њихова узраста.

Тако, од сто кандидаткиња било је:

У вишим женским школама	О Д Г О Д И Н А						
	16	17	18	19	20	21	22
1896. године							
београдској	19·27	46·79	13·76	6·42	13·76	—	—
крагујевачкој	6·45	48·39	22·58	12·90	6·46	3·22	—
<i>Свега</i>	<i>16·43</i>	<i>47·14</i>	<i>15·71</i>	<i>7·86</i>	<i>12·14</i>	<i>0·72</i>	<i>—</i>
1897. године							
београдској	15·39	36·54	35·58	8·65	1·92	0·96	0·96
крагујевачкој	18·75	20·83	20·83	14·58	16·67	4·17	4·17
<i>Свега</i>	<i>16·45</i>	<i>31·58</i>	<i>30·92</i>	<i>10·53</i>	<i>6·58</i>	<i>1·97</i>	<i>1·97</i>
1898. године							
београдској	14·89	41·84	30·50	6·38	4·26	2·13	—
крагујевачкој	51·52	27·27	12·12	3·03	—	3·03	3·03
<i>Свега</i>	<i>21·84</i>	<i>39·08</i>	<i>27·01</i>	<i>5·75</i>	<i>3·45</i>	<i>2·30</i>	<i>0·27</i>

Највише је било ученица године 1897. у 17. години а затим у 16.; 1897. год. и 1898. било је такође највише ученица у 17. год., а затим у 18.

Просечна година живота једне кандидаткиње износила је у вишој женској школи:

	1896 г.	1897 г.	1898 г.
београдској	17·49	17·59	17·55
крагујевачкој	17·74	18·21	16·94
<i>У опште</i>	<i>17·54</i>	<i>17·78</i>	<i>17·43</i>

Дакле, само године 1898. биле су кандидаткиње млађе у крагујевачкој вишој женској школи, а у друге две године биле су старије. У опште у години 1897. биле су најстарије кандидаткиње, а у години 1898. најмлађе.

По месту рођења било је кандидаткиња :

У вишим женским школама	Из Србије	Ван Србије	Свега
1896 године			
београдској	99	10	109
крагујевачкој	30	1	31
<i>Свега</i>	129	11	140
1897 године			
београдској	90	14	104
крагујевачкој	47	1	48
<i>Свега</i>	137	15	152
1898 године			
београдској	124	17	141
крагујевачкој	32	1	33
<i>Свега</i>	156	18	174

Од сто кандидаткиња било је по рођењу :

У вишим женским школама	Из Србије	Ван Србије
1896. године		
београдској	90·82	9·18
крагујевачкој	96·78	3·22
<i>Свега</i>	92·14	7·86
1897. године		
београдској	86·54	13·46
крагујевачкој	97·92	2·08
<i>Свега</i>	90·13	9·87
1898. године		
београдској	87·94	12·06
крагујевачкој	96·97	3·03
<i>Свега</i>	89·66	10·34

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Као што се види, број кандидаткиња рођених ван Краљевине Србије растао је стално за ове три године.

Од кандидаткиња рођених у Краљевини Србији колико процената пада на који округ види се из овога прегледа.

Из округа	У вишим женским школама		У опште
	београдској	крагујевачкој	
1896 године			
ваљевског	3·03	—	2·33
врањског	1·01	—	0·78
крагујевачког	6·06	26·68	10·85
крајинског	4·04	—	3·10
крушевачког	3·03	3·33	3·10
моравског	9·09	20·00	11·63
нишког	1·01	—	0·78
пиротског	—	3·33	0·78
подринског	9·09	—	6·98
подунавског	4·04	13·33	6·20
пожаревачког	12·12	—	9·30
рудничког	4·04	3·33	3·87
тимочког	2·02	10·00	3·87
топличког	—	6·67	1·55
ужичког	3·03	13·33	5·42
из града Београда	38·39	—	29·46
1897 године			
ваљевског	3·33	4·26	3·65
врањског	—	4·26	1·45
крагујевачког	7·78	21·27	12·41
крајинског	3·33	4·26	3·65
крушевачког	2·22	6·34	3·65
моравског	5·56	14·89	8·76
нишког	1·11	12·78	5·11
пиротског	1·11	2·14	1·45
подринског	8·89	2·14	6·57
подунавског	3·33	—	2·19
пожаревачког	10·00	2·14	7·30
рудничког	2·22	12·78	5·84
тимочког	4·45	2·14	3·65
топличког	—	—	—
ужичког	8·89	4·26	7·30
из града Београда	37·78	6·34	27·01

WWW.UNIBL.BS

Из округа	У вишим женским школама		У опште
	Београдској	Крагујевачкој	
1898 године			
ваљевског	6:45	—	5:13
врањског	2:42	3:13	2:56
Крагујевачког	3:22	40:62	10:90
Крајинског	2:42	—	1:92
Крушевачког	4:84	—	3:85
моравског	4:84	6:25	5:13
нишког	4:84	9:37	5:77
пиротског	0:81	—	0:64
подринског	9:68	—	7:69
подунавског	1:61	6:25	2:56
пожаревачког	4:84	—	3:85
рудничког	4:03	12:50	5:77
тимочког	1:61	3:13	1:92
топличког	0:81	3:13	1:28
ужичког	7:26	9:37	7:69
из града Београда	40:32	6:25	33:34

Кроз све три године у београдску вишу женску школу највише је кандидаткиња дао Београд, а у крагујевачку округ крагујевачки.

После Београда, у београдску школу највише је кандидаткиња дао године 1896. и 1897. пожаревачки округ а године 1898. подрински округ. У крагујевачку школу, после округа крагујевачког, највише је кандидаткиња дао године 1896 и 1897. моравски округ, а године 1898. руднички.

У опште у више женске школе за све три године највише је кандидаткиња дао Београд, затим године 1896. моравски округ а године 1897. и 1898. крагујевачки. Најмање су кандидаткиња дали у години 1896. окрузи врањски, нишки, пиротски и подунавски, после топличког који није дао ниједну кандидаткињу; а године 1898. најмање су кандидаткиња дали окрузи пиротски, топлички, крајински и тимочки.

Од кандидаткиња рођених ван Краљевине Србије било је у вишим женским школама

из	1896 г.	1897 г.	1898 г.
Црне Горе	—	1	—
Босне и Херцеговине	—	4	6
Ст. Србије и Мађедоније	4	—	2
Аустро-Угарске	7	9	10
Бугарске	—	—	—
Других држава	—	1	—
<i>Свега</i>	<i>11</i>	<i>15</i>	<i>18</i>

У проценту било је кандидаткиња :

из	1896 г.	1897 г.	1898 г.
Црне Горе	—	6·67	—
Босне и Херцеговине	—	26·67	33·33
Ст. Србије и Маџедоније	36·36	—	11·11
Аустро-Угарске	63·64	60·00	55·56
Бугарске	—	—	—
других држава	—	6·66	—

У све три године више од половине кандидаткиња рођених ван Краљевине Србије било је из Аустро-Угарске, а тек непуна друга половина долази на остале.

Сад ћемо се опет вратити кандидаткињама које су рођене у Краљевини Србији, да разгледамо податке о томе колико их је рођено у градовима а колико у селима.

Од стотину ових кандидаткиња било је по рођењу у градовима или у селима

У вишим женским школама	ГРАЂАНАКА	СЕЉАНАКА
1896. године		
београдској	92·93	7·07
крагујевачкој	90·00	10·00
<i>Свега</i>	<i>92·25</i>	<i>7·75</i>
1897. године		
београдској	95·96	4·04
крагујевачкој	85·11	14·89
<i>Свега</i>	<i>91·97</i>	<i>8·03</i>
1898. године		
београдској	91·94	8·06
крагујевачкој	87·50	12·50
<i>Свега</i>	<i>91·03</i>	<i>8·97</i>

Види се, да је у опште број кандидаткиња са села стално растао за ове три године, докле је број кандидаткиња из градова опадао.

Колико је који ред грађанства по занимању дао у проценту кандидаткиња једној и другој школи — види се из овога прегледа.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Од родитеља	У ВИШИМ ЖЕНСКИМ ШКОЛАМА		У опште
	Београдској	Крагујевачкој	
1896. године			
свештеника	3·67	3·22	3·57
чиновника	31·19	29·03	30·71
наставника	7·34	—	5·71
трговаца	22·93	25·81	23·58
занатлија	20·19	19·36	20·00
земљорадника	0·92	6·46	2·14
слугу	2·76	3·22	2·86
др. занимања	11·00	12·90	11·43
1897. године			
свештеника	5·77	—	3·94
чиновника	32·69	20·84	28·95
наставника	6·73	16·67	9·87
трговаца	19·23	29·17	22·37
занатлија	20·19	18·75	19·75
земљорадника	0·96	4·17	1·97
слугу	4·81	2·08	3·94
др. занимања	9·62	8·32	9·21
1898. године			
свештеника	4·25	3·03	4·02
чиновника	34·04	21·21	31·61
наставника	4·97	3·03	4·60
трговаца	17·02	18·18	17·24
занатлија	20·57	6·06	17·82
земљорадника	—	—	—
слугу	8·51	3·03	7·47
др. занимања	10·64	45·46	17·24

У све три године највише је било ових кандидаткиња у вишим женским школама од родитеља чиновника, затим трговаца и занатлија.

На сто кандидаткиња чиновничких кћери долазило је кћери од родитеља свих осталих занимања у години:

1896.	226
1897.	245
1898.	248

А ако узмемо у једну групу кћери чиновничке и трговачке а у другу кћери свих осталих занимања, па их међусобно поредимо, наћи ћемо, да је на стотину првих долазило ових других у години:

1896.	84
1897.	95
1898.	105

Кад од броја кандидаткиња које су положиле учитељски испит изуземо оне које се као понављачице јављају на испиту у две године, онда ћемо наћи, да је за ове три године положило учитељски испит у Вишој Женској Школи

београдској	340 кандидаткиња
крагујевачкој	110 кандидаткиња
<i>Свега</i>	<i>450 кандидаткиња</i>

Вредно би било да се види колико од ових учитељских кандидаткиња нису никако тражиле учитељску службу; ну место тога ми ћемо узети у рачун број оних кандидаткиња које су ступиле у учитељску службу, па било да су и сада у служби, било да су дале оставку или у опште ма на који начин престале бити учитељице. Таквих је било кандидаткиња за све три године из Више Женске Школе

београдске	148
крагујевачке	60
<i>У опште</i>	<i>208</i>

Од сто кандидаткиња које су положиле учитељски испит ступило је у службу учитељску, и то од оних из Више Женске Школе

београдске	43:53
крагујевачке	54:55
<i>У опште</i>	<i>46:22</i>

Процент овај био би само незнатно већи, кад бисмо кандидаткиње из Ст. Србије и Маџедоније урачунали у број оних које су ступиле у учитељску службу.

З. Р. П.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Seeger, Alois, **Der Bildungswert der modernen Sprachen** und die Berechtigungsfrage der Realschule, von — —, K. K. Professor an der Staatsoberrealschule im XVIII. Bezirke Wiens. Wien, 1903. A. Hölder (VII, стр. 78, 8°).

Jerusalem, Prof. Dr. Wilhelm, **Der Bildungswert des altsprachlichen Unterrichtes** und die Forderungen der Gegenwart. Vortrag von — —. Wien, 1903. A. Hölder (стр. 35, 8°).

Питање о правцу и задаћи наставе у средњој школи није у западној Европи још никако доведено крају, и ако су појмови већ прилично разби-стрени. Како је још и данас главна приправна школа за више стручне студије гимнасија, класична гимнасија са својим грчким и латинским језиком, цело се питање у главном своди на ово: колико та два језика имају вредности за образовање, да ли се и у колико они могу заменити чим другим, те да се што боље одговори захтевима и потребама садашњости, да ли се на место старих језика, или барем једнога од њих, грчкога, могу узети нови, модерни језици, и да ли, према том, реалка, која већу пажњу поклања новим језицима, треба да буде са гимнасијом равноправна школа за спремање за више стручне студије?

Врло су многи расправљали и расправљају ова питања (писац прве расправе наводи преко 60 списа о том), заједно са другим, која су с њиме у тесној вези.

И два бечка професора узела су, не тако давно, ова два питања за предмет својим предавањима, која су после штампана под горе истакнутим натписима. Доцент бечкога универзитета, професор Јерузалема, који је и код нас познат бар по преводу његове „Психологије“, заступа класичну гимнасију, изнесећи велику вредност, коју стари језици имају за образовање; а професор једне више реалке у Бечу, Зегер, као представник тога другог главног типа средње школе, доказује исту такву вредност модерних језика и, према том, тражи за своју школу иста права, која има гимнасија.

Држали смо, да неће бити без користи опширније приказати садржај оба ова списа, не упуштајући се у праву критику изнесених мисли, које могу, поред онога

што је већ до сада урађено, да допринесу што бољем решењу веома важнога питања о образовању и спреми нашега средњешколског подмлатка.

Непосредан повод и једном и другом предавању као да је инаугурална ректорска беседа професора енглеске филологије на бечком универзитету, Шипера (J. Schipper), држана у октобру 1901. године. Па како се у неколико Зегерова расправа наставља на ту беседу а Јерузалем јој износи противне разлоге, држали смо с тога за умесно, да у овом прегледу пођемо од Зегерове расправе, и ако тај ред није од важности за саму ствар.

Као што сам Зегер вели у предговору, његова расправа, која је проширено предавање држано на заједничком скупу „Бечкога новофилолошког друштва“ и друштва „Реалка“ у Бечу, има двојаку задаћу. На првом месту њом се хоће да придобије што више присталица за идеју, да модерни језици уз правилну наставну методу могу исто тако да образују дух, срце и карактер у младежи као и класични језици, којима је до сада тако рећи једино придавана ова подобност. А други ће задатак ове расправе бити, да обрати пажњу читалаца на стање питања о равноправности реалака у Аустрији са гимнасијом, о једнаком праву реалних абитуријената на више стручне студије.

Ми ћемо се више задржати на првом делу, који је, као општији, за нас од веће важности по други, који поглавито има вредности за Аустрију.

Зегер је први део своје расправе поделио на више одељака, па ћемо и ми редом износити њихову садржину.

Дужност је представника природних наука и нових језика у реалкама, вели З., да увек наглашују и изнесе велику вредност ових струка за образовање, да сузбијају још и данас доста укорењену предрасуду, као да су ти предмети мање важни и да у вредности својој за образовање остају иза хуманистичких предмета, нарочито класичних језика. Професор Шипер у својој инаугуралној беседи: „Старо образовање и модерна култура“¹ изишао је противу ове предрасуде, изнесавши нарочито материјалну вредност, коју за образовање има енглеска књижевност, као и вредност модерних језика у опште; тиме је постигао не само идеалан но и практичан успех, јер су у многим аустријским гимнасијама уведени модерни језици као релативно обавезни предмети. У марту 1902. држао је директор Јанушке у бечком друштву „Реалка“ предавање о вредности природних наука по образовање. Настављајући управо ова предавања, З. је узео на се задаћу, да говори поглавито о формалној, дакле педагошкој вредности модерних језика са нарочитим обзиром на француски, па онда о питању о равноправности реалака, које је с њиме у тесној вези. Он хоће да покаже, „да се при учењу модерних туђих језика исто тако као при учењу класичних језика даје богата прилика за вежбање у разликовању појмова, у суђењу и закључку, да се овим вежбањима постиже

¹ Schipper, Dr. J., Alte Bildung und moderne Kultur. Wien und Leipzig, 1901.

код ученика редовно правилно мишљење, брзо схватање садржаја и израза представе“. (Стр. 2).

После овога наведена је литература, на коју се писац наслања (близу 70 дела), па се прелази на говор о умном образовању и настави туђих језика као главном средству за његово унапређење. Најпре се, с помоћу психологије, расправља о том, шта се разуме под умним образовањем, показује се, зашто је матерњи језик само до неког ступња довољан за умно образовање и да се тек изучавањем кога туђег језика духовни рад много више вежба и образује, да добија у снази и дубини. Поред тога, учењем туђега језика ученику постаје јаснијим и тачнијим знање матерњег језика, он се боље упознаје са његовим правим бићем.

Да би се оценила педагошка вредност учења францускога и енглеског језика за немачкога ученика, морале би се нарочито навести све појаве, које износе разлику између францускога и немачкога духа у језику, између француског и немачког облика за израз, те на њима показати, које су душевне силе потребне, да се ове разлике упознају, да се обухвате у правила, да се та правила начине духовном својином и да се лако примењују. Ну то је немогућно. Могу се само у крупним цртама показати разлика и различавање у француском и енглеском на супрот немачком и истаћи само они случаји, на којима се лако распознаје, колико је потребно умнога рада за учење туђега модерног језика. При том ће се овде онде узети упоређење са класичним језицима ради правилнога одређења вредности модерним језицима.

После овога З. прелази на поједине одељке граматичкога учења туђега језика, почињући од науке о гласовима и ортографије. Већ за изучавање чистога и правилнога изговора оних туђих гласова којих нема у матерњем језику потребно је ученику доста физичке, умне и моралне снаге, што се не сме подцењивати. Доцније се може ученицима показати постанак и промена гласова, њихов међусобни однос, и т. д., чиме се даје погледати у стање и природу гласова код модерних језика. Изналажењем гласовних закона изотравају се ученичке умне силе суђења и закључка, што није у истој мери могућно само при учењу матерњег језика.

Што се тиче речи и њихове употребе, разуме се по себи, да су модерни језици у речима и фразама несразмерно богатији и обилнији но класички језици. Са необичним развитком и напредовањем духовнога и културног живота морао се умножити и број појмова, израза и обрта у сваком модерном културном језику. Огромна множина нових речи и фраза створена је или постанком нових културних појмова или диференцирањем и ограничењем оних појмова, који су били близу једни другима. Ово пак натерује ученика, да обрати највећу пажњу њеним разликама у појмовима појединих речи.

Нарочито је за ученика вредно да се упозна са метафорама модерних туђих језика и да их упореди са метафорама свога матерњег језика. З. то показује на повећем броју изрека, које се све везују за реч pied (нога).

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Превођење оваких обрта тражи толику умну еластичност и толико напрезање снаге, које не изостаје ни иза којег рада умне снаге код старих језика. А није потребно показивати, колика се корист отуда извлачи за познавање и употребу матерњег језика.

Даље је умно вежбање у разликовању речи и фраза сродних по смислу. Изучавање синонима не сме се, наравно, вршити апстрактно, из уџбеника, већ мора истицати из онога што се види и осети при самој настави. С овим иде руку под руку и примена науке о творби речи и етимологије на финије нијансовање појмова а с тиме и на задатке формалног образовања.

Често се износи као недостатак модерних језика, што они немају оно велико богатство облика, којим се одликују класички језици, који могу променом облика речи да икажу најразличније функције једне исте речи у реченици. Ну модерни језици имају доста других средстава, да покажу све ове односе и то са финијим шатрањем мисли по стари језици.

Наука о облицима грчкога и латинског језика задаје много тешкоће и тражи напоран рад памћења. Ну за јачање ученичке моћи суђења важније је да он зна, кад и где треба да се употреби генетив и датив, но да упамти, на шта се свршују ти облици. Код модерних језика деклинација је сразмерно проста, али правилно схватање односа тражи барем толико исто умнога напора колико и код класичких језика.

Оскујца у спољашњем облику има баш једну особиту вредност за добијање умнога образовања. На латинској се речи одмах види, да ли је именица, придев или глагол, у ком је падежу, броју или времену. У модерним су језицима многе речи изгубиле ове спољашње знаке за распознавање, те је с тога за тачно одређење односа међу речима потребно више пажње и зрелија моћ суђења: Француски, као аналитични језик, ради јасности и очевидности је врло оштро и јасно даље развио и спољашње оделно појмове латинскога језика; на пр. *rain* се може превести: *rain, le rain, du rain* и *un rain*. На тај су начин с помоћу члана тачно одвојена четири логичка облика за односе; немачки у овом случају има само три облика.

У осталом, француски и инглески су још доста богати у облицима глагола и заменица. За *cuius* има француски језик седам облика: *dont, duquel, de laquelle, desquels, desquelles, de qui, de quoi*. Граматички је однос код свакога друкчији, те ученик при превођењу мора да га се тачно придржава. Код глагола је француски језик развио много више временских облика по латински, јер има *passé défini*, двојак плусквамперфекат, двојак футур (је *vais écrire, j'écrirai*), двострук кондиционал. Код свих пасивних облика мора се пазити на број и род; нема перифрастичне конјугације, али су зато створена три нова партиципа (*ayant aimé, étant aimé* и *été aimé*).

Обично се вели, да је прављење времена помоћним глаголима слабост језика; ну кад се тачно погледа, види се, да су и стари језици првобитно правили облике додавањем помоћних глагола, који су се у току времена стопили с речју. Између *parler-ai* и *ama-vo* у ствари нема разлике. Француски

није покварен латински, већ, као и сви романски језици, он је даље развиће латинскога, од синтетичкога у аналитички облик. Употреба помоћнога глагола, као што вели Вунт, представља код глагола првобитни процес творења облика.

Колику важност за образовање З. даје богатству облика у неком језику најбоље се види из ових речи његових: „Само због већега спољашњег богатства у облицима не може један језик полагаати право на то, да је он одличније средство за образовање но други језик, којему ово богатство не стоји у истој мери на расположењу. Не образује гомила облика сама собом, већ са знање, којим се средствима неки језик служи за исказивање различних граматичких односа“. (Стр. 19).

Најбогатије и најплодније поље за вежбања у мишљењу, за јачање моћи разликовања и суђења даје синтакса. А модерним језицима и нарочито инглеском стоје на расположењу синтактичке снаге, какве не може да покаже ни један други језик. Из француског језика З. узима у разматрање само оно, што је од нарочите вредности за формално образовање ученичко. То показује најпре код употребе члана, за тим код придева и бројева, па код заменица, предлога, времена, начина (за ученике је најтежа наука о начинима), инфинитива и партиципа; после овога говори о неким особинама француског језика, које више припадају науци о стилу но граматички; даље о контаминацијама и напослетку о положају и реду речи. Што се тиче овога последњег, зна се, да је у класичним језицима ред речи слободан. Речи иду једна за другом обично према ступњу нагласка појмова. Ну ту имамо и мотив синтетичког јединства заплетене мисли, који добија израза у обухватању реченичних делова. Реченично се јединство показује као спојна снага, и ово се дејство врши само собом. Тиме латински језик добија у снази и естетичној вредности. Модерни језици немају више тога слободног реда речи. Ну закони о реду речи значе за сам језик једно нарочито преимућство наспрам осталих језика, где је ред слободнији, и то у правцу веће јасноће. Због ове одличне особине француски је не само постао дипломатски језик него и тумач свих великих истина. Најтежи математички и философски списи постају тек онда са свим јасни духу читалачком, кад прођу кроз медијум француског језика. Са овом карактерном особином јасности француски језик спаја још и прецизност, љубав наспрам конкретног израза и прикладну карактеристику за сваку ствар. Он избегава прекомерну употребу апстрактна, релативних реченица, споредних реченица па и адјектива. Накнада флексије положајем и редом речи јесте победа духовних средстава над материјалним.

Показавши укратко какву снагу за образовање духа имају у себи речи и фразе, наука о облицима и синтакса, видели смо, да су у том модерни језици неисцрпан извор за умни рад и умно образовање. Ну граматика и стилистика нису сврха већ средство за учење језика. С тога оно што смо навели може тек онда да се узме у обзир за интензивније формално образовање, као споредна сврха изучавању језика, ако је ученик већ практички извежбан у

у усменој и писменој употреби језика и ако је његов осећај за језик довољно развијен.

Што се тиче нових метода, З. се држи онога што је чувени берлински филолог, професор Виламовиц рекао у својој беседи о филологији и школској реформи¹ (стр. 99): „Нада на нове методе ипак не треба да важи даље од онога што је елементарно. Знање језика, које је потребно вратару у ком швајцарском хотелу, може се улити као на левак и нека ту нова метода уштеди неколико лекција; али да се разуме жива беседа једнога Платона, једнога Монтескија или Гета, мора човек да је духовно овладао њиховим језиком, а до душе не стиже никакав пирибершки левак“. [Навео З. на стр. 36]. Као такву школу, где језик треба предавати на научном принципу, З. рачуна и реалку.

Врло се често чује примедба од лајба, да дете код боне научи за годину дана више француски но ученик у реалци за седам година, или да је бављење у туђој земљи једини пут, да се научи туђ језик, да је граматика и друга научна помоћ при учењу језика са свим излишна. Тврђење је до душе правилно, али је закључак погрешан. Немогућно је у разреду од 50 ученика давати интуитивну наставу а и време је сем тога недовољно. Ако дете живи где се француски говори, оно за годину дана слуша и говори, вежбајући се по осам часова дневно, тај језик 2880 часова, док реалац за свих седам година имаде само 1500 француских часова, па и од тога се велики део употреби на друго а не само на говорење и слушање. И ако нема сумње, да дете које у туђини или код боне стече умешност у говору па и неко осећање за језик, ипак никако не надмашује свршенога реалца у знању а не много ни у умењу туђега језика. При том оно дете, које није добило методски правилну наставу, губи све васпитне користи и непрестано упоређење са матерњим језиком, као и језично - логично школовање, што је тако важно за научни рад.

Два главна средства за учење туђега језика јесу превођење са туђега језика на матерњи и са матерњега на туђ, усмено или писмено. Превођење са туђега језика на матерњи ради се у почетку и треба дуже да траје, јер нас упознаје са живим обликом туђега језика, уводи нас у његов дух, показује нам његове законе, ствара нам осећање за језик; док превођење са матерњега језика треба више да служи као контрола и вежбање наших знања на туђем језику. Усмена употреба туђега језика нарочито ће се у почетку оснивати на непрекидном марљивом вежбању на ономе, што је превођењем научено.

Јасно је, какво духовно средство лежи у превођењу. При том за образовање духа није толико важна тешкоћа појединих реченица колико то, да се ученик уме наћи у току целог рада мисли, целог дела. Читањем треба дело схватити и са стране облика и са стране садржаја. Стилистично-литерарно објашњење треба да ствара разумевање и осећај за језиковно - ре-

¹ U. v. Wilamowitz—Moellendorf, Reden und Vorträge, Berlin, 1901.

торски и литерарно-уметнички облик; историско-филозофско објашњење служи за разумевање духовно-историског животног садржаја.

Теже је превођење са матерњег језика на туђ. Ту ученик мора најпре добро да схвати оно што је речено, па онда да му нађе подесну одећу у туђем језику, имајући при том осећај, да ова одећа стилистички и граматички потпуно одговара духу туђега језика.

З. врло лепо вели: „Из лектире дакле у вези са добрим преводом ученик добија све оне елементе, који образују духовну снагу, који чине тако звано формално образовање. Из ње он стиче знање закона о језику, поглед у грађевину језика, на кој се вежба у разликовању појмова, њоме задобија осећај за језик и осећање за стил, на кој челичи своје умне и јача своје моралне моћи“. (Стр. 40).

Нарочиту снагу за образовање има говорење на туђем језику, јер при том све више уступа посредовање матерњег језика као средства за превођење, док се представа и звучна слика речи ономе који говори непосредно нуди за исказ његових мисли. Ово не сме бити најважнија страна језиковне наставе, већ она иде поред лектире и наставе у граматици као сврха, која се сама по себи разуме код свакога новог језика. И за то је потребна подесна метода.

„И превођење и говорење тражи од ученика необичну вредноћу, истрајност, преданост и навикавање, и у тим моралним утицајима лежи можда још већа корист за ученика и државу него у интелектуалним, јер први стварају карактер, други дух. Рад и навикавање стварају у нама потребу, да будемо добри и морални, карактер се не стиче читањем књига и слушањем проповеди већ непрестаним рађењем у једном истом смислу“. (Стр. 42).

О важности модерних језика за материјално образовање З. говори укратко, тим пре, што је Шипер у својој поменутој беседи ову тему опширно разрадио с погледом на енглески језик, што, *mutatis mutandis*, важи и за француски. Нико неће, вели он, озбиљно тврдити, да немачка, француска и енглеска књижевност по својим угледним делима, нарочито што се тиче обилности и узвишености мисли, стоји иза грчко-римске књижевности. Нека грчка угледна дела могу у естетичном погледу и надмашивати сва досадашња литерарна дела, знање класичне књижевности може боље и темељније показати историску везу између старе и нове културе; али је, по Зегеру мишљењу, исто тако важна задаћа школи, да нас уведе у тачно познавање садашњости и прошла три века и да посматра постајање културе, ако се баш оба задатка не могу постићи на подједнако интензиван начин. Богато образовање духа и срца може се на подједнак начин добити из старих а и из нових књижевности, са оним што је опште човечанско ученик се темељно упознаје и у једним и у другим, а то је главна ствар.

Ради боље потврде својих излагања З. у последњој тачки првога одељка износи мишљења неких чланова берлинске школске конференције од 1900. године. По жељи немачкога цара сазвана је од 6. до 8. јуна 1900. г. у

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Берлин конференција од најкомпетентнијих људи, да расправља питања о вишој настави. З. наводи што су том приликом казали о питањима која он расправља ови чланови конференције: Момзен, Дитрих, Тил, Харнак, Секеддорф и Циен. Најважније ће бити мишљење Момзена, који држи, да се цело више (средње-школско) образовање оснива на језиковној настави, а да се модерним језицима може постићи слично ономе што се пре постижало само класичном наставом.

Шта З. хоће са другим одељком своје расправе, којој је предмет: питање о равноправности реалке и гимнасије, најбоље показују ове речи његове: „Далеко је од мене, да хоћу да тврдим, да се реалац исто тако добро језиковно образује као и гимнасијалац. Како би то и било могућно! Ја само тврдим, да је његово језиковно образовање потпуно довољно за опште образовање; зато је он у другоме измакао испред гимнасијалца. Па ако је истина, да реалка има у модерним језицима тако одлично средство за образовање, као што сам раније показао; ако се даље узме на ум, да реалка у настави из религије, матерњег језика, земљописа и историје има готово исту задаћу као и гимнасија; кад се зна, да реалка у математичким и природњачким предметима и по обиму и по задаћи више тражи по гимнасија: тада ће се с правом смети тврдити, да је реалка доиста са гимнасијом једнак наставни завод за опште образовање, који може дати својим ученицима умну подобност за све научне стручне студије и да она према том заслужује, да са гимнасијом има иста права“ (Стр. 47—48).

Као практична последица овога тражења јесте то, да се абитуријенти са реалака пусте на све факултете, нарочито на медицински и правнички, као што је то у Немачкој, Угарској, Шведској, Русији и Француској. Ако је коме при ступању на специјалну студију потребно неко знање, које он није стекао у средњој школи, на пр. латински и грчки за реалце или модерни језици за гимнасијалце, нека му се даде прилика, да то надокнади у нарочитим курсовима на универзитету.

З. даље вели, да у суштини овде није реч о некој конкуренцији гимнасији, јер ће прави пут за научне стручне студије на универзитету за сада још једнако водити кроз гимнасију, већ се тражи само то, да се апсолвенту реалке, ако има талента и склоности за коју научну универзитетску студију, ова студија лакше омогући по што је до сада то било (допунским испитом зрелости), и даље, да се начелно објасни, да оба ова завода, гимнасија и реалка, објективно имају исту вредност и иста права.

На основи ових разлагања З. је заједничком скупу, на ком је држао ово предавање, предложио три тезе, које су после живе дебате и примљене од велике већине. Те тезе гласе:

1. Каквоћа, сврха и метода наставних предмета у аустријским реалкама дају апсолвираноме реалцу умну подобност, да се може са изгледом на успех латити сваке научне стручне студије.

2. У вишој реалци добијено сведочанство о испиту зрелости даје према том имаоцу право, да као редован слушалац посећује сваку врсту виших школа.

3. Да би могао бити пуштен на државне испите, апсолвент реалке мора надокнадити она приправна знања, која му недостају за одређене стручне студије на универзитету; обим ових приправних знања, начин и време, кад она треба да се покажу, одредиће се нарочитом уредбом од стране више про-светне управе.

У трећем се одељку ове расправе показује даљи рад на питању о равноправности реалака. У додатку су изнесене досадашње последице изједначења средњих школа у Немачкој; а на крају је књиге завршна реч, у којој се још поглавито утврђује, да није потребно уводити осми разред, као што траже представници гимнасије, да би се реалка изједначила са гимнасијом, и исказује се нада, да ће последња два надлежна фактора, универзитет и влада, повољно и што пре одлучити ово питање.

Овим смо завршили преглед Зегерове расправе, у којој, као што се могло видети из изнесенога, имаде доста лепих и корисних напомена и упута за предавање модерних језика, нарочитога францускога. Том својом страном она нарочито и заслужује пажњу, те смо се због тога и ми мало више задржали на излагању њене садржине.

Сад да пређемо на расправу професора Јерузалема, који је, као што се види и из натписа, у бечком друштву „Средња Школа“ држао предавање о вредности наставе старих језика у вези са захтевима, које садашњост ставља средњој школи, па је то предавање штампано у XVI год., IV св. часописа „Österreichische Mittelschule“, одакле је одштампано у засебну књигу са горе показаним натписом.

И у излагању садржаја ове лепо и топло написане расправе ићи ћемо за током пишчевих мисли.

Незадовољни су гимнасијом, веома незадовољни. Често се оштро критикују наставни предмети и наставне методе, исказује се врло неповољан суд о успесима у настави и васпитању. Поводом једне анкете о садашњој гимнасији имали су нарочито универзитетски наставници да даду мишљење о знањима и подобностима својих слушаалаца, који великом већином долазе из гимнасија. Тада се могло чути, да гимнасија врло мало образује чула. „Они имају очи а не виде, имају уши а не чују“, рекао је један говорник. Други су казали, да гимнасија ствара ученике који верују у ауторитете, а никако их не навикава на самостално мишљење. Нашли су и то, да гимнасиски абитуријенти по правилу нису у стању да јасно и течно исказују своје мисли. У опште, сваки је стручни професор нашао, да абитуријенти нису довољно спремни за његову специјалну струку.

Ово су прекори, о које се гимнасиски наставници не смеју оглушити. Ну ко и даље води рачуна о својим ученицима, видеће одмах, да успеси гимнасије нису баш тако неповољни. Кад се види, да је врло велики број старих гимнасиских ученика задобио у животу и друштву угледна места, сме се рећи, да дух и карактер њихов није био баш са свим уништен. Кад се још има на уму, да се гимнасиски абитуријенти радо примају на политехничке

школе, сме из тога извести, да настава старих језика никако не уништава подобност чак ни за математичке и техничке студије.

Ну и ако успеси хуманистичке гимнасије нису тако рђави, као што то представљају њени противници, ипак нико увиђаван неће порицати, да има много да се поправља. Ми, вели Ј., нисмо тако ограничени, да сваки прекор гимнасији узимамо као личну увреду. На против, ми смо захвални, кад нас ко опомене на штете и недостатке, само хоћемо да крупне предлоге о реформама подвргнемо потанком дидактичном раду и да испитамо њихову остварљивост. Тако исто држимо да је оправдано, што се тражи, да се гимнасија обазире на захтеве и потребе садашњости, али сматрамо и да смо обавезни тачно испитати, шта време доиста тражи и да ли се то може извршити. С тога Ј. хоће да покуша укратко прегледати те захтеве садашњости и да се запита, у колико гимнасија а нарочито настава старих језика може да их задовољи.

Неочекивани полет, који су у XIX веку учиниле природне науке и техника, неоспорно тражи, да се природним фактима и методама даде у средњешколској настави више простора но што је то раније било. Ово је већ учињено и у аустријским се гимнасијама више, енергичније и интензивније предају природне науке но у Немачкој.

Ну XIX век, који се често назива природњачким, могао би се с истим правом звати и историским веком, јер је тек он показао, да се духовни развитак човечанства може само историски појмити. „Све се јасније увиђа, да сва наша духовна освојења, не само науке већ и политичке и социјалне струје, имају најважније изворе у грчкој и римској старини и да је ту посејано духовно семе, из кога се развило садашње стање. Тачно познавање грчкога и римскога света никако није, према том, непотребан терет, већ једна од најважнијих претходних погодаба за разумевање садашњости. Виша настава, тј. она, којој је задаћа да спрема за научне студије, за универзитет, ако хоће да задовољи захтеве садашњости, мора дакле да се стара, да код младе генерације буде историски осећај, да му отвори разумевање умнога развитка човечанства, а ради ове сврхе мора ће се младеж упознати са грчком и римском старином“. (Стр. 4—5).

Да је за буђење историског осећања и за потпуно разумевање нашега духовног живота потребно познавање грчке и римске старине, то скоро нико и не пориче; само су многи мишљења, да се то знање може постићи и без тешкога и дуготрајнога изучавања старих језика, да темељним упућивањем у стару историју и читањем грчких и римских класика у добрим преводима може младеж још више дознати о класичној старини но што јој се даје у гимнасији. Ова се могућност сме допустити у извесном смислу; али на тај начин стечена знања неће ни из далека имати ону васпитну вредност као изучавање класичких језика и тиме стечени поглед у дух старине.

Уз ове две погодбе садашњости долази и трећа — формално образовање. Оно је у последње време нарочито много опрњено и сматра се као

застарело, као педантско. На шта је формално образовање? На то питање нам Ј. даје овај одговор: „Под формалним образовањем разумемо оно школовање духа, које га оспособљава, да брзо и поуздано појми туђе мисли, које интензивним бављењем о облицима мишљења и језика треба код ученика да створи могућност, да језгро мисли одвоји од луске њене, да исте мисли у разним облицима позна као идентичне и на послетку да својим мислима даде разумљив облик“. (Стр. 6). Јерузалем тврди, да развитак модерне науке као и практичнога живота чини формално образовање младежи потребним данас још у већем ступњу, но што је то био случај у ранијим временима. Данас се мора много читати и учити; ради тога се помажемо разним изводима и кратким прегледима, али се мора усавршити и орган, који то треба да савлада, све се више и више мора школовати младићи дух, те је зато формално образовање, и то интензивно формално образовање једна од неизоставних погодаба садашњости.

Настави је често, и то с правом, замерано због једностраности. И ако је интелектуално васпитање главна ствар у настави, не сме се занемарити ни тело, те се с тога мора с радошћу поздравити, што се данас — такође по античком угледу — више пажње поклања телесном образовању. Ну једностраност се може ублажити и брижљивим неговањем естетичкога осећања.

Завршујемо овим четвртим захтевом садашњости. Говори се, до душе, још много о практичним знањима у опште, а нарочито се тражи увођење модерних језика. Али нема образовања за практичне позиве у опште, већ може бити речи само о разном образовању за одређене практичне позиве. Гимнасија спрема за оне позиве, за које је потребно научно образовање, те се у њој мора научити оно, што треба да се зна и уме, те да се постане подобним за научни рад или барем да се стекне онолико, колико је потребно за примање и самостално примењивање научно обрађених резултата испитивања. Друкчије стоји са захтевом увођења модерних језика. Мора се признати, да је знање францускога и енглеског језика потребно за многе научне радове, а код неких и не може се бити без њих. Ну никако не стоји, да је знање ових језика неизоставно потребно за оне позиве, за које гимнасија даје приступа. У теолошким, правничким и медицинским студијама универзитетски ће слушалац ретко кад осетити потребу тих језика; у филозофском факултету чешиће. Али се не може гимнасији стављати у задаћу спремање за тако специјалне студије, тим пре, што ће онај, који је на грчком и латинском добио формално образовање, лако и брзо постићи знање потребнога модерног језика. Друкчије би било, кад би настава модерних језика давала тако исто формално образовање, о чем ће одмах бити реч.

У кратко речено, гимнасија, да би задовољила захтеве садашњости, треба да даје природњачко, историско, формално и естетичко образовање. О природњачком се образовању нема шта више рећи; за историско образовање

није неизоставно потребно знање класичких језика, барем не оба; настава класичких језика поглавито се тиче формалног и естетичког образовања.

Вредност латинске наставе за формално образовање, у опште је призната и нема тако много противника. Најјасније се види на елементарној настави, какве елементе за формално образовање садржи у себи латински језик. И у науци о облицима и у синтакси ученик добије праве појмове тек на латинском језику и изучавање његово много помаже разумевању матерњег језика, те се скоро на сваком латинском часу потврђује Гетова изрека: „Ко не учи туђе језике, тај ништа не зна о свом властитом“. Модерни језици не дају толико користи ни у науци о облицима ни у синтакси, јер у њима нема ни онога веома инструктивног момента строго логичнога слагања реченица, као у латинском, а још мање психолошке провидности као у грчком. Ј. и на примерима показује, да се модерни језици никако не могу мерити са античким језицима, што се тиче њихове вредности за формално образовање. Француски језик даје до душе врло важну грађу за историју облика и значења, али се ова грађа може употребити тек на основи тачнога знања латинског језика и тражи, сем тога, тешку студију старијих језиковних периода.

Да би се, вели, избегао неспоразум, Јерузалим додаје, да он ни из далека не жели да смањује вредност модерних језика за образовање. Он сам има студији француског и енглеског језика много да захвали, те увиђа, од колике је вредности знање ова два језика. Они отварају врата од две богате и веома знатне књижевности, чине могућним међународни научни саобраћај и олакшавају разумевање умнога покрета од XVI века па даље. Шипер је веома јасно показао културни значај Енглеске, и Јерузалим би могао само рећи, да је он пре врло мало казао но врло много. За науку је знање ова језика скоро неизбежно, из њих може много да научи и филолог школован у грчком и латинском језику. Ј. само тврди и хоће да докаже, да француски и енглески језик сами нису у стању да даду ону меру формалног образовања, које нам је сада потребно више но икад. Он се боји, кад би се формално образовање давало нашој младежи само наставом модерних језика, да би се смањило умно умење, логичка окретност, лакоћа и оштрина у схватању код нове генерације.

Многи би, као професор Шипер, хтели да се латински задржи као основа формалном образовању, али да се одбаци грчки. Против тако уваженога и тако знатног супарника морају се, вели Ј., врло пажљиво прибрати аргументи, ако хоћемо, да се докаже, колико би образовање много изгубило од вредности, кад би се укинуло учење грчког језика.

Прелазећи тако на питање о вредности грчког језика за образовање, Ј. мисли, да је та вредност у формалној, естетичкој а тако и етичкој страни. Виламовиц, на супрот, држи, да је грчкој настави главна сврха дубље улажење у историско образовање. Па и ако се оно што би хтео Виламовиц у школи не може никако постићи, ипак нас је он задужио

својим предлозима о реформи, а нарочито својом Грчком Читанком¹. Ма да је Јерузалем другог мишљења но Виламовиц, ипак је у његовим напоменама нашао мисли, које може да сматра као важну потпору својим погледима. И Виламовиц истиче, да грчка граматика сама собом образује. Даље он лепо вели: „Језик ипак остаје увек најдивнијим производом људскога духа: на грчком језику може и ученик, наравно тек у вишим разредима, да појми органску творевину овога уметничкога дела природе“. Он даље обележава као карактеристично за грчки, на супрот латинском, „да синтакса није логичка већ психолошка“. Од ових мисли полази Ј., кад хоће да говори о вредности грчкога језика за формално образовање.

Грчки језик даје могућности, да се њиме формално образовање необично ојача а уједно и утанча. Већ елементарна настава из грчкога језика даје толико поуке, колико ни један други језик. И при изучавању гласова и слова, и у науци о облицима научи се читав низ гласовних закона и добије се поглед у гласовну радионицу језика. Ни латински ни француски па ни немачки не може дати ове погледе. Што се тиче синтаксе, Јерузалем се, вели, већ неколико година труди, да докаже, како сваку синтаксу, а нарочито синтаксу оба класична језика ваља поставити на психолошку основу. Због тога је са особитом радошћу прочитао, што Виламовиц вели, да грчка синтакса није логичка већ психолошка. Из разговора са бечким грцистом, универзитетским професором Арнимом дознао је, да и он ради у том смислу. И сам је Јерузалем у свом спису „Die Psychologie im Dienste der Grammatik und Interpretation“ (Беч, 1896.) психолошки формуловао неколико правила грчке и латинске синтаксе, па ако имадне времена и прилике, опет ће се опширније вратити на ту ствар. Сем тога је чуо, да професор романске филологије на бечком универзитету Мајер-Либке (Meyer-Lübke) примењује ову методу на француски језик. Али ни код кога језика колико код грчког нема толико и тако поучне прилике да се уверимо о изванредној плодности и јасном и дубоким дејству овога начина посматрања. „Грчки је језик и сам једно од највећих уметничких дела, које је грчки дух створио. Под најлакшим притиском мишљења и осећања он попушта и може да понови душевни покрет онога који говори са таквом верношћу и провидношћу, како то није у стању ни приближно да учини који други језик“ (стр. 16—17). Ј. је то показао у свом поменутом спису на више примера, а и овде наводи један. Па кад ученик постигне разумевање већег броја таквих језиковних уметничких дела, мора задобити подобност да разуме туђе мисли. На грчким реченицама и периодима могу ученици као нигде иначе научити, да оно што чују и читају у свом духу раздвоје, разлуче и опет споје у једно. Тиме мора и њихов говор добити у јасноћи и округлини.

¹ Wilamowitz-Moellendorf, U. v., Griechisches Lesebuch. I Text, II Erläuterungen in je 2 Halbbänden. Berlin, 1902. Weidmann.

Богата вредност старих језика за образовање може се постићи само темељном обрадом онога што се прочита. С тога Ј. мисли, да није главно да се што више прочита, већ да се то тачно разуме и темељно разради. Не треба се бојати, да ће ослабити интересовање код ђака, ако се полагано чита, јер је садржина значајна и вредно је труда да се брижљиво рашчлани и проучи.

Наука о облицима и наука о реченици у грчком језику имају толико богату грађу за образовање, да дају могућности, да се формално школовање подигне на висину, која се латинским ни из близа не може достићи а на коју се у настави модерних језика не може ни мислити. А ако се ова грађа увек не примени правилно и тако се не постигне једна од главних сврха грчке наставе, за то није крив сам грчки језик.

Често навођена изрека о горком корену и слатким плодовима образовања не треба да се примени на грчку наставу. У корену, тј. у елементарној настави има толико интереснога, толико новoga и важнога, да ови корени никако не морају бити ученику горки. Грчки је језик дивно уметничко дело. Он и у свом склопу показује необичну естетичку обдареност грчкога народа.

Поред вредности, коју за образовање има грчки језик сам по себи, долази још много виша вредност због садржине грчких писаца. Неки мисле, да се садржина може дати у преводима. То је донекле истина; али тек темељном језиковном интерпретацијом оригинала може се доћи до потпунога разумевања. Граматичко и стварно објашњење не смеју ићи једно поред другог као две одвојене функције већ, на против, морају се потпуно једно у друго уплитати. Позајмљујући једну познату Кантову изреку, може се рећи: Граматичко објашњење без стварнога остаје празно, стварно објашњење без темељнога разумевања језика остаје слепо. И ако темељна граматичка интерпретација, нарочито кад је постављена на психолошку основу, често задаје великих тешкоћа, ипак се тај труд, нарочито код грчких писаца, богато награђује. Особита надмоћност Грка над знатним модерним писцима јесте у том, што њихове мисли при свој дубини остају просте, тако да млади дух може лакше појмити и разумети опште изреке из Демостена, Платона и Софокла но Шилерову философску лирику и Гетова Фауста. Ј. показује то на неким местима из Демостена, из Платонове Апологије а нарочито на Хомеру, који даје поуке из историје језика, културно-историске и естетичне поуке. Из Хомера се ученик упознаје не само са постанком и развитком облика већ добија прилику, да уђе у елементе етимологије. Из културне историје може се код Хомера много научити, и ако се томе, како се чини Јерузалеми, поклања мало пажње. Он на примерима износи те културно-историске напомене. Естетичко разматрање Хомера пребогата је грађа и Ј. упућује само на оно што је најважније. Он према свом искуству у школи мисли, да је за естетичко објашњење Хомера најважнији основ: имати увек на уму, да је Хомер певао за слушаоце а не за читаоце. Сем тога је за естетичку оцену Хомерових

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИВЛИОТЕКА

WWW.UNIBL.BR

личности веома важно предузимати врло темељне психолошке анализе. Кад год Ј. тумачи Хомера у школи, у његовим очима све више расте Хомер као песник, све му се нове лепоте указују, све јасније види, како је овде језик природе ступио у савез са највишом вештином представљања, те створио нешто са свим особито, нешто чему нема једнака у светској књижевности. — После Хомера Ј. прелази на Демостена, о чијој важности за образовање владају разна, често са свим супротна мишљења. Виламовиц га није унео у своју читанку. И ако су Демостенове беседе уметничка дела прве врсте, ипак многи мисле, да су оне сувише тешке, те њихова уметничка вредност не може са свим доћи до пуне свести свих ученика. Други је прекор Демостену, да је био кратковид политичар, да је бранио што се није могло спасти. Ну ми се не смемо ставити на то гледиште, јер омладину не треба учити, да суди свуда само по успеху. Одушевљење за идеална добра и топли патриотизам заслужују и онда наше дивљење, кад им је борба узалудна. Што је Демостен бранио, било је вредно да се брани. Атина је била не само школа образовања за Јеладу већ је постала једним од најважнијих извора за образовање целому човечанству. Јерусалем ће увек са задовољством читати у школи трећу беседу противу Филипа, која је згодно названа лабудовом песмом грчке слободe. У њој су драгоцени елементи за образовање наше омладине. — Ако је код Демостена поред језиковне и естетичне стране пре свега етички моменат од вредности, тај се моменат још више истиче код Платона, јер је ту увек најзначајнија личност Сократова. Нарочито се код Апологије указује прилика, да се дотакну општа етичка питања. С разлогом се од Платонових списа може узети поред Апологије још Критон и последње главе из Федона. Ј. не може из свога искуства рећи, да ли би ваљало унети што из праве Платонове философије, као што би желео Виламовиц. — Естетичко образовање за које се у главном доста уради којим Платоновим уметничким делом, ваља још одлучије истаћи код читања које трагедије по код Хомера. С тога се и треба ограничити на дијалог, да би га ученици могли савладати што се тиче језика. С правом вели Виламовиц, да хорове треба да прочита и објасни сам наставник. Често су се у последње време чули гласови, да се не остане увек при Софоклу. Ни Ј. не би имао ништа против тога, да се једном чита „Агамемнон“ или још пре „Прометеј“ од Ескрила. За Еурипида се не може одушевити. Чини му се, да ће ипак понајбоље бити Софокле. „Краљ Едип“ и „Антигона“ могу да издрже најоштрију критику најмодернијег драматурга.

Толико о важности грчких писаца, како их цени Јерусалем, за кога ће „Аристид и Перикле, Сократ и Демостен увек остати политичке и етичке идеалне личности. Хомер и Пиндар, Ескрил и Софокле, Тукидид и Платон ће као мајстори у песничству и прози још за дуго време као племенити примери будити угледање и давати више законе суђењу“. (Стр. 33). Јерусалем заједно са Виламовицем верује да ће „будућност још више ценити грчки свет, јер ће га боље разумети“.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBE.BE

На завршетку је Ј. посветио неколико речи наставницима грчкога језика. Он вели, да необично богата множина елемената за образовање, који се налазе у грчком језику, поставља и наставницима велике захтеве. *Noblesse oblige*, мора се овде рећи. Ну Ј. ипак мисли, да је лако бити добар наставник грчкога језика. „Ми смо, вели, сви толико унапређени студијом грчкога језика, грчки су нам писци свима створили толико племенитога уживања, да ми радо ону захвалност, коју дугујемо Грцима, тиме показујемо, што им у срцима наше омладине увек подижемо нова места за поштовање... Нама је поверено драгоцено добро и ми морамо „чувати, да се његова вредност у нашој руди не смањи“. И нама је упућена Хорацијева опомена: „*Vos exemplaria Graeca nocturna versate manu, versate diurna!*“ Све се више морамо удубљивати у студију грчкога света, те да богато благо образовања, које је ту сакривено, све потпуније износимо и младежи га предајемо. Ну ми морамо још више учинити. Ми морамо умети да наше одушевљење за грчки језик пресадимо у омладину, те да од наших ученика васпитамо савезнике за борбу у будућности.... До нас ће пре свега стајати, да ли ће победити пријатељи или противници грчкога.... Па и кад од наших пређашњих ученика чујемо, да су заборабили грчки. то не сме да нама самима одузима храброст.... Грчка је настава извршила свој утицај на дух, и тај утицај остаје, ако из памћења и нестане речи и облика. Сваки наставник, који свој позив озбиљно узима и појми с вишега гледишта, мора знати, да се и даље развијају оне клице, које он засади у душе својих ученика, ако пређашњи питомац и није више свестан извора. Ми смо тада ипак принели свој део за умни напредак нове генерације и тако течемо себи „праву бесмртност, где дело живи и даље хита, баш и кад би име његова творца иза њега изостало“.

Овим речима завршује Јерузалим своју расправу, а тиме смо и ми готови са прегледом садржине обадва наша списа.

Рекли смо у почетку да не мислимо улазити у критику. И у једној и у другој расправи толико је лепих мисли и језгровитих погледа, толико умесних напомена и корисних упуштава, да заслужују пажњу и оних, који се начелно не би слагали са главном тежњом једнога или другог писца. И један и други располаже добрим знањем и своју ствар заступа са необичним разумевањем и дубоким убеђењем у правилност својих погледа. Обадве су расправе написане лепо и јасно, а за Јерузалима би се готово смело рећи, да се у његову начину излагања мисли, на његову стилу чисто осећа утицај великих угледа, којима је он посветио не само ову расправу већ и добар део свога живота.

Обе се књижице препоручују пажњи читалаца.

Октобра 1903. год.

Београд.

Милив. Ј. Поповић.

Б Е Л Е Ш К Е

БЕЛЕШКЕ ИЗ НАУКЕ И ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Еукалиптус и каменни угаљ — У жаркоме појасу, где има врло мало мајдана каменог угља, а довођење истога из умерених појасева стало би врло скупо, има врло прост и лак начин да се и без њега успешно пролази, јер у место каменог угља за гориво се употребљује дрво од *еукалиптуса*.

Ова биљка, дебљине и тврдоће дрвета — једино што не ваља за грађу — у жарким пределима расте тако обилно, да се на једном хектару може годишње произвести околу 40000 килогр. суха дрвета, које је изврсно за гориво и даје јаку топлоту. Та производња на истоме земљишту може да буде постојана, јер исто под њим не слаби.

Еукалиптус нити треба с године у годину садити нити обрађивати, треба га само једанпут посејати и он се после сам собом размножава. Јако сунце и добра влага једини су услови за његово бујно напредовање; а ови су услови потпуно испуњени у целом жарком појасу, на коме има које у Азији, које у Африци а које у Америци преко 3 милијарде хектара земље, на којој би се еукалиптус могао размножити.

Кад би се гајно само на половини поменуте просторије, годишње би се могло производити 60 милијарди тона сувога дрвета за гориво, а оно би вредело 288 пута толико колико вреди годишње утрошени каменни угаљ на целоме свету.

Према овоме, не треба се бојати да ће на земљи нестати горива па следствено застати и саобраћај парним лађама и железницама; јер, кад се угљени мајдани доиста исцрпе, и наступи оскудица у каменоме угљу, човечанство ће моћи да прибегне производњи еукалиптуса у жаркоме појасу.

*

Очно сочиво у научним фотографским експериментима — Очи извесних животиња садрже све особине биконвексних сочива, те се могу са свим успешно употребити у некојим случајевима место објектива ради извођења фотографских снимака. Тако, пошло је за руком америчком професору В. Ф. Уатсону да репродукује, и да у *Scientific American* прикаже неколике фотографије, које су претходно биле снимљене сочивом воловског ока. При томе послу ваљало је уложити прилично труда, пажљивости и стрпљења. Пошто је во убијен, извађено је неовређено очно сочиво, које је у пречнику износило 1,9 с. м. Сочиво је затим пажљиво у *хоризонталном* положају

затворено у једну кутијицу од картона, на којој су претходно била начињена два мала, тако звана, слепа отвора. И, на тај начин, био је тај јединствени фотографски апарат са сочивом воловског ока готов. Једина незгода при том послу, која у неколико отежава успех, састоји се у томе, што се сочиво, које је, као што је познато, бистра, љигава нежна маса, након вађења из ока по површини сасуши. Тим пак чином постане сочиво у неколико мутније, јер се свежина и прозачност смање. С тога, да би се природна влажност сочива дуже одржала, ваља га при затварању у кутију ставити измеђ два мала чиста часовничка стаклета.

Још је интересантнија примена рожастог и сложеног очног сочива неколиких инсеката у лабораторији научничких фотографских експеримената. Само, разуме се да је при манипуловању с тим сувише сићушним очним делићима потребно много више стрљивости и пажње.

Рожњача у оку појединих инсеката састоји се из многобројних сићаних испупчења, којих по кад што има 2—3000 и од којих свако поједино врши улогу сочива простог ока. Дакле — свако поједино пољце снима слику гледаног објекта, или, другим речима, у оку је исто толико слика извесног објекта, колико и очних сочива.

Ради репродукције тих умножених, једних и истих слика у инсектовом сложеном рожастом сочиву, ваља се држати ове методе: Претходно треба ради репродукције припремити сразмерно велики стаклени позитив (диапозитив) и ставити га према огледалу поузданог микроскопа. Сад треба извађено инсектово око монтирати између две чисте стаклене плочице; затим се светлост удеси да пада у што већој мери свуда, где је ради тачнијих резултата потребна у потпуно регуливаном стању. Најзад се спреми фотограф апарат и стави на потребно растојање према микроскопу.

Сама експозиција предузима се и овде, као што се у опште погледу при микроскопским снимцима. Откривање фотографске плоче врши се помоћу произвољног откривача, само при том ваља pazити да негатив покаже јаче контрасте.

На тај начин добићемо верну фотографску репродукцију оне слике, коју је до душе у хиљадама примерака ухватило сложено око инсектово, али, која је омет живцу за вид транспортована као само једна проста представа.

На фотографији видимо у сваком испупчењу ока по једну малу сличину (човечју главу или који други предмет) једног истог предмета, дакле као у саћу, по неколико стотина на броју, јер је за оглед узет само један (међу стаклад сиљоштен) део сложеног инсектовог ока.

*

Из школске хигијене — Мали узроци, велике последице — вели германска мудрост. Истину те пословице сусрећемо тако често у свакидањем животу, на улици, у кући, па и у школи. Само што често пута њу наше око не може да запази, или, боље рећи, те ситне узроке не узимамо на ум, губимо из вида — док нам их саме зле последице не изнесу на видик. Ето, на пример, сваког дана гледамо децу, па чак и одраслије ђаке где с књигама у руци журе школи, или се отуда враћају. Гледамо их, али ништа необично не видимо на њима; и они су нам свакодневни предмет гледања, као и обични мимопролазници. Међутим један бечки лекар опазно је код те деце, у опште код ђака, нешто ново. Опазно је дугим посматрањем, да ђаци ношењем књига под мишком или у једној руци у току времена и несвесно утичу на став тела. Пронашао је да се кичмени стуб лагано, али дугим временом

стално повија у правцу оне руке, у којој ђак из навике носи своје школско бреме, које је често пута тешко и по неколико килограма. Писац ове белешке видео је до душе да ученици наших сеоских школа већином имају „торбице“ за књиге, које им висе на једној врвци о рамену, што је веома похвално, нарочито за оне, који су ту мудру установу увели. Али, писац је такође посматрао и у великим немачким градовима, да већином ђаци имају нарочите торбе за књиге, које се zgodно могу *на леђима* носити, као што и туристе носе свој пртљаг. На тај начин подељена је тежина сразмерно на цело тело, те је и лакше на већим одстојањима терет носити, нити пак прети опасност од кривих леђа, извијене кичме и других посредних невоља, које време и штетна навика вуку неминовно за собом.

*

Највећа фабрика жижица — У Шведској, у провинцији *Skaraborg*, има једна варошица *Tidaholm* која броји свега 3300 становника. Све што је у овој варошици способно за рад, то ради у оближњој фабрици жижица, званој *Vulkan*, која је највећа на целој свету.

Она сваке године прогута око 600000 кубних стопа или 22200 кубних метара боровог дрвета. То дрво исецка у милијарде дрвчета која још снабдева и са запаливом материјом, увије у кутије, на њима излени етикете и растури по целој свету. У њој се просечно свакога дана направи по 200 милиона запаливих дрвчета, што чини свега 73 милијарде годишње.

Три стотине разноврсних машина које се покрећу помоћу електрицитета секу, склапају, лепе, пуне и т. д. дневно 900000 кутијица.

Тежина самих цецуља, које се као етикете излене, износи до 124000 килограма за годину дана, а тежина самога лепка, који се употребљује за лепљење кутијица и етикета, 18000 кгр. годишње.

*

Вредност једне гвоздене полуке — Један металургиста извео је занимљиво упоређење вредности једне исте тежине гвозђа, која је само прерађена у разне артикле.

Једна обична гвоздена полука вреди	25 днн.
Претворена у коњске потковице „	60 „
„ „ асталске ножеве „	800 „
„ „ иглице за шивење „	1.776 „
„ „ сечива за бријаче „	15.928 „
„ „ ситне fine чивијце	22.425 „
„ „ федере (пера) за перне сатове	125.000 „

Што је више уложено труда и што има више комадића, тим постаје и већа цена једне исте материје.

Из овог малог и обичног упоређења даје се извести закључак, да ово правило важи — више мање — за сваку материју у опште.

*

Годишња производња калаја — Калај је редак метал. Он се налази у мањим количинама само на неколико места на земљи, као: у Корвалдској грофовији (Енглеска), на Малајском полуострву и његовом архипелагу, у Аустралији и у Боливији.

Производња његова у целој свету појединих последњих година била је:

Године 1890-те 53.100 тоне	Године 1898-те 77.330 тоне
" 1896-те 87.380 "	" 1899-те 77.490 "
" 1897-те 77.710 "	" 1900-те 77.523 "

Само Малајско полуострво дало га је највише.

У поменутих годинама тамо га се је произвело 60,6% од целокупне производње на земљи.

У Холандским колонијама Источне Индије	19,0%
У Аустралији	7,9%
У Корвалдској грофовији	6,1%
У Боливији само	1,0%
У свима осталим местима на земљи свега	5,4%

*

Минерално благо што се из земље вади — У Лондонскоме листу *Home-office* од 1900-те год. изишао је интересантан извод о мајданима у опште и о рудницама који се сад експлоатишу на целој земљи. Из тога извода ево неколико занимљивих података.

Према званичним статистичким подацима исте године било је на целој земљи 4,355.204 радника, обојега пола, који су радили у земљиној кори да из ње ваде: камени угаљ, петролеум, дијамант, разне скупцене и у опште индустријске минерале.

Бројеви рударских радника обојега пола у појединим државама били су:

У Енглеској и њеним насеобинама	875.603 лица.
У Немачкој и њеним насеобинама	498.569 "
У Северним Америчким Државама	444.578 "
У Западној Индији — Средња Америка у опште	318.888 "
У Француској са насеобинама	292.821 "
У Русији	239.434 "
У Аустро-Угарској	219.227 "
У Белгији	160.150 "
У Јапану	118.517 "
На Цејлону	310.210 "
У свима осталим државама укупно	877.207 "

Свега . . 4,355.204 лица.

Вредност ископаног минералног блага исте године у свакој од поменутих држава била је:

У Енглеској	1.925 милиона дин.
У Немачкој	1.225 "
У Сједињеним Северним Америчким Државама	3.586 "
У Русији	750 "
У Француској	650 "
У Трансвалу — који се борио за независност —	425 "
У Белгији	300 "
У Аустро-Угарској	285 "
У Канади — мајдани још не разрађени —	250 "

Свега . . 9.396 милиона дин.

Колико је од кога минерала извађено, довољно је навести само за главније:

WWW.UNILIB.RS

Каменог угља извађено је у самим Сев. Америчким Сједињеним Државама 199,557.797 тона. А у свима другим светским мајданима 663,820.172 тоне. Свега 863,377.969 тона.

Гвожђа је извађено у самим Северним Америчким Сједињеним Државама преко 12 милиона тона; а у свима осталим светским мајданима 34 милиона тона. Свега 46 милиона тона.

Сви светски мајдани дали су петролеума	15,771.000	тона
„ „ „ дали су соли	11,353.000	„
„ „ „ „ олова	790.000	„
„ „ „ „ бабра	442.000	„
„ „ „ „ цинка	471.000	„
„ „ „ „ калаја	77.523	„
„ „ „ „ сребра	5.695	„
„ „ „ „ злата	449	„

Према статистичким подацима, средњи проценат умирања исте године у свима светским мајданима у опште био је 1,68 по 100. И према начину савременог рада у знатним дубинама земљине коре, овај је проценат умерен и благ; а све чешћом употребом савршенијих справа, без сумње ће се и он још знатно умањити.

*

Тегови старих Римљана — При прекопавању старог римског форума, нашло се много занимљивих ископина.

Између осталог нашли су под једном великом квадратном плочом три тега: од 20, 30 и 100 римских фуната, за које се мисли, да су сигурно и, времена 200 година пре Христовог рођења.

Ови тегови су елиптичког облика од затворено-зеленкастог мермера и снабдевени бронзаним дршкама, како би се лакше њима руковало.

Према мишљењу стручних археолога, ово су најстарије мустре тегова старих Римљана, а пошто су потпуно добро сачуване, без и најмање оштећене, могле су послужити, да се успостави цео систем мера код старих Римљана, који је иначе врло слабо био познат.

Упоредивањем са данашњим мерама за тежине, нашло се да је стара римска фунта била тешка управо 325 грама. Тегови су врло добро пропорционални према бројним натписима које на себи урезане имају. Тег од 20 фуната представља управо две трећине онога тега од 30 фуната, а пети део тега што је највећи. Највећи тег тежак је 32 килограма и 50 грама.

*

Дубине појединих мајдана — При крају прошлога века мајдан дубок 100 метара био је велика реткост; а године 1830 мајдан од 500 метара дубок сматрао се као чудовиште. Данас пак има велики број бунара у појединим мајданима и петролеумским изворима који су дубоки преко 1000 метара.

У староме веку било је мајдана који су били у оно доба знатно дубоки. Тако *Херон* — Александринац — говорећи о неком мајдану олова са сребром који су експлоатисали Атињани (300 година пре Христа), каже, да је у њему био један бунар 110 метара дубок, док остали у томе времену нису били дубљи од 25 метара.

Први бунар петролејског извора, концем шеснаестог века, био је дубок једва 30 метара. Од тога времена, употребом барута, постигала се дубина све

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

највећа. Тако је године 1686. Бодезерски (Beaudesert) мајдан каменог угља био дубок 73 метра.

Данас је досегнута дубина преко 1000 метара у неколико мајдана на свету:

1. У Француској бунар петролејског извора *Eboulet* дубок је 1100 метара.

2. У Белгији: *Sainte-Henriette*, где се вади камени угљ, дубок је 1.200 метара. У Монсу, петролејски бунар, такође је дубок 1.200 метара. У Жилу (*Gily*) дубок је 1.143 метра. У *Anderlues*-у 1.006 метара.

3. У Великој Британији један петролејски бунар — у Пендлетону — дубок је 1.024 метра; а један код Манчестра 1.059 метара.

4. У Немачкој дубина од 1.000 метара још се није досегла, ну ипак је знаменити предузимач Парушовић (*Paruschowitz*), у горњој Шлеској, бушењем сврдлом нашао камени угљ на дубини од 2.003 метра. Најдубљи садашњи бунар у Немачкој јесте у петролејским изворима цара Вилхелма II. — у Клошталу — који стиже дубину 902 метра.

5. Американци, који се уињу да постигну у свему преимућство, имају и мајданских бунара који су најдубљи на свету. Тако је бунар у мајдану бакра *Red — Jacket* у близини Горњег Језера дубок 1.493 метра. Други пак, у *Tamaraku*, такође у мајдану бакра, дубок је 1356 метара. Што се тиче американских петролејских извора, пошто су тамо и горњи слојеви земље петролеумом врло богати и тако рећи неисцрпни, то су и њихови бунари доста плитки.

Руде појединих метала на више места на земљи такође се ваде из великих дубина. Тако су у Ческој у мајдану сребра — у *Прзиграму* — два бунара (*Марија и Адалберт*) дубоки 1.000 и 1.119 метара.

У златним рудницама Бендига (*Bendigo*)-у — у Аустралији — има галерија на дубини од преко 1.000 метра испод земљине површине

Али до највеће дубине двоножац је достигао у Енглеским Индијама, тамо има један бунар који је дубок преко 1.500 метара.

Особито је занимљиво, да је растење температуре у оваким бунарима врло неправилно; тако је у неким бунарима на дубини од 500 метара већа топлота него у другима на 1.000 метара.

*

Највећа брзина ветра на свету — Метеоролошка опсерваторија *Reyes Point* која се налази на Калифорниској обали, 56 Килом. северно од Сан-Франциска, као да има првенство и изазива завидљивост у спошењу најјачег и најпостојанијег ветра на свету.

18. маја 1902. год. доказано је, да је у *Reyes Point* ветар имао брзину 164 Километра на сат, а за неколико минута била је иста брзина до 193 Килом. то јест преко 53 метра у секунди. Ова последња брзина одговара притиску од 300 Кгр. на кв. метар., а то је снага која је у стању да преврне оптерећен железнички вагон са прописном тежином. Страшна олуја беснела је пуна 3 дана. Број километара које је пројурила за узастопна 72 часа, био је 7569 Килом., а то је скоро пети део дужине земљиног екватора.

Ове године 1903 14 маја ветар је такође дувао у *Reyes Point* са ужасном јачином. За 4 дана његова је просечна брзина била по 97 Килом. на сат, т. ј. скоро 27 метара у секунди. Целокупан број километара који је прешла био је 9312, а у извесним тренутцима прелазила је преко 188 километара на сат или за секунду по 52 метра.

Напоследку ветар који је 9 узастопних дана трајао имао је просечну брзину скоро 84 Килом. Ово је највећа брзина за тако дуго време, која је икада до сада на свету опажена.

*

Хранљиви састојци у човечјој храни — На последњој Париској изложби, у одељењу *Palais de l' Economie sociale*, био је и занимљиви извод о вредности човечје хране по тежини и цени. Тај извод представљен је таблицом која следује. У њој су узета у обзир само чврста азотна једињења, која се једино и сматрају за праву храну, а цене су узете онакве какве су обично на Париској пијаци.

ИМЕ ХРАНЕ	Број грама азотних једињења у 1 килограму.	Вредност једног килог. хране.	Колико се грама азотних састојка добија за динар.
Суши бакалар — <i>Morhua vulgaris</i> —	611 гр.	1,80 fr.	339 гр.
Масан сир	406 "	2,00 "	203 "
Посан сир	397 "	1,20 "	331 "
Сочиво	319 "	0,65 "	491 "
Суш пасуљ	305 "	0,45 "	677 "
Суш грашак	299 "	0,50 "	598 "
Говеђина без костију	226 "	2,00 "	113 "
Макарони	226 "	1,00 "	226 "
Пиринач	218 "	0,60 "	363 "
Слан бакалар	200 "	1,20 "	166 "
Харинга	191 "	1,30 "	147 "
Јаја — 20 комада у килограму —	180 "	2,00 "	90 "
Вео хлеб — пшенични —	153 "	0,35 "	437 "
Суше смокве	120 "	0,60 "	200 "
Кромпир	46 "	0,10 "	460 "
Крушке, јабуке и у опште воће	25 "	0,25 "	83 "
Шпарга	23 "	1,80 "	13 "

Ова таблица је најпоузданији саветник, коју храну треба највише употребљавати у економним породицама. По њој се види да треба највише трошити пасуља, а најмање шпарге јер за динар у пасуљу има 677 грама азотних састојака, а у шпаргама само 13 грама.

Према ценама у Паризу ред за кућну економију био би овакав: пасуљ, суши грашак, сочиво, кромпир, хлеб, пиринач, суши бакалар, посан сир, макарони, масан сир, смокве, слан бакалар, харинге, говеђина, јаја, воће, шпарге и зеље у опште. А према нашим Београдским ценама, по истоме рачуну, ред би био овакав: пасуљ, посан сир, суши грашак, хлеб, сочиво, кромпир, масан сир, пиринач (по 0,80 дин.), говеђина, макарони, суше смокве, јаја, воће, шпарге и зеље.

*

Дактилоскопија — *Dactyloscopie* — Врло је занимљиво посматрати епидермске наборе на лицима прстију, а нарочито на палцу. Ови су набори махом криве линије разноврсног облика. Оне се у споновима и међу собом пара-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNICIB.RS

www.lesliby.com
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 разлијају код сваког лица различито. Нема ваљда ни два човека на земљи који би имали потпуно исте слике ових епидермних бора. Тек је 1888. године први с научног гледишта обратио на њих пажњу Француз *Francis Galton* и своје опите назвао **Dactyloscopie**. Доказано је да се још у шестом месецу после зачећа свакоме детенцету јави тачан облик ових бора, који је само њему својствен и који му се не мења док је живо, једино што се величина њихова мења према растењу руке, али облик не мења се никако.

Ради тога су индиски и уопште источни народи још од памтивека употребљавали а и сад употребљују као својеручни потпис отисак свога палца или целога длана своје руке. Нема тога вештака који би био у стању фалсификовати такав потпис. Кад се ознојеним прстом или умоченим у какву обојену течност притисне глатка површина хартије или другог ког предмета, или кад се сухим прстом притисне мек восак, остане верна слика — веран печат — лица дотичнога прста и то јединствена; такву слику неће дати ни један други прст на свету.

Помоћу ове особине данас се у велико проналазе злочинци који су при извршавању криминалног дела својом знојавом, крвавом или ма на који начин прљавом руком оставили отисак ма само и једног прста своје руке на каквом стаклу или на каквом собног предмету, зиду, рубљу па и на самој жртви.

И само гатање врачака кад читају са длана, није без основа, јер оне истина без икаквог оправдања према начину како се епидермске боре вијају проричу судбину лица које им је чак и непознато.

Према свему овоме, у велико се почело ширити посматрање и примена ове природне особине, а нарочито при потпису докумената која би макар кад могла доћи до каквог спора. Предлог је у опште да се сваки потпис — који поједини вештаци лако могу фалсификовати — овери и отиском палца с десне руке дотичног потписника.

*

Острва која пливају — При ушћу реке Мисисипи има вео пространих и дубоких бара и језера, по којима се налази мноштво већих и мањих острва која се премештају с једнога места на друго. Ова острва урођеници зову кретљиве прерије

Њима је основа замршена и испреплетана риа од комађа разнога дрвећа, које се једно с другим укрстило, из крупног и ситног грања, лишћа, траве и т. д. На ту се основу наслаже земља нанесена било бујицом или ветром, а по тој земљи расте разноврсно растиње. Ветар наноси семе из којег ниче и расте не само трава него и шипраг чак и високо дрвеће, као на чврстој земљи. Корене и жиле овога растиња размили се кроз поменуту подлогу у свима правцима, те изведе и исплете најситније делове оне основе острва које постојано плива. Направи се нека врста живог цемента која постане врло јака и компактна, често до два метра дебљине.

По њима иду људи и животиње само што се под ногама тресу. Ветрови их гурају с једнога места на друго, с једне обале на другу, дувајући у оно растиње као у каква једрила.

Ради тога ушће реке Мисисипи без прекида мења свој облик, а нарочито после јаких киша, кад оваких острва има небројено много. Ситнија се постепено стижу и једно с другим срашћују, те тако стварају велика и пространа поља по којима би стока могла пасти и људи колибе правити.

Она се образују понајвише дужином речних обала. Грање које река при оме опадању по обалама оставља, укрсти се и чека нову поплаву. Кад на-

www.unin.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 Дође велика вода, ови бокори већ у неколико склопљени, одвоје се од обала и тихо пливају примајући и друго ситније грање које их стиже, те тако мало по мало постају острва разноврсне величине.

Врло често иста и страдају, кад их ветар однесе на речну матицу, па их ова одвезе чак на морску пучину, где се распадну још пре но што се добро извезу.

Ова острва много збуњују капетане морских лађа, пошто се исти изненађују налазећи копно онде, где га по њиховој путничкој карти нема.

Задају велике бриге и железничким друштвима, јер има преко рукава Мисисипије делте дугачких железничких мостова, па се ова острва пред мостовским стубовима нагомилавају и стубови се брзо кваре, те често наступа и опасност. Ради тога железничка друштва довијају се, те више мостова ударају у речно дно дугачке и дебеле шипове, који извирују до водене површине, како би се о њих дотична острва рушила и у ситнијим одломцима испод мостова пролазила. Али ова одбрана врло много стаје.

Ради ових острва и делта реке Мисисипи је неплочна, јер је опасно и немогуће спроводити лађе мимо иста — слично ономе кад реком пливају санте леда. —

*

Зверови и отровне змије у Индији — Скоро су публиковани у Индији врло занимљиви податци о броју погинуле чељади обојега пола у току 1902 године од зверова и тамошњих отровних змија.

Погинуло је које људи а које жена и деце од уједа отровних змија 23164 лица — Највише људство страда од тако зване змије *Cobra-capello*. Од зверова пак погинуло је 2836 душа које су махом прождрте.

Према овоме змије су умртвиле 8 пута више чељади него зверови.

Од ових 2836 лица растргли су и појели:

Тигрови	1046 лица.
Вуци	377 "
Хијене	64 "
Медведи, Леопарди и друге	849 "

Тигар који је само једанпут окусио људског меса, толико се острви, да само то месо и тражи. Тамо овакве Тигрове зову *Man-caters*. Они живе усамљени и полазе у лов искључиво на људе. Исте године (1902) само један такав тигар у околини *Nagaribagh-a* прождрао је 32 лица. Један други у околини *Palama* мисли се да је исте године прождрио 43 лица.

Постоји нарочита награда за онога који би некога од тих тигрова убио 300 *roupies* (индијански новац који вреди 38,70 динара) т. ј. 11610 динара. Али се само енглески официри из оближњих гарнизона упуштају у лов на ова чудовишта, а то је посао врло опасан и много опаснији но што се мисли.

Индијска влада са задовољством посматра државне официре како у томе послу личним пожртвовањем дају примера и ублажују страх тамошњих урођеника.

Природно је да се овим надмоћност белих људи још више ојачава.

Што се тиче домаћих животиња које се не могу бранити, оне гину много више него људи. Осамдесет хиљада рогате стоке (крава и волова) прождрли су зверови, а само их је 9000 угинуло од уједа отровних гуја.

Змије уједају 8 пута више људи него што их пождеру зверови, а за стоку та је сразмера са свим обрнута; она 9 пута више страда од зверова него што их угине од отрова ужасних змија.

Од ових 80000 глава рогате стоке прождрли су:

Тигрови	30555
Леопарди	38211
Вуци	4719
Хијене	2387
Медведи и остали зверови	4128

Природно је да се противу овога зла образују хајке и врло лако сами урођеници добијају дозволе за ношење оружја и постају добровољни ловци те са Европљанима иду на хајке противу ужасних зверова.

Године 1902. добило их је дозволу за ношење оружја и да ступе у ловачка удружења нових 9000 чланова, а било их је од 1901. год. још у животу 29000 тако да их је исте године било свега спремних за борбу противу свирених животиња околу 38000 под најбољим савременим пукама.

Занимљиво је знати какав су успех постигли исте године ови многобројни ловци: Убили су 1331 тигра, 5413 леопарда, 1858 медведа, 2373 вука, 706 хијена и 4302 комада других разних зверова. Свега 14983 комада; међу овима је било 63 тигра *Man-caters*; дакле скоро по две зверске главе на 5 ловаца. Индијска влада дала је за ове убијене зверове 172000 динара награде, без сумње мала награда за толико пожртвовање и овакав успех; али коже припадају ловцима, а оне се лако продају и на великој су цени.

Уништавање отровних змија остављено је само урођеницима који су их исте године убили 72600, а за то су добили награде само 6000 динара т.ј. по 12 пара за једну отровницу, а то је ништавна награда према штети коју би исте учиниле.

Ови су бројеви врло занимљиви и без сумње само приближни, али сигурно нису мањи пошто их је Индијска влада пажљиво извела.

Бад би из године у годину наставили борбу противу овог бича у тамошњим иначе најдивнијим земљама на свету, инак би још за много година било доста Тигрова, Леопарда, Хијена и других зверова као и страшних отровница за уништавање. Њих ће бити увек на следствено и годишњих људских жртава околу 25000, а рогате стоке околу 80000.

Ово је непрекидна куга у овим иначе неописано леним земљама.

*

Којим болестима више подлеже људи, а којима жене — Ово питање до сада је више пута третирано и у последње време дошло се до ових резултата.

Болест *Hémophilie* — јако крвавање т. ј. да много истиче крви — је болест искључиво мушких. Од 258 случајева оболелости у Паризу, године 1902, било је 226 мушких, а само 32 случаја код женскиња.

Према тврђењу једног енглеског лечника, од 141 болесника, којима је указана лекарска помоћ за обустављање лиштења крви (већином из носа), било их је 135 мушких, а само 6 женскиња.

Према доказивању *Moebius*-а, лекара немачког, од 630 случајева капље — шлога — било их је 584 мушких, а само 46 женскиња.

Од шећерне болести тумор умире двапут више људи него жена.

Болест на мозгу — јавља се такође двапут више код људи него код жена.

Исто тако и болести: — хватање греча на крвним судовима —; запаљење јетре —; запаљење бубрега — и још неке много су чешће код људи него код жена.

На против, жене су наклоњеније од људи и њих више сатиру ове болести: живчана болест, дрхтавица; — камен у жучној бешици.

У осталом опет су на крају крајева све болести подједнако добре и од њих умиру како људи тако и жене сразмерно према броју.

*

Универзитет који плови — У многим државама постоје школе које плове и то за официре војне флоте и крманоше, за даљна пловљења. Овде је реч о универзитету који плови. Да, он ће бити смештен на великом броду и предузимаће далека путовања. Брод ће пловити по океану из једне европске државе у другу, и за време ових путовања студенти, који су на броду, слушаће предавања разних професора.

Ово је — америчка идеја, а и новац и план су групе америчких капиталиста, међу којима је и председник републике Рузвелт. Купљена је већ и лађа од челика у 2.000 тона. Локали су на лађи удешени што је могућно удобније, како би студентима боравак на њој био што пријатнији. Слушаоци овог универзитета, који је управо више припремна школа за ступање на континенталне универзитете, отпловиће из Њу-Јорка и прећи ће 25.000 километара.

Поред општег образовања, биће обрађена нарочита пажња на изучавање страних језика, историје и политичке економије. Слушаоци ће без сумње стећи врло тачна и жива сазнања о економном и трговачком животу државном. Изучавање језика биће им знатно олакшано тим, што ће их они изучавати практично, на месту. Предавања из историје биће двојиним интересантнија, јер ће слушаоци видети многа места на којима су се збили историјски догађаји. Рачуна се и на то, што ће борављење на свежем морском ваздуху пријатно утицати на љачко здравље. Дакле, у овом пројекту заступљена је очигледна настава у најлешем и најширем значењу њеном.

†

ХЕРБЕРТ СПЕНСЕР

25. новембра о. г. глас о смрти великог енглеског мислиоца Херберта Спенсера дубоко је потресао сав образовани свет. Кома од нас није познато ово име, макар и по чувењу? Наша генерација интересовала се и интересује се делима овог философа релативно мање, но што је то било у шесетим и седамдесетим годинама; тада су Спенсерове књиге и његово име били популарни међу нашом интелигенцијом — како наставницима, тако и њиховим слушаоцима, може бити, више, но и у самој Енглеској. Ради образовања сматрало се неопходно потребно да се проуче неколика дела Спенсерова. О његовим погледима и закључцима дебатовало се живо „од јутра до мрака“.

Сад је одушевљење истина попустило, али ипак важност великог енглеског писца остаје исто тако велика као и онда. И кад је Спенсер у своје време упутио и научно огроман део наше руске интелигенције да мисли и да има одређене погледе на етику, психологију и социологију, то он и сада посредно, преко те интелигенције, утиче на нову генерацију.

Спенсер се родио 1820 год. у енглеској вароши Дерби. Његов је отац био учитељ и желео је да и његов син пође истим путем. Спенсер је и пошао тим путем, па чак је постао и добар педагог, и ако је имао тек 17 година живота; али је тај педагошки рад ускоро престао да га задовољава, и он зажели шири и пространији рад.

Благодарећи практичној црти у његову уму и карактеру, Спенсер је тежио за техничким радом и ступио је у почетку као техничар на железницу Лондон — Бирмингам, која се тада градила. Овде је он брзо савладао техничку страну посла, цртао карте, скицирао планове, па чак и изумео нарочити инструмент за одређивање брзине у локомотива. Енџељерски рад Спенсеров продавао се до 1846. г.; тада га напусти и постане публициста, почем је још давно осећао у себи наклоност политичким, социјалним и философским питањима. 1848 г. он се први пут појави у журналу „Economist“ са чланцима о политичким и економним питањима, и те исте године написао је своје прво велико дело „Социјална статика“.

Ово је дело имало успеха, и благодарећи њему, Спенсер је дошао у додир са савременим чувеним енглеским научницима и књижевницима, примио је од њих много нових података, и његови философски погледи постали су јаснији и прецизнији. У периоду 1848—1858 године ови су се погледи утврдили и ојачали, и Спенсер је ступио на позорницу публистичког и научног рада као прави философ са одређеном водљом идејом и са строгом разрађеним стварним материјалом. Таквом идејом у Спенсера служи „еволуционизам“. Идеју развића, коју је он узео за основ својој теорији познања, психологије и метафизике, ту је идеју Спенсер пренео од изучавања организма на изучавање развитка целог органског света, целе васељене.

Своја философска мишљења скупио је Спенсер у своме огромном делу „Основи психологије“. При крају педесетих година он је намеравао да напише колосално дело „Синтетичку философију“ у 10 књига; ну то је ишло врло тешко, јер Спенсер не имађаше успеха у публици, а оскудеваше у сред-

ствима. Овоме треба додати и нервни умор, и 1865 год. Спенсер је јавно да је принуђен да прекине систематско издавање свога дела. Ну доцније срећа му се опет насмешила. Спенсер доби мало наслеђа и продужи да издаје и остале делове своје „Synthetic Philosophy“, коју је тек завршио 1896 г. трећом књигом „Основи социологије“.

Као не мање важно дело треба рачунати и његову „Етику“ — која је толико популарна код руских читалаца. При крају свога живота он је написао одговор на теорију Дарвинову монографију: „Недостатак природног одабирања“, и најзад у последње време дело „Факта и коментари“¹.

Значај и смисао Спенсерове философије није могућно изнети у овако краткој белешци, као што је немогућно у опште изређати сва његова дела чији је број огроман. Његове мисли обухватиле су математичку, биологију, психологију, етику и социологију, и у свима тим областима Спенсер је изишао на глас као велики мислилац и положно нове основе и теорије, које су у своје време заталасале цео образовани свет, и које су дале маха духовном развитуку сувремене интелигенције свију земаља.

Спенсер је умро као старац од 83 године, послуживши свету свим чим је могао, и свршивши све што је било у његовој снази. И свет ће га помињати вечном славом, славом која ће увенути.

С руског.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Госпођа Катарина П. Куртовићка удова из Шапца приложила је две стотине динара Добротворном фонду гимназије Господара Јеврема Обреновића, у жељи да се њен син пок. *Петар П. Куртовић*, доктор философије, уврсти у ред чланова добротворног фонда гимназијског.

Наша сиромашна црква у Островици, среза нишког добила је на дар преко г. Никанора епископа нишког један пар лепог свештеничког одјејања (одежда) од Његовог Императорског Величанства цара свих Руса и покровитеља свих Словена Николе II.

Свештеник и татори цркве Островичке примивши са дубоком захвалношћу овај дар молиће се Свемогућем Богу, да цар моћне Русије Никола II. живи срећно и дуго на славу силне Русије и васцелог потлаченог словенског народа на Балканском полуострву.

26. новембра 1903 год.

Островица.

Свештеник и татори цркве
у Островици.

¹ У нас је ове године штампано његово дело „О васпитању“, у преводу Ј. Миодраговића, као издање Задужбине Илије М Коларца. Прев.

Госпођа Драга Теодоровићка, апотекарница из Краљева, изволела је, ради успомене на крсно име (св. Аранђела) њезинога покојног мужа, послати преко управитеља краљевске основне школе двадесет динара, с тим, да се тај новац употреби на добре, сиромашне ученике, по нахођењу управитељеу.

С новцем је поступиено по жељи госпође Теодоровићке, на чему јој одбор краљевске основне школе топло захваљује.

Бр. 356.

14. новембра, 1903. год.

Краљево.

Школски одбор

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара (франака). — Прегилата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (Министарство просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писача, враћају.

Одговорни уредник **ВЛАД. Т. СПАСОЈЕВИЋ**

ШТАМПА

Краљице Наталије ул. бр. 82.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А